

VITRALII

LUMINI ȘI UMBRE

VOLUM DEDICAT

CENTENARULUI MARII UNIRI

Publicație editată de Asociația Cadrelor Militare în Rezervă și în
Retragere din Serviciul Român de Informații

DIRECTOR: Col. (r) Filip Teodorescu

Contact:

București, str. Toamnei nr. 37, sector 2

Tel.: (0040)-21-2119957

acmrr.bucuresti@acmrr-sri.ro

www.acmrr-sri.ro

©ACMRR-SRI

București 2018-2019

ISSN 2067-2896

„VITRALII – LUMINI ȘI UMBRE”

Consultanți științifici Prof. univ. dr. Ioan Scurtu
 Prof. univ. dr. Mihail M. Andreescu
 Dr. ist. Alex Mihai Stoenescu
 Conf. univ. dr. Aurel V. David

Colegiul de redacție

Redactor șef: Col. (r) Hagop Hairabetian

Secretar de redacție: Gl. bg. (r) Maria Ilie

Membri: Gl. mr. (r) Dumitru Bădescu
 Gl. mr. (r) Marin Ioniță
 Gl. bg. (r) Nechifor Ignat
 Gl. bg. (r) Vasile Mălureanu
 Col. (r) dr. Tiberiu Tănase
 Col. (r) Gheorghe Trifu

Responsabilitatea juridică pentru conținutul materialelor publicate revine exclusiv autorilor acestora. Opiniile și punctele de vedere exprimate de autori în cuprinsul revistei pot să nu corespundă integral cu cele ale ACMRR-SRI. Reproducerea sub orice formă a conținutului acestei publicații este permisă cu menționarea sursei și a autorului. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

C U P R I N S

Editorial

- La Centenarul Marii Uniri 5

Aspirație a întregului neam

- O lecție de patriotism 7
Col. (r) Hagop Hairabetian
- Unirea Basarabiei cu România, parte importantă a procesului de reîntregire a țării 9
Gl. bg. (r) Vasile Mălureanu
- Intensificarea luptei și solidarității naționale la începutul secolului al XX-lea 17
Conf. univ. dr. Mihai Racovițan, Sibiu
- Consiliul Dirigent, ardelenii și apărarea Marii Uniri - interviu cu col. (r) conf. dr. Alexandru Baboș 27
Col. (r) Victor Neghină
- Rolul femeilor în Marele Război 31
Col. (r) Ion Șandru
- Marea Unire văzută de făurarii acesteia 33
Col. (r) dr. Aurel V. David

Arma informațiilor în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri

- Mențiuni documentare privind activitățile de informații în Vrancea 47
Col. (r) Vasile Vasâlca
- Războiul informațional al României cu puterile centrale în perioada așa-zisei neutralități armate (1914-1916) 51
Col. (r) dr. Aurel V. David
- Biroul de Informații al Secției Militare din Transilvania și rolul său în campania pentru apărarea României Mari 79
Col. (r) dr. Tiberiu Tănase
- Nicolae Iorga – dascăl de istorie pentru agenții Siguranței Statului Român 85
Col. (r) dr. Aurel V. David

Gânditori și făuritori ai Unirii

- Mihail Kogălniceanu – un român în slujba nației și țării sale 96
Col. (r) dr. Aurel V. David
- Pantelimon Halippa – unul dintre corifeii Marii Uniri 111
Gl. bg. (r) Vasile Mălureanu
- A patra dimensiune etno-spirituală a lui Eminescu: înainte-mergător pe calea făuririi României Mari 118
Col. (r) dr. Aurel V. David

Marea Unire în context internațional

- Unirea cea Mare: între voința adunărilor plebiscitare și interesele marilor puteri 125
Col. (r) dr. Aurel V. David
- Formarea României Mari: concretizare a principiului naționalităților și a dreptului la autodeterminare 142
Dr. Alexiu Tatu, Sibiu

Pagini literare dedicate Marii Uniri 151

- Mircea Dorin Istrate, Corin Bianu, I. Florian, Constantin Matei, Theodor Borcan, Ion Dascălu, Viorel Pop, Gheorghe Trifu

Din viața și activitatea ACMRR-SRI

Activități dedicate Centenarului Marii Uniri 157

LA CENTENARUL MARII UNIRI

Pentru istoria și destinul națiunii române, momentul 1 Decembrie 1918 reprezintă simbolul triumfului idealului multiseclar de unitate națională.

Statul național unitar român a constituit rezultatul unui proces istoric sinuos, dar ascendent, inițiat, desfășurat și întreținut fără intermitențe, cu abnegație, de către români, de-a lungul și de-a latul vetrei de viață a neamului. Ora astrală a dezideratului unității naționale s-a ivit odată cu declanșarea Primului Război Mondial, când Regatul României a luptat pentru eliberarea provinciilor stăpânite de Imperiul austro-ungar, respectiv Transilvania, Banatul și Bucovina. Idealul unității naționale, afirmat intens în toate ținuturile locuite de români, a fost susținut prin fapte de eroism și jertfe pe câmpurile de luptă din Transilvania și Dobrogea, pe văile Jiului și Argeșului, apoi la Mărăști, Mărășești și Oituz. Efortul militar și sacrificiile Regatului României în campania militară din anii 1916-1917 au contribuit la realizarea dezideratului național, susținând temelia statului național unitar român, dar fundamental a fost actul de voință al națiunii române.

Despre 1 Decembrie 1918, Nicolae Iorga avea să scrie: *„În această zi a sosit un ceas pe care-l așteptam de veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii dreptul de a trăi pentru noi, dreptul de a nu da nimănui ca robii rodul ostenețelor noastre”*.

Marea Unire din anul 1918 reprezintă evenimentul principal al istoriei contemporane a României și, totodată, împlinirea unui vis multiseclar al românilor din cea mai mare parte a vetrei vechii Dacii. Într-un context geopolitic extrem de complex, prin mintea și fapta unei generații eroice s-a întrupat, cu mari sacrificii umane și materiale, dar și printr-o diplomatie de neegalat, statul național unitar român (România Mare).

Marea Unire a fost un act de dreptate istorică, deși în afara hotarelor sale au rămas români în Republica Moldova, în Transnistria, în Ucraina (în Podolia, în Bugeac, în regiunea Cernăuți și în Zăcarpatia, adică în Maramureșul de dincolo de Tisa), în Ungaria (în Câmpia Tisei), în Serbia (în Banatul Sârbesc, în Voivodina, în valea Timocului) și în Bulgaria.

Statul național unitar român n-a fost creația primului război mondial, nici darul marilor puteri europene, nici al hazardului, întâmplării sau norocului,

ci împlinirea firească a unei necesități istorice. A fost, este și va fi un un stat de necesitate națională și de interes european!

Dorim să omagiem acest moment centenar consecvenți celor asumate în urmă cu aproape zece ani când, la lansarea revistei „*Vitralii – Lumini și umbre*”, am inclus între principalele obiective ale proiectului nostru editorial **promovarea valorilor naționale și cultivarea patriotismului**. De aceea, în acest număr, dedicat centenarului Marii Uniri, alături de articole recente, cititorii vor regăsi și câteva din contribuțiile pe care, de-a lungul anilor, colegii noștri le-au adus pentru mai buna cunoaștere a acestei pagini de istorie românească de uriașă importanță pentru noi toți și cei ce ne vor urma.

În finalul acestui număr, prezentăm cititorilor unele dintre omagiile literare aduse de colegii noștri aniversării Marii Uniri în anul 2018, precum și principalele activități și evenimente prin care, de-a lungul acestui an, Asociația Cadrelor Militare în Rezervă și în Retrageră din Serviciul Român de Informații și Sucursalele din întreaga țară au ținut să cinstească momentul Centenarului.

La Mulți Ani, România!

ASPIRATIE A INTREGULUI NEAM

O LECȚIE DE PATRIOTISM

În vremuri demult apuse, când voievozii Moldovei sau Țării Românești chemau oastea țării să dea piept cu năvălitorii, preoții satelor îi adunau pe răzeși sau plăieși, le binecuvântau armele și, nu de puține ori, se puneau în fruntea lor pentru a-i îmbărbăta în luptă.

Recent m-am aflat pentru câteva ore, împreună cu soția, la Filipeștii Târg (Prahova). Picasem într-o zi deosebită pentru această comună: pe artera principală vânzoleală, locuitori îmbrăcați sărbătorește, biserica neîncăpătoare, iar la intrarea în localitate, în locul unde se aflau ruinele unei vechi ctitorii din secolul al XVI-lea a comisului Vintilă, se făceau pregătiri pentru un spectacol nocturn. Mănat de o curiozitate firească, m-am interesat și am aflat că în acea zi se făcea o mare slujbă de pomenire pentru Doamna Stanca, mama domnitorului Constantin Brâncoveanu, originară din această veche comună.

Ne-am integrat în acea sărbătoare obștească și, după terminarea slujbei religioase, ne-am îndreptat cu toții „La ruine” unde, în lumina torțelor și a unor discrete reflectoare, am văzut o evocare a principalelor momente din viața și martiriul domnitorului Brâncoveanu și al fiilor săi, interpretată de o mână de actori inimoși din București, printre care Magda Catone, Ana Calciu, Damian Oancea, Ileana Zira și mai mulți copii.

Între timp, am aflat că textul acestui spectacol istoric, de un vibrant patriotism și de un înălțător sentiment de mândrie națională, a fost scris de un preot, iar inițiatorul acestei extraordinare manifestări a fost preotul comunei. Dați-mi voie să le scriu numele cu majuscule: preot paroh al bisericii din comună GABRIEL BOTESCU, iar autorul textului preot paroh BOGDAN AUREL TELEANU, de la biserica Sf. Pantelimon din București.

În fața unor asemenea reprezentanți ai bisericii, care au simțit, la fel ca și înaintașii lor, că trebuie să se pună în fruntea obștei și să trezească dragostea de țară și patriotismul aflat în suferință, eu îmi scot vechea pălărie de

„mizantrop”. Cum altfel aş putea reacţiona când, privind mai ales spre publicul tânăr în timpul evocatului spectacol, vedeam cum de pe feţele lor dispărea acel sarcasm juvenil, se transfigurau, renăştea pentru ei parcă ceva uitat, ceva despre care li se vorbeşte prea puţin sau deloc: dragostea de glia strămoşească.

Întodeauna am afirmat că acest popor, care a făurit acum o sută de ani Marea Unire, are nebănuite resurse sufleteşti şi umane care au înfruntat, înfruntă şi vor înfrunta toate vicisitudinile vremurilor pentru a-şi păstra identitatea şi demnitatea naţională, iar cei doi „părinţi” spirituali despre care am vorbit mi-au dovedit, dacă mai era nevoie, câtă dreptate am.

Dacă vă închipuiţi că la acest spectacol de excepţie au fost prezenţi reporteri de televiziune, vă înşelaţi amarnic. Dacă era un incendiu, o nuntă fastuoasă cu VIP-uri sau o bătaie între două clanuri de interlopi, cameramanul tv. ar fi apărut ca din pământ, dar aşa... îmi stau pe buze nişte vorbe urâte, dar mai bine tac, că-i ceas de sărbătoare NAȚIONALĂ.

Col. (r) Hagop Hairabetian

UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA, PARTE IMPORTANTĂ A PROCESULUI DE REÎNTREGIRE A ȚĂRII

Făurirea statului național unitar român s-a realizat prin revenirea în granițele naționale, cronologic, a Dobrogei (după războiul de independență, în baza hotărârilor Congresului de la Berlin – 1878), Basarabiei (27 martie 1918), Bucovinei (28 noiembrie 1918), Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului (1 decembrie 1918).

O analiză temeinică a acestui important moment istoric pentru poporul român nu se poate realiza decât luând în considerare lupta de renaștere națională și pentru unirea cu Țara-mamă a românilor din toate provinciile românești pe care vicisitudinile istorice i-au luat de lângă frații lor de sânge și credință și i-au expus abuzurilor unor imperii ostile.

Din această perspectivă, în cele ce urmează voi face referiri succinte la momente semnificative din lupta românilor din Basarabia pentru păstrarea identității naționale și revenirea în corpul patriei, România, în condițiile istorice de după Primul Război Mondial.

Atribuțiile profesionale avute ca ofițer de informații pentru apărarea identității culturale naționale, a istoriografiei române și a valorilor deosebite ale patrimoniului cultural-istoric național m-au pus în situația de a mă documenta suplimentar în domeniul istoriei neamului. În plus, în anii '970, în contextul preocupărilor informative vizând prevenirea scoaterii ilegale din țară, distrugerii ori degradării unor valori cultural-istorice deosebite, am avut privilegiul să cunosc și să discut cu importante personalități politice și culturale basarabene (Pantelimon Halippa, Elefterie Sinicliu – foști membri ai Sfatului Țării¹, istoricul Alexandru Boldur), sau membri de familie ai acestora (Maria Pelivan și Lucia Pântea – soțiile lui Ion Pelivan și Gherman Pântea, foști membri ai Sfatului Țării, Nina Mateevici – fiica poetului Alexe Mateevici etc.), asemenea discuții reprezentând pentru mine adevărate lecții de istorie și patriotism.

¹ Sfatul Țării a fost Parlamentul Basarabiei în perioada 20 noiembrie 1917 – 18 februarie 1919.

REPERE PRIVIND CONDIȚIILE ISTORICE ÎN CARE A FOST DESPRINSĂ BASARABIA DIN TRUPUL ȚĂRII

La terminarea războiului ruso-turc din 1806 – 1812, prin Pacea de la București din 16 mai 1812, Rusia țaristă a încorporat teritoriul românesc dintre Prut și Nistru, parte componentă a Moldovei, aflată sub suzeranitate turcească, cu o populație de circa 500.000 locuitori, devenind o provincie de frontieră a imperiului.

În urma războiului Crimeii (1856), în baza hotărârilor Congresului de la Paris, Basarabia de Sud a fost restituită Moldovei.

După Congresul de la Berlin (1878), întreaga provincie dintre Prut și Nistru a revenit sub dominația Rusiei țariste, mai puțin Delta Dunării și Insula Șerpilor.

RENAȘTEREA IDEII NAȚIONALE ȘI PRIMELE FORME DE ORGANIZARE A LUPTEI POLITICE A ROMÂNILOR BASARABENI

După 20 de ani de la alipirea Basarabiei la Imperiul țarist, a fost inițiată o politică pronunțată de rusificare, care s-a accentuat din ce în ce mai mult, determinând în rândurile boierimii române o reacție contra regimului rus.

Odată cu pierderea autonomiei provinciei, începând din 1829 au fost înlocuite legiurile autohtone cu cele țariste și interzisă folosirea limbii române în administrație.

Mișcarea revoluționară inițiată de românii din Basarabia după 1859 pentru unirea cu Țara a dus la întărirea măsurilor de rusificare a provinciei. În 1867, limba română a fost scoasă din programul de învățământ al tuturor școlilor, învățământul făcându-se exclusiv în limba rusă.

Basarabia a început să cunoască un intens proces de deznaționalizare după 1871, când a fost transformată în gubernie, guvernată autocratic ca orice altă provincie din cuprinsul Imperiului țarist.

În 1848 a apărut la Chișinău ziarul „*Românul*”, iar peste un deceniu a fost editată o revistă cu același titlu, tipărită în limbile română și rusă.

Documente oficiale rusești datând din 1863 vorbesc despre existența unui partid al boierilor români, care viza restabilirea națiunii moldovene în Basarabia în vederea creării condițiilor care să-i permită să ceară unirea cu Moldova.

Revoluția burghezo-democratică din Rusia din 1905, în condițiile înfrângerii armatei țariste în războiul ruso-japonez și pierderii Manciuriei, a prilejuit o puternică afirmare a naționalităților din provinciile periferice ale imperiului.

La 24 mai 1906, un grup de intelectuali români, luptători pentru drepturile naționale, între care Constantin Stere, Ion Pelivan, Ion Inculeț și Pantelimon

Halippa, a reușit editarea primului număr al ziarului „*Basarabia*”, prima publicație în limba română cu caractere latine apărută la Chișinău. În numărul 78/1906 a fost publicat textul marșului lui Andrei Mureșanu „*Deșteaptă-te române*”, motiv pentru care ziarul a fost interzis de autoritățile țariste.

În anul 1913, Pantelimon Halippa a scos, împreună cu N. Alexandri, revista „*Cuvânt Moldovenesc*”.

LUPTA ROMÂNILOR BASARABENI PENTRU UNIREA CU ȚARA-MAMĂ

Revoluția burghezo-democratică din februarie 1917 a consfințit prăbușirea Imperiului țarist absolutist.

În primăvara anului 1917, s-au declanșat, succesiv, mișcări autonome de la un capăt la altul al imensei Rusii. Aceste mișcări au fost stimulate și încurajate în bună măsură de poziția lui Vladimir Ilici Lenin, personalitate politică cu o influență tot mai mare privind evoluția lucrurilor în Rusia în ce privește drepturile popoarelor din defunctul imperiu țarist la egalitate, suveranitate și autodeterminare.

În articolul „Drepturile națiunilor la autodeterminare”, publicat în 1914², V.I. Lenin consemnase explicit că „*în Rusia există popoare care au dreptul inalienabil de a se despărți de statul rus și de a-și alcătui state proprii, independente sau de a se uni cu conaționali lor cu care se învecinează și care își au statele lor suverane*”. Între popoarele aflate în asemenea situație, Lenin i-a menționat și pe români, alături de finlandezi, polonezi etc.

În tezele expuse la 4 aprilie 1917 la Petrograd, V.I. Lenin sublinia, din nou, necesitatea ca Rusia revoluționară să renunțe la toate anexiunile.

În acest context, la 3 aprilie 1917 a fost înființat la Chișinău Partidul Național Moldovenesc, care prevedea în programul său „lupta alături de celelalte popoare ale Rusiei pentru slobozeniile naționale ale tuturor”.

Ofițerii și soldații români basarabeni înrolați în armata țaristă au început să se organizeze, în primăvara anului 1917, în comitete militare pentru apărarea drepturilor comunităților lor. Asemenea comitete au fost înființate la Odessa, Ecaterinoslav, Novo-Gheorghievsk, Sevastopol, dar și la Roman, pe linia frontului.

În timp ce comitetele militarilor moldoveni din afara Basarabiei deveneau tot mai active, au început să se organizeze și la Chișinău o serie de

² Articolul respectiv a fost publicat de V.I.Lenin în ziarul *Prosveshcheniye* nr. 4, 5 și 6 din aprilie – iunie 1914, sub semnătura V.Ilyin, conform *Lenin's Collected Works*, Progress Publishers, 1972, Moscow, vol. 20, pp. 393-454.

manifestări cu caracter național de către diverse categorii socio-profesionale. Astfel, în zilele de 6-7 aprilie 1917, s-a desfășurat primul Congres al societăților cooperatiste din Basarabia, în cadrul căruia s-au solicitat: autonomie administrativă, religioasă, intelectuală și economică a Basarabiei, crearea unui organ legislativ, învățământ în limba română etc.

La 18 aprilie 1917 a avut loc o mare adunare a ostașilor basarabeni din armata țaristă (cca. 10.000), care a hotărât ca Basarabia să se ocârmuiască prin aleșii ei, care vor constitui Sfatul Țării. În aceeași lună, tot la Chișinău, a fost organizat Congresul preoților (13-19 aprilie), al studenților (20 mai), al învățătorilor (20-25 mai) și al țăranilor (21-24 mai).

Ca urmare a demersurilor întreprinse pentru centralizarea mișcării naționale în rândul militarilor basarabeni, în ziua de 23 iunie 1917, s-a format Comitetul Central Executiv Moldovenesc al Uniunii Soldaților și Ofițerilor, organism care își propunea să lupte pentru organizarea unităților militare basarabene, pentru introducerea limbii materne în școală și biserică și pentru apărarea drepturilor românilor din Basarabia.

Realizarea țărilor românilor basarabeni era periclitată, însă, pe de o parte, de reticențele autorităților ruse din guvernul Kerenski, aflate în degringoladă, și, pe de altă parte, de intențiile noilor autorități de la Kiev, exprimate în iulie 1917, de a anexa Basarabia.

Pentru depășirea acestor obstacole și riscuri, exponenți de vază ai românilor basarabeni au avut inspirația și cutezanța unor demersuri la noile autorități de la Petersburg, inclusiv la V.I. Lenin.

Astfel, în vara anului 1917, Pantelimon Halippa a obținut o întrevvedere la Petrograd cu primul ministru Alexandr Kerenski, căruia i-a solicitat permisiunea de reorganizare a învățământului în Basarabia în limbile materne ale elevilor și pentru a aduce de la Iași manuale și cadre didactice pentru predare în limba română. Întrucât Kerenski răspunsese negativ, cu sprijinul lui Leon Troțki, originar din Orhei, Pantelimon Halippa, însoțit de Grigore Sinicliu și bulgarul Ciumacencu, a reușit să se întâlnească și cu liderul bolșevicilor, V.I. Lenin, aflat în conspirativitate la Petrograd. În cadrul discuțiilor, Halippa l-a informat pe Lenin că guvernul Kerenski nu dă Basarabiei ajutoare pentru a se deschide anul de învățământ în limba națională a populației Basarabiei și nu le restituie sumele datorate acestei provincii din împumuturile făcute pentru nevoile Rusiei. Lenin le-a spus reprezentanților basarabeni următoarele: „Nu vă pierdeți vremea zadarnic pe aici, că nimeni nu vă dă nimic. Guvernul Kerenski

este pe poziția de a cădea, nu are bani nici pentru frontul de luptă, dar să vă și mai dea ajutor, sau să vă și restituie datoriile – este exclus. Mergeți acasă și procedați așa cum vă dictează interesul și momentul politic potrivit, dar faceți totul prin Sfatul Țării al vostru. În ceea ce privește deschiderea anului școlar de învățământ, adresați-vă României de acolo, care vă poate ajuta în toate problemele voastre și cu cadrele didactice, și cu manualele școlare etc.”³.

Personal, am avut privilegiul să aflu despre întâlnirea cu V.I.Lenin de la Pantelimon Halippa în anii '70, când am avut mai multe discuții în contextul demersurilor de prevenire a disipării și înstrăinării documentelor privind istoria Basarabiei pe care le administrase și protejase cu sfințenie acesta, între care și documente ale Sfatului Țării.

Similar a procedat și o altă delegație de fruntași basarabeni, condusă de Gherman Pântea, care, la începutul lunii octombrie 1917, în calitate de reprezentanți ai Comitetului Militar Central Moldovenesc, încercau la Petrograd să obțină acordul noilor autorități pentru organizarea unităților militare proprii în Basarabia. Kerenski le-a dat un acord de principiu, însă a ordonat ca pentru moment să fie transferat în Basarabia, pentru asigurarea ordinii, Regimentul 40 de la Odessa.

În aceste condiții, și Gherman Pântea a acționat pentru a obține o întrevedere cu liderul informal al momentului în Rusia, V.I. Lenin, lucru care s-a realizat la 5 octombrie 1918. Din memoriile lui Gherman Pântea⁴ rezultă că atitudinea lui Lenin a fost în aceeași notă ca în cazul întâlnirii cu Pantelimon Halippa, dând undă verde desprinderii basarabenilor din Imperiul țarist aflat în destrucție.

După aceste discuții, fruntașii basarabeni au acționat cu mai mare curaj în direcția folosirii oportunităților pe care le oferea evoluția lucrurilor în Rusia: au continuat să organizeze congrese profesionale și politice, au votat rezoluții, au publicat îndemnuri și manifeste.

Cea mai importantă acțiune din toamna anului 1917 a reprezentat-o organizarea la Chișinău, în ziua de 20 octombrie, a Congresului Militarilor Moldoveni. Pentru organizarea acestui congres, a fost transmisă o telegramă guvernului Kerenski, prin care s-a solicitat autorizarea acțiunii. Demersul a rămas, însă, fără nici un răspuns, ceea ce însemna practic un refuz.

În aceste condiții, Slt. Gherman Pântea, unul dintre principalii organizatori, vicepreședinte al Comitetului Militar Central, a propus și obținut

³ ANIC, Fondul Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, f. 38-39, apud Ion Constantin, *Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia*, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2009, pp. 26-27.

⁴ *Schițe Biografice*, apud Ion Constantin, *Gherman Pântea între mit și realitate*, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2010, p. 47.

acceptul acestui organism, întrunit în secret, să transmită o telegramă către corpurile de armată sau divizie, prin care să solicite ca din fiecare companie să fie învoiți, pentru data de 20 octombrie, câte doi soldați și ofițeri basarabeni pentru a participa la congres. În telegrama transmisă, scrisă în limba rusă și semnată de Gherman Pântea, se preciza că exista autorizația Comandamentului suprem și a primului ministru Kerenski.

Operațiunea spectaculoasă propusă și pusă în aplicare de către Gherman Pântea a fost descoperită și semnalată lui Alexandr Kerenski, însă a rămas nepedepsită datorită declanșării revoluției din octombrie⁵.

Temerara și eficienta operațiune prezentată era invocată cu mândrie de Pantelimon Halippa și alți basarabeni cu care am intrat în contact.

Momentul de vârf al Congresului Militarilor Moldoveni l-a constituit proclamarea autonomiei Basarabiei și alegerea Biroului de organizare a noului organ reprezentativ al provinciei, Sfatul Țării. Au fost adoptate, de asemenea, mai multe rezoluții și hotărâri importante, între care și cea referitoare la naționalizarea trupelor moldovenești.

Sfatul Țării a fost constituit la 20 noiembrie 1917 și s-a întrunit în prima ședință o zi mai târziu, când Ion Inculeț a fost ales președinte, Pantelimon Halippa vicepreședinte și Ion Buzdugan secretar.

La 2 decembrie 1917, Pantelimon Halippa a citit la tribuna Sfatului Țării proclamația prin care Basarabia devenea Republică Moldovenească Autonomă.

În baza hotărârii Sfatului Țării, în ziua de 8 decembrie 1917, a fost creat Consiliul Directorilor Generali, care avea să funcționeze ca guvern al Republicii Moldovenești până la 12 decembrie 1918.

Pe 24 ianuarie 1918, Republica Moldovenească Autonomă s-a proclamat independentă.

La 27 martie 1918, Sfatul Țării a votat unirea cu Patria-mamă România, cu 86 de voturi pentru, 3 contra, 36 abțineri, 13 parlamentari fiind absenți. Actul Unirii a fost caligrafiat personal, în șapte exemplare, de secretarul Ion Buzdugan.

Unirea Basarabiei cu România înfăptuită la 27 martie 1918 cuprindea un set de 11 condiții, între care înfăptuirea reformei agrare (lucru realizat în vara anului respectiv, când s-a legiferat ca moșiile mai mari de 50 ha să fie împărțite la țăranii fără sau cu puțin pământ).

La 27 noiembrie 1918, Sfatul Țării a renunțat la condițiile formulate la 27 martie, proclamând „unirea desăvârșită și necondițională cu Patria-mamă”⁷.

⁵ Gherman Pântea, *Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii*, Tipografia „Dreptatea”, Chișinău, 1931, p. 5, apud Ion Constantin, Op. cit., pp. 50-51.

⁷ Ion Constantin, *Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia*, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2003, p. 29.

Această renunțare trebuie să fie pusă în legătură cu actele de unire de la Cernăuți (28 noiembrie 1918) și Alba Iulia (1 decembrie 1918). Menționez că ilustrul om politic Pantelimon Halippa mi-a relatat explicit în anii '70 că renunțarea de către Basarabia la condițiile puse la unirea cu România s-a produs special pentru a nu apela la condiționări și bucovinenii și transilvănenii. Mai mult, a precizat că prezența delegației basarabene, din care a făcut parte și el, la Cernăuți (28 noiembrie) și Alba Iulia (1 decembrie), a avut, pe lângă o semnificație simbolică, și un scop definit – să convingă fruntașii bucovineni și transilvăneni să voteze unirea necondiționată cu țara.

La 18 februarie 1919, Sfatul Țării s-a autodizolvat, după ce și-a îndeplinit pe deplin menirea.

Din păcate pentru poporul nostru, România reîntregită nu a fost lăsată prea mult de marile puteri să se bucure de plenitudinea sa, de potențialul economic și social sporit, de trendul pozitiv pe care se postase în ce privește dezvoltarea economică și nivelul de trai.

Basarabia și Bucovina de nord au fost reocupate samavolnic de Rusia, de această dată sovietică, dar nu mai puțin hulpavă, în baza notelor ultimative ale URSS din 26 și 27 iunie 1940.

După un an, în condițiile intrării României în război, aceste teritorii au fost redobândite temporar. Ele au fost însă pierdute ca urmare a arbitrajului marilor puteri, prin Tratatul de Pace de la Paris, încheiat la 10 februarie 1947, care a statuat ca frontiera dintre URSS și România să fie restabilită în conformitate cu acordul sovieto-român din 28 iunie 1940.

În condițiile destrukturării URSS și ale obținerii independenței de către Republica Moldova și Ucraina, au renăscut speranțele românilor din aceste teritorii de reapropiere de România și, de ce nu, de reintegrare în cadrul poporului român.

Cercuri politice și culturale antiromânești din Republica Moldova au încercat să descurajeze asemenea speranțe prin lansarea în anii '990 a unor diversiuni conform cărora moldovenii reprezintă o entitate etnică distinctă, care ar justifica o existență statală separată, în care să fie încorporat eventual și teritoriul dintre Carpați și Prut.

În contextul demersurilor internaționale pentru soluționarea problemei transnistrene sunt vehiculate planuri și soluții care ar viza soluționarea diferendelor din zonă, din nou, pe seama poporului român. Un asemenea plan ar viza federalizarea Moldovei prin crearea unei federații formată din Moldova de Est (cea dintre Prut și Nistru), Moldova de Vest (cea dintre Prut și Carpați), Regiunea Autonomă Basarabia (județele din sud), Republica Moldovenească Transnistreană, Republica Găgăuzia și Republica Bucovina.

În context, observ cu întristare că istoriografia românească face prea puțin pentru a demasca și contracara asemenea diversiuni, care vizează atât românii din afara granițelor, cât și părți ale teritoriului național.

Totodată, constat că nu s-a făcut și se face puțin pentru evidențierea contribuției românilor basarabeni la înfăptuirea Marii Uniri, deși este importantă și pe alocuri spectaculoasă, precum și, în general, la menținerea identității cultural-istorice naționale.

Analizând lucrurile din această perspectivă, salutăm inițiativa Bibliotecii Metropolitane București de a realiza o serie de monografii și culegeri de documente dedicate făuritorilor României Mari. Alegerea pentru debutul acestei serii a ilustrului luptător pentru apărarea intereselor românilor basarabeni Pantelimon Halippa o consider deplin justificată și bogată în semnificații.

Acest material reprezintă un omagiu adus luptei românilor basarabeni pentru păstrarea identității naționale și realizarea unirii cu Țara-mamă. Totodată, el se constituie într-o modalitate de a mulțumi sorții pentru că în anii '70, în exercitarea atribuțiilor profesionale, am avut șansa deosebită de a cunoaște personalități politice și culturale basarabene de excepție, dintre care cea mai luminoasă a fost cea a lui Pantelimon Halippa, și de a contribui la preluarea de către stat – pentru punere în siguranță și exploatare științifică – a unor documente importante privind istoria românilor basarabeni.

Gl. bg. (r) Vasile Mălureanu

INTENSIFICAREA LUPTEI ȘI SOLIDARITĂȚII NAȚIONALE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

La începutul secolului al XX-lea, lupta pentru unirea românilor într-un singur stat se manifesta cu tot mai multă vigoare și tot mai pronunțat pe ambele versante ale Carpaților. Tot mai multe voci pledează pentru reluarea activității parlamentare și abandonarea tacticii pasiviste urmate de conducerea Partidului Național Român (P.N.R.). Preia ștafeta luptei generația mai tânără a burgheziei române, înarmată cu idei noi, mai bine pregătită pentru viața politică, hotărâtă să dărâme obstacolele care o constrâneau la o situație inechitabilă, lupta sa corespunzând liniei ascendente de dezvoltare a societății românești, aspirațiilor mulțimilor. În condițiile radicalizării tot mai accentuate a luptei pentru libertate națională și socială, burghezia română, Partidul Național Român se îndreaptă spre o înțelegere și colaborare strânsă cu poporul. Începe o susținută campanie de presă pentru imprimarea unei atitudini active, generale, de luptă. „*Tribuna Poporului*” din Arad, „*Libertatea*” din Orăștie, „*Telegraful Român*” din Sibiu, „*Luceafărul*” Budapesta-Sibiu, revista tineretului, unde se impun Octavian Goga și Octav C. Tăslăuanu, argumentau necesitatea participării la alegerile parlamentare, având drept scop să dezvăluie suferințele și nedreptățile îndurate de popor, să demaște politica de deznaționalizare forțată, să creeze un puternic curent de opinie în problema naționalităților în imperiul dualist și în fața străinătății. Numeroase rapoarte ale autorităților locale semnalau superiorilor o febrilă activitate de organizare a românilor în toate comitatele, starea de spirit tot mai agitată a populației românești. Ne-o confirmă și adresa Ministerului de Interne ungar către autoritățile comitatului Sibiu, din 5 noiembrie 1901: „*Am fost informați că fruntașii națiunii române, în acest an, la 12 septembrie la conferința de la Cluj (de fapt Comitetul Executiv al P.N.R. s-a întrunit la 4-5 septembrie - n.a.) au hotărât ca, pe baza programului din 1881, punctul 5, să înceapă politica activismului, după ce se vor încheia alegerile de deputați. Pe baza acestei hotărâri în întreg comitatul Sibiului se pregătesc pentru alegerile din decembrie. Toți conducătorii națiunii române au primit în 11 septembrie un manifest confidențial pentru a se organiza și a stabili modificările*”.

În perioada cuprinsă între Mișcarea Memorandistă și reluarea activismului politic (1905), burghezia română a progresat foarte puțin. De abia 2,3% din capitalul industrial și comercial îi aparținea, în timp ce burghezia maghiară și cea germană dețineau 97,3 iar în finanțe doar 25% din capital prin uniunea bancară „Solidaritatea”, în cadrul căreia rolul dominant îi revenea Băncii „Albina” din Sibiu. Acest capital a fost investit în cumpărarea de pământ, burghezia română fiind împiedicată să-l investească în industrie, comerț, exploatare miniere, ajutând și pe țărani să cumpere pământ. Este vremea când, cu precădere, Banca „Albina” contribuie la înființarea a zeci de instituții de credit în lumea satelor românești, foarte numeroase în aria sibiană, militând și ajutând ridicarea economică a țărănimii, aceasta însemnând și o întărire a națiunii române. Asemenea interese comune creează o platformă comună între clasele și păturile națiunii române din Austro-Ungaria, toate suferind asuprirea națională și social-economică. Cu atât mai mult cu cât politica discriminatorie practică de clasele dominante ungare se agravase. Legea naționalităților era complet nesocotită, censul electoral era net în defavoarea naționalităților. În noul program, din 1905, al P.N.R., se prevăd legi pentru împrăștierea țăranilor din pământurile statului, legi împotriva exploatare muncitorilor, asigurări de stat pentru boală și bătrânețe etc. Acest interes manifestat față de problema muncitorilor a contribuit la apropierea dintre socialiștii români și P.N.R. Problema colaborării devine permanentă de ambele părți, îndeosebi după crearea Secției române a Partidului Social Democrat din Ungaria (1905). Secția română a P.S.D.U. s-a înființat tocmai pentru că muncitorii români aveau o condiție inferioară în cadrul clasei lor sociale, oprimarea națională suferind-o atât ca clasă exploatată, cât și ca parte a unei națiuni asuprite. Se adaugă situația artificială care rezulta din rolul limitat atribuit proletariatului transilvănean în cadrul mișcării muncitorești din Ungaria. În plus, între socialiștii români și conducerea P.S.D.U. s-au creat neînțelegeri insurmontabile în modul de abordare a problemei naționale. Secția română nu putea să accepte linia conducerii partidului, care plătea tribut sistemului politic de guvernare. Mișcarea socialistă a muncitorilor români se încadrează în lupta generală a poporului român din Transilvania pentru emanciparea sa națională.

Începutul secolului al XX-lea este martor al năzuințelor românilor de pretutindeni că eforturile înteleite își vor găsi în scurtă vreme împlinirea, în pofida celor care nu voiau să vadă că în curând istoria va face dreptate

poporului român. În fața valului uriaș de acțiune și de speranță autoritățile erau alarmate. Prezentăm doar o dovadă dintr-un șir nesfârșit:

„Ministerul de Interne (al Ungariei n.n.) exclusiv către Thälmann Gustav (prefect de Sibiu): Pe căi confidențiale s-a aflat că în Săliște se poate observa o mișcare a românilor care se manifestă prin atacarea prestigiului statului. În aprilie (1901) în casa medicului veterinar și a primarului, blazoanele (stemele oficiale - n.n.) au fost rupte în cursul nopții și aruncate în curte. Autorii, necunoscuți... În 16 mai românii din Săliște au planificat aniversarea evenimentelor din 1848 de la Blaj, dar au fost împiedicați de jandarmerie. Unii demonstranți au cântat însă balade românești. Cauza rezidă în faptul că în comună există o biserică... cu o școală de 7 clase tot în limba română, cu 3 învățătoare și 7 învățători care educă copiii în spiritul naționalist și spectacole de teatru organizate pentru adulți. La menținerea acestei stări de spirit contribuie 2/3 din locuitorii activi, care o parte din an o petrec în România. S-ar putea contrabalansa acest spirit dacă în Săliște s-ar fi înființat un post de jandarmi și o școală de stat în limba maghiară”. Prefectul era rugat să țină la curent Ministerul de Interne și să propună măsuri (6 august 1901).

Într-o astfel de atmosferă - avântul luptei de eliberare națională pe fondul unei politici tot mai dure de asuprire și deznăționalizare, se **întrunește la Sibiu, în 10 ianuarie 1905, Conferința Națională a Partidului Național Român**. Problema reorganizării și convocării Conferinței Naționale a căpătat o importanță crescândă în anul 1904, ca urmare a ascensiunii curentului neoactivist. La mijlocul lunii octombrie, Gh. Pop de Băsești trimite o circulară tuturor cluburilor electorale din Transilvania, îndemnându-le să aleagă într-un termen apropiat delegați pentru o viitoare conferință națională, cu recomandarea ca acțiunea să se desfășoare cât mai discret, din cauza supravegherii atente de către poliție a grupării neoactiviste.

Defecțiunea produsă în Partidul Liberal, aflat la putere, l-a obligat pe primul ministru Tisza Istvan să dizolve Parlamentul, decretând noi alegeri pentru începutul anului 1905. Românii s-au prevalat de măsura luată, întrucât aveau dreptul să organizeze întâlniri electorale în timpul alegerilor și, deci, au putut convoca Conferința Națională a PNR, la Sibiu, care nu se mai întrunise din 1893.

Iuliu Maniu, Aurel Vlad, Nicolae Coman și Al. Vaida Voevod au format comisia însărcinată de conducerea Partidului Național pentru elaborarea

programului și a statutului de reorganizare a partidului, căutând să stabilească o infrastructură capabilă să mobilizeze românii la lupta pentru drepturi naționale. Aproape toți delegații la conferință făceau parte din generația tânără, deosebit de combativă. Astfel că, în pofida disputelor care persistau în rândul conducerii mișcării naționale legate de tactică, Conferința din 10 ianuarie 1905, a dat un net câștig de cauză noului val activist. Din cei 97 de delegați ai diferitelor cercuri electorale românești (lipseau fruntașii politici rămași credincioși programului din 1881 și tacticii pasiviste – n.n.), 79 au votat pentru activism, doar 12 au rămas susținători ai pasivismului, restul abținându-se de la vot.

Conferința Națională a hotărât să mențină „*întreg și nealterat în vigoare programul național din 1881*”, pe care-l întregeste cu noi sarcini, izvorâte din condițiile concrete ale epocii, iar pe terenul activității electorale hotărăște „*abandonarea politicii de pasivitate și intrarea în activitate pe întreaga linie*”.

Programul adoptat cuprindea opt puncte, care se refereau la dezideratele fundamentale ale populației române din Transilvania în domeniile: politic, economic, social și cultural, recunoașterea individualității politice a poporului român și folosirea limbii sale, stăvilirea tendințelor de deznaționalizare, votul universal, libertatea presei, împrăștierea țăranilor din pământurile statului, legi împotriva exploatării muncitorilor, asigurări de stat pentru boală și bătrânețe etc. Toate acestea ar fi dus la disoluția Ungariei multinaționale. Activiștii au explicat opiniei publice necesitatea înnoirii atât a partidului, cât și a programului său, perioada premergătoare Conferinței de la Sibiu, caracterizând-o drept „anarhie și decepție” în mijlocul conducerii mișcării naționale, dar în egală măsură și în rândul populației românești din Transilvania.

Cu ocazia Conferinței s-a ales noul Comitet electoral al partidului, în componența căruia intrau, printre alții, Gh. Pop de Băsești (președinte), T. Mihali (vicepreședinte), V. Lucaciu, Iuliu Maniu, Vaida Voevod, Ioan Suciu, Aurel Vlad, Ștefan Cicio Pop, Nicolae Ivan. Ei au lansat un apel către alegătorii români, anunțând participarea PNR-ului la campania electorală.

Majoritatea oamenilor politici din România, la curent cu preocupările diplomației austro-ungare în problema națională din imperiu, reintrarea transilvănenilor în activitatea parlamentară era condiția *sine qua non* a recunoașterii oficiale a P.N.R. dizolvat în 1894. Aceasta echivala cu refacerea statului-major al mișcării naționale de pe teritoriul monarhiei dualiste, într-o vreme când acutizarea rezistenței popoarelor oprite, pe de o parte, și

agravarea crizei politice a dualismului, pe de alta, crea perspectiva eliberării acestora. De aceea, oamenii politici din România au pledat aproape un deceniu în fața conducătorilor mișcării naționale pentru o atare schimbare tactică. În acest sens interpretează și șeful diplomației austriece din București sprijinul moral al populației și intervenția oficialităților române în ajutorul luptei pentru apărarea ființei naționale a românilor de peste Carpați, amenințată de noile măsuri de deznaționalizare ale guvernanților. Protestele energice împotriva proiectului legii școlare a lui Berzeviczy au fost susținute de către cercurile conducătoare ale României în presă, în parlament și pe canalele diplomatice, încât după discuțiile avute cu ministrul român de externe, I.I.C. Brătianu, contele Pallavicini prevenea guvernul imperial din Viena că „amândoi frații Brătianu (Ionel și Vintilă - n.a.), că toți oamenii politici români, sunt niște naționaliști declarați, care au ca țel unirea tuturor românilor”. Dacă ei recomandă celor din Transilvania să se așeze pe terenul luptei constituționale, chiar să stabilească raporturi normale cu guvernul ungar, o fac în intenția de a evita complicațiile interne și internaționale, de a asigura condiții pentru dezvoltarea vieții naționale a românilor de sub stăpânire străină. Numai convingerea că nu a sosit încă momentul pentru realizarea scopului final – unirea tuturor românilor – i-a determinat pe politicienii din România să recomande așezarea mișcării naționale pe baze constituționale, concretizate inițial în modificarea programului P.N.R. din 1905, iar ulterior în acceptarea tratativelor cu guvernul ungar în vederea obținerii unor concesiuni momentane. Conferința din 1905 a fost un moment istoric în care s-a înlocuit formula autonomiei, pregătindu-se aceea a autodeterminării și orientarea decisivă spre România.

Orice ocazie este folosită pentru intensificarea luptei și manifestarea solidarității naționale, cum a fost și opoziția hotărâtă față de proiectul de lege Berzeviczy din anul 1904 (după numele ministrului ungar al instrucțiunii publice) pentru modificarea legii școlare existente, ce avea menirea să accelereze și mai mult deznaționalizarea elevilor din școlile confesionale nemaghiare. La Sibiu, Brașov, Arad, Deva, Hunedoara, Orăștie, Săliște etc. sute și mii de oameni și-au ridicat glasul de protest în mari întruniri împotriva proiectului legii amintite.

Inaugurarea Muzeului etnografic și istoric al ASTREI, la Sibiu, în 1905, un excepțional așezământ cultural-național al românilor din Ungaria, prilejuiește o adevărată sărbătoare națională românească. Clădirea impunătoare

a Muzeului – clădită din puținul ban al necăjiților români – zecile de mii de participanți din toate teritoriile românești, bogăția, varietatea, expunerea sistematică a obiectelor, noi remarcând contribuția despărțământului Săliște al ASTREI cu produsele inimitabile ale Mărginimii Sibiului, marchează o nouă etapă în civilizația și cultura românilor din Transilvania. Spre deosebire de expozițiile anterioare organizate de ASTRA, cea din 1905 înfățișa toate aspectele trecutului și prezentului vieții românilor. Ea avea un caracter istoric-cultural și etnografic prezentat într-o formă modernă, cu un conținut politic conturat. Ea însemna încununarea unei lupte constructive îndelungate, o manifestare înălțătoare a unității culturale a românilor. De acum românii de sub stăpânirea austro-ungară aveau întemeiat unul din cele mai durabile așezăminte, Muzeul Național, de fapt Casa Națională, clădită, cum am spus din contribuții, fără ajutorul statului, aveau create bazele colecțiilor muzeistice naționale. Era cea mai fidelă imagine a stărilor, activităților și năzuințelor poporului român la viață națională independentă.

În 1906 a fost organizată la București expoziția jubiliară „*Sărbătoarea uriașă a unui neam întreg*”; ea reprezenta tot ce a fost mai frumos și mai bun din creația materială și spirituală a românilor de pe ambele versante ale Carpaților. Pe lângă aniversarea a 40 de ani de domnie ai regelui Carol I al României, organizarea ei mai avea în vedere aniversarea a 18 veacuri de la cucerirea romană a Daciei, deci a începuturilor romanității noastre, și de aceea a concentrat atenția întregii națiuni. În pofida greutăților întâmpinate – guvernul ungar a mers până acolo încât a interzis românilor transilvăneni expunerea de obiecte în secția istorică-etnografică – românii din Transilvania, prin muncă entuziastă și plină de sacrificii a Comitetului *Asociațiunii* din Sibiu și a *despărțământelor* sale, au fost prezenți cu splendide obiecte într-o secție specială în cadrul pavilionului general etnografic și istoric-cultural al României. Costumele și fotografiile din Poiana și Săliște, sau corurile din Cacova, Săliște, Sibiu, Ocna Sibiului au făcut o impresie deosebită, fiind răsplătite cu diplome și medalii. Fără îndoială, a fost un moment înălțător, de exprimare plenară a entuziasmului, solidarității și puterii irezistibile de atracție a României pentru transilvăneni, bănățeni și bucovineni.

Politica de maghiarizare a lui Andrassy, între altele, începând din 1903, proiectul său de lege privind introducerea limbii maghiare, ca limbă de instrucție în toate unitățile militare era mereu susținut, precum și legile școlare ale lui

Apponyi prilejuiesc tensiuni parlamentare și proteste vehemente ale maselor. Împotriva legilor Apponyi din 1907, ce urmăreau desființarea școlilor confesionale românești - oricând ele putând fi închise din “rațiuni superioare de stat” - și înlocuirea lor cu școli subvenționate de stat cu limba de predare maghiară, la Sibiu în 26 martie 1907 o mare adunare populară, la care au participat peste 5.000 de locuitori din oraș și țărani din împrejurimi, s-a manifestat cu vehemență, condamnând reacționarele și dușmănoasele legi ce puneau în pericol însuși viitorul existenței națiunii române.

La aleasa sărbătoare națională de la Blaj, din vara anului 1911, când întreaga națiune română a sărbătorit jubileul existenței de 50 de ani a ASTREI, prezente fiind cele mai reprezentative personalități din viața culturală, artistică și politică a românilor, între care N. Iorga, Caragiale, Coșbuc, A. Vlaicu, I. Lupaș, V. Eftimiu, Agârbiceanu, Șt. O. Iosif ș.a. Octavian Goga, inegalabilul poet din Rășinari, evocând transformările produse de la Revoluția din 1848, de când în acel loc a răsunat din pieptul a 40.000 de români jurământul mântuirii și dezrobirii lor, până în 1911, spunea: „*Totul s-a înfăptuit în misteriosul atelier al minții; nu prin zăngănit de arme s-a făcut, ci prin cultura națională... S-a vorbit de cei mari – continua Goga – dar mai vârtos trebuie să ne aducem aminte de cei mici, pentru învățătorii și preoții din sate, pentru țărani care duc greul luptei*”.

De altfel, Goga scoate la Sibiu, în 1907, ziarul „*Țara noastră*” cu subtitlul „*Foaie poporală potrivită trebuințelor țărănimii*”, în care, pornind de la considerentul că românii transilvăneni sunt un popor de țărani și că din mijlocul lor s-au ridicat celelalte clase sociale, lansează un apel către conducerea P.N.R.-ului de a se orienta tot mai mult spre țărănime. Reîntoarcerea la popor, propovăduită de ziarul lui, era condiția esențială a viabilității partidului.

În focul luptei pentru vot universal și pentru contracararea proiectului de lege prezentat de contele Andrassy Gyula (ministru de interne) în parlamentul ungar, având la bază așa numitul „vot plural” ce urmărea privarea pe mai departe a țărănimii, muncitorimii și partidelor naționale de dreptul de a alege deputați după numărul de locuitori pe care îl reprezintă, în anul 1908 P.N.R. și secția română a P.S.D.U. au organizat în întreaga Transilvanie adunări populare de protest, exprimând dezacordul românilor față de o eventuală sancționare de către suveran a proiectului amintit. Astfel de adunări au avut loc și în comitatul Sibiului, cele mai vehemente desfășurându-se în Mărginime, la Poiana Sibiului, Tilișca, Sibiul, Orlat, Gura-Râului, Săcel ș.a. Țăranii din Șeica Mică se arătau și ei dispuși să lupte pentru

votul universal, egal și secret, în ideea că nu poporul ungar dorește să dezmoștenească de drepturi alte popoare, ci nobilimea egoistă și îmbuibată aflată la conducerea statului. P.N.R. – folosindu-se de activitatea desfășurată de ASTRA sibiană, care avea despărțăminte și agenturi în întreaga Transilvanie – a militat consecvent pentru ridicarea culturală a țărănimii, inițiind o campanie de alfabetizare a neștiutorilor de carte, mulți la număr. Proiectul de lege de vot plural lega știința de carte de obținerea dreptului de vot. În acest scop la sfârșitul anului 1908 cercurile de lectură se înmulțiseră alarmant pentru autoritățile ungare, care erau informate că și noaptea preoții și învățătorii satelor îi deprindeau pe români să scrie și să citească. Lupta pentru votul universal continuă și în anii următori, în timpul guvernării „Partidului liberal al muncii” care, tributار concepțiilor mai vechi, nu a operat modificări esențiale în sistemul electoral. În vara anului 1911 mii de muncitori și alți cetățeni români (și nu numai) au manifestat pe străzile Sibiului, Mediașului, Timișoarei, Oradei și Clujului.

În slujba afirmării societății românești transilvane amply angajată într-o continuă rezistență împotriva opresiunii străine, băncile românești din Transilvania au făcut eforturi considerabile, sprijinind-o cu mari sume bănești, detașându-se Banca „Albina” din Sibiu, cea mai importantă dintre ele. Încă de la sfârșitul primului an de activitate, conducerea Băncii „Albina” hotărăște ca din profitul anual realizat să rezerve un procent (care din 1888 se va ridica la 6%) așa-zisei „cote pentru scopuri culturale și de binefacere”. Totalul sumelor alocate în acest scop între anii 1872-1918, s-ar ridica la 684.540,27 coroane; în realitate ele au fost mai mari, deoarece, pentru a nu avea neplăceri din partea autorităților, în sincera și conștienta dorință de a sprijini cât mai mult propășirea social-democratică și culturală a poporului nostru, Banca „Albina” a acordat ajutoare în timpul anului, invizibile, necontrolabile, provenite în special din așa-zisele „taxe de cancelarie”, neînscrise în procesele verbale ale ședințelor Direcțiunii. Se pare că tocmai aceste sume au constituit principalele ajutoare puse la dispoziția societății românești, întrecând de mai multe ori sumele ce rezultă din documentele oficiale. Ajutoarele împărțite din aceste sume sunt destinate în majoritate culturalizării poporului, deși o parte însemnată sunt rezervate și operelor de binefacere.

ASTRA, cel mai însemnat așezământ cultural-științific al românilor din Transilvania, va fi din plin sprijinită în acțiunile pe care le inițiază ca și în trebuințele sale zilnice. Banca „Albina” o înzestrează cu 148.580,48 coroane,

din care: au fost subvenționate muzeele din Sibiu și Lugoj; între anii 1885-1918 elevele școlii de fete din Sibiu vor beneficia de 260 burse a câte 100 coroane fiecare; Reuniunea femeilor române din Sibiu a beneficiat de 22.542,34 coroane, din care o parte a fost folosită pentru înființarea unei școli de fete profilate „pe economia și industria de casă”; sumele alocate de Banca „Albina” unor școli românești din Oradea, Cluj, Abrud, Sibiu, Tg. Lăpuș, Beiuș, Blaj, Miercurea Sibiului și Lugoj se ridică la 2.760 coroane; la propunerea directorului executiv Partenie Cosma, Banca „Albina” a ajutat, începând cu 1895, timp de 21 de ani, *„50 studenți români de la școlile medii din Sibiu cu prânz gratuit”* în cadrul așa-numitei „Mese a studenților” din Sibiu, cheltuindu-se apreciabila sumă de 134.750 coroane, din care 1.030 din cei mai silitori elevi au beneficiat gratuit de serviciile cantinei amplasate în clădirea băncii. Printre bursierii care au beneficiat de „Masa studenților” se numără Oct. Goga, I. Lupaș, Andrei Oțetea, D.D. Roșca, ca să amintim numai de câțiva dintre tinerii de excepție ce vor face nume în viața culturală și politică a țării; interesată în perfecționarea cunoștințelor financiar-bancare ale funcționarilor și comercianților români autodidacți în materie, în ridicarea unui număr cât mai mare de contabili, Banca „Albina” va aloca Gremiului comercial din Sibiu câte 100 coroane anual pentru sprijinirea organizării unui curs practic de contabilitate; studenții români aflați la studii în mari centre universitare europene vor beneficia din partea băncii de subvenții în valoare de 10.850 coroane, Biserica ortodoxă și Biserica greco-catolică au fost sprijinite cu bani în construirea sau restaurarea unor lăcașuri de cult în sate și orașe, construirea școlilor confesionale etc.

Banca „Albina” din Sibiu, ca prima, cea mai puternică și reprezentativă instituție financiar-bancară a românilor din Austro-Ungaria, a dat tonul și a constituit un exemplu pentru felul în care o instituție românească trebuie să sprijine afirmarea culturală a națiunii căreia îi aparține, chiar dacă, aparent, îndeletnicirile ei făceau parte dintr-o categorie ce nu avea multe tangențe cu școala și suferințele zilnice ale națiunii române.

Iată creionată, în linii generale, mișcarea națională românească, mult amplificată și apropiindu-se de împlinire în primii ani ai secolului nostru. Ținută la Sibiu, în 5 aprilie 1910, Conferința Națională a Partidului Național Român, cu participarea delegaților din toată Transilvania, analizând starea politică, socială și culturală a poporului român din Ungaria, a demască cu hotărâre politica discriminatorie a guvernelor ungare față de români, a îndemnat

la luptă unită și hotărâtă împotriva atacurilor sistematice ale guvernanților, ceea ce se putea realiza *„numai printr-o conștiință și o continuă luptă politică, purtată pe toate terenurile vieții publice și pe lângă observarea celei mai stricte solidarități a întregului popor român”*. Hotărârile conferinței afirmau *„susținerea intactă a programului politic din 1881 și a deciziilor programatice aduse de conferințele electorale ulterioare.”* O importanță deosebită pentru dezvoltarea mișcării naționale a reprezentat-o hotărârea asupra necesității *„solidarității politice cu toate organizațiile politice ale popoarelor conlocuitoare care urmăresc aceleași scopuri politice și a conlucrării armonice cu partidele care luptă sincer pentru democratizarea țării”*. Având un pronunțat caracter electoral, sprijinită de prezența a peste 6.000 de țărani sosiți în Sibiu din împrejurimi, Conferința P.N.R. a avut o importanță deosebită în orientarea de perspectivă a partidului. Ca tactică politică s-a propus menținerea activismului în activitatea parlamentară a deputaților români. Un rol important în mobilizarea mulțimilor de țărani l-au avut istoricul Ioan Lupaș și Nicolae Comșa, distinse personalități ale Săliștei.

Tratativele ce au urmat - la sugestia și sub îndrumarea marelui om politic din România, Ionel I. C. Brătianu - între conducătorii P.N.R.-ului și ai guvernelor ungare au demonstrat, încă din perioada 1910-1914, că rezolvarea problemei naționale românești nu se putea face decât pe calea revoluționară de unire a Transilvaniei cu România, prin efortul conjugat al întregului popor român.

Înfăptuirile dobândite de mișcarea națională în perioada 1900-1914 au fost remarcabile. Impulsionată și sprijinită de frații din România liberă, lupta românilor din monarhia dualistă a contribuit din plin la subminarea edificiului multinațional al unui imperiu oprimator condamnat de istorie la dispariție. S-a formulat cu tărie în această perioadă dreptul la autodeterminare al popoarelor, principiul care va conduce la împlinirea destinului istoric al poporului român în 1918 – unitatea politico-statală.

Conf. dr. Mihai Racovițan

Sibiu

CONSILIUL DIRIGENT, ARDELENI ȘI APĂRAREA MARII UNIRI

interviu cu col. (r) conf. dr. Alexandru Baboș

Col. (r) conf. dr. Alexandru Baboș, fost rector al Academiei Forțelor Terestre Nicolae Bălcescu, în prezent membru al Asociației Naționale a Cadrelor Militare în Rezervă și Retragere, filiala jud. Sibiu „General Ilie Șteflea”, a scos de sub tipar, nu cu mult timp în urmă, o interesantă lucrare în premieră, cu titlul Consiliul Dirigent, Ardelenii și apărarea Marii Uniri. Despre motivația și conținutul lucrării, autorul a avut amabilitatea să ne ofere un interviu care aduce în atenția cititorilor aspecte mai puțin cunoscute din activitatea Consiliului Dirigent pentru consolidarea și apărarea marii înfăptuiri de la 1 Decembrie 1918: România Mare

Care a fost contextul politic și militar, intern și extern, în care s-a desfășurat activitatea pe linie militară a Consiliului Dirigent?

La 2 decembrie 1918, la Alba Iulia, Marele Sfat Național alegea din rândurile sale un comitet executiv cu activitate permanentă, numit Consiliul Dirigent, cu următoarele atribuții: „*va duce în îndeplinire hotărârile Adunării Naționale, va prelua și va dirigi viața de stat, va îngriji serviciile publice și în acest scop va fi în drept a ordona și a lua toate măsurile care le va găsi necesare*”. Consiliul Dirigent era format din 15 membri, având ca președinte pe Iuliu Maniu și s-a mutat la Sibiu în data de 9 decembrie 1918.

Consiliul Dirigent a fost ales în condiții interne și externe complexe. Urmările războiului se resimțeau pretutindeni și se exprimau în pagube materiale uriașe, activitatea productivă dezorganizată, starea critică a căilor și mijloacelor de transport, lipsa de materii prime etc. Era deosebit de complexă și situația militară: armata română trecuse din nou Carpații în 16 noiembrie 1918 și se apropia de Alba Iulia, spre linia de demarcație fixată pe râul Mureș prin Convenția militară de la Belgrad din 13 noiembrie 1918 între trupele maghiare și române, trupele sârbești intraseră în tot Banatul, la Budapesta funcționa o misiune militară franceză condusă de lt. col. Vix, pentru a supraveghea respectarea prevederilor Convenției de la Belgrad, trupele germane se retrăgeau spre patrie odată cu terminarea războiului.

Cum a fost organizată și desfășurată activitatea Consiliului Dirigent în domeniul militar, respectiv al apărării și consolidării hotărârii istorice de la Alba Iulia?

După cum am spus, problemele militare ocupau un loc important și, în condițiile în care Ungaria nu recunoștea Hotărârea de Unire, Consiliul Dirigent a acordat o atenție deosebită apărării acesteia, așa cum se stabilise la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918. În Consiliul Dirigent s-a constituit Resortul Armatei și Siguranței Publice (pe lângă alte resorturi – ministere, în număr de 11), având ca șef pe Ștefan Ciceo-Pop. Era un resort important, deoarece titularul acestuia era unul din cei 4 vicepreședinți ai Consiliului, conducând ședințele când Iuliu Maniu lipsea.

În ce au constat măsurile militare luate de Consiliul Dirigent și care au fost rezultatele?

Activitatea militară a Consiliului Dirigent, prin intermediul Resortului Armatei și Siguranței Publice (atât timp cât a existat), Comandamentului General Teritorial Sibiu și Secției Organizării VI, VII, s-a reflectat, în lunile decembrie 1918 și ianuarie 1919, în emiterea unor acte decizionale în domeniu, specifice Transilvaniei, ca provincie nouă a Regatului României. S-a preluat comanda gărzilor naționale românești, s-au luat măsuri care au reglementat situația ofițerilor români care proveneau din armata austro-ungară, s-au făcut precizări importante în legătură cu darea salutului militar, purtarea gradelor și decorațiilor militare, s-a creat Corpul jandarmeriei române etc. Dar cea mai importantă activitate a Consiliului Dirigent a fost aceea a formării regimentelor și diviziilor ardelene, care au alcătuit așa-numita „armată ardeleană”, parte componentă a armatei române. Ordinele de chemare și de mobilizare, apărute la început în „Gazeta Oficială”, organul de presă al Consiliului, apoi în alte publicații erau semnate ori de Iuliu Maniu, ca președinte, ori de generalul baron Ioan Boeriu, comandantul Comandamentului General Teritorial Sibiu, fapt ce semnifică recunoașterea de către guvernul de la București a autorității Consiliului Dirigent în privința înființării armatei ardelene.

Ca urmare a activității Consiliului Dirigent s-au creat șase divizii ardelene care au alcătuit Corpurile 6 și 7 Armată din Transilvania. În Sibiu s-a înființat Regimentul 90 Infanterie și tot aici își avea comandamentul Divizia 18 Infanterie.

Tot din cadrul armatei ardelene au făcut parte voluntarii români care luptaseră în Moldova și Italia, mobilizați de Consiliul Dirigent, alcătuind Corpul Voluntarilor Români. În ziarul „Patria”, organul de presă al Partidului Național Român, se sublinia că prin activitatea Consiliului Dirigent s-a reușit să se *„prefacă legiunile și gărzile române în armată regulată. În corpul puternic al Armatei române s-au organizat puternice trupe ardelene”*

Cum s-a manifestat colaborarea pe linie militară dintre Consiliul Dirigent și Ministerul de Război al Regatului României?

Relațiile dintre cele două organisme au fost de conlucrare și nu strict militare. Consiliul Dirigent a manifestat multă inițiativă, discutând în ședințele sale problemele importante ale înființării armatei ardelen, publicând înaintea Bucureștiului o serie de acte normative, în publicația sa, „Gazeta Oficială”. Așa a fost cu Ordinul de Chemare nr. 167, ce apare înainte de Decretul-lege nr. 345 și Decizia ministerială nr. 40, cu Ordinul de Mobilizare nr. 771, apărut cu două zile înainte de Ordinul nr. 5124 al Ministerului de Război, ambele ordine privind înființarea Diviziilor 16 și 18 Infanterie. Iar la primirea ofițerilor români și străini în armata română se cerea avizul Consiliului Dirigent, pentru a se pronunța *„din punct de vedere al calității politice a fiecărui petiționar”*.

Cum a răspuns populația Transilvaniei chemării Consiliului Dirigent de a se înrola în nou înființatele structuri militare românești, a căror misiune era apărarea cuceririlor de la 1 Decembrie 1918?

Românii din toată Transilvania au luat cunoștință despre conținutul Ordinelor de chemare și mobilizare și s-au grăbit să răspundă apelurilor Consiliului Dirigent. Au fost numeroase cazuri când s-au prezentat tineri și din alte contingente, cerând să fie înrolați în noile unități militare care se formau. De asemenea, termenele de prezentare a celor trei contingente care au format Diviziile 16 și 18 Infanterie (primele înființate) au fost devansate. Atmosfera creată în cele 8 orașe în care erau centre de recrutare era entuziastă. Iată cum „Telegraful român” o descrie pe cea din bătrânul burg Sibiu: *„Sibiul e plin de cântece ostășești. Satele din munți și văi își trimit flăcări ca să formeze armata română ardeleană. Atâta voie bună, atâta entuziasm sfânt, atâta credință înflăcărată n-a mai văzut bătrânul Sibiu în stradele lui și nici vechile cazărmi între zidurile lor. E chemare românească stăpânită de duh românesc și de aceea răspund inimile românești cu însuflețire nețărnută glasului de buciom mult așteptat”*.

Dar presa vremii cum a sprijinit acțiunile Consiliului Dirigent în domeniul înființării structurilor militare și apărării Hotărârii istorice de la Alba Iulia?

Presa vremii, cea care apărea la Sibiu („Patria”, „Telegraful român”, „Renașterea română”, „S.D. Tageblatt”), dar și în alte orașe din Transilvania („Românul” din Arad) au reflectat preocupările Consiliului Dirigent pentru înființarea armatei ardelen. În „Patria” apărea un articol în care este subliniată necesitatea contribuției trupelor ardelen la susținerea efortului eliberator al armatei române: *„Noi pricepem că e o rușine pentru noi ca să vedem de strajă pe plaiurile Ardealului contingente vechi, din România, iar ai noștri să stea la vatră. De aceea ne cerem partea noastră în desrobirea totală a românismului și*

în paza României–Mari. N-am suferit veacuri întregi pentru ca acum să ni se pară mult ceea ce ni se cere pentru asigurarea și întărirea noului stat român”.

„Renașterea română” surprinde, de asemenea, atmosfera creată la apariția ordinelor de chemare și de mobilizare lansate de Consiliul Dirigent: „...cazărmile sunt azi deja pline în toate părțile de voluntari. Ce-o să fie peste câteva zile? N-o să-i mai încapă orașele pe toți voinicii! Au purces ei românii la lupte grele pe viață și pe moarte, prin meleaguri depărtate și străine, și n-au șovăit; cu cât drag, cu ce grabă o să sară când e vorba doar să fie strajă la hotare să nu-i fure dușmanul ce abia a câștigat după secole de dor năvalnic”.

Care a fost contribuția marilor unități și unităților militare transilvănene înființate de Consiliul Dirigent la apărarea Marii Uniri?

Contribuția militarilor transilvăneni la apărarea Marii Uniri a fost diferită, în funcție de data înființării unităților militare și a marilor unități și de desfășurarea operațiilor armatei române în campania din 1919, împotriva Ungariei bolșevice. Astfel, primele două divizii, 16 și 18 infanterie, care au terminat mobilizarea la începutul lunii aprilie 1919 au participat la întreaga campanie, având rol secundar în ofensiva începută în 15 aprilie și în acțiunile de dincolo de Tisa până la Budapesta, din august 1919, dar un rol principal în operația de acoperire a Tisei (din 1 mai până în 20 iulie 1919) și în bătălia de pe Tisa (20 – 26 iulie 1919). Următoarele două divizii, 20 și 21 infanterie, înființate la începutul lunii iulie 1919, au participat doar la ultima parte a campaniei, doar o brigadă din Divizia 20 Infanterie acționând dincolo de Tisa. Ultimele două divizii înființate de Consiliul Dirigent, 17 și 19 Infanterie, nu au participat la campanie, deoarece și-au terminat organizarea la începutul lunii octombrie 1919.

Și voluntarii și-au adus contribuția la apărarea Marii Uniri. Cei din regimentele „Avram Iancu”, „Alba Iulia”, „Odorhei” și din batalioanele „Cloșca” și „Crișan”, pe timpul campaniei armatei române din 1919 au avut misiuni de pază și de asigurare a ordinii, iar voluntarii din regimentul „Beiuș” au devenit unitate operativă, participând la lupte în ofensiva din aprilie, ajungând la începutul lunii mai pe Tisa.

Din rândul armatei ardelen, pe timpul campaniei s-au pierdut peste 2164 militari, dintre care 173 și-au dat viața. Jertfa lor reprezintă aportul transilvănenilor la recunoașterea Hotărârii de Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1919.

A consemnat **col. (r) Victor Neghină**

ROLUL FEMEILOR ÎN MARELE RĂZBOI

Centenarul Marii Uniri reprezintă un prilej de aducere în prim plan a unui subiect puțin amintit și nedezbătut cum se cuvine în istoria noastră – rolul femeilor în vremea războiului pentru întregirea neamului – deoarece această mare luptă este văzută ca o istorie a bărbaților, nicidecum a femeilor. În spațiul românesc, femeile nu sunt prezente în istoria războiului, cu două excepții notabile: Ecaterina Teodoroiu și Regina Maria, fiecare cu o valoare simbolică; prima fiind eroina care se jertfește pentru patrie; a doua fiind ocrotitoarea celor în suferință.

În fapt, rolul femeilor a fost crucial în vreme de război. Memoriile și jurnalele uitate și redescoperite în arhive ne pun în atenție câteva nume: Pia Alimăneștianu, Arabella Yarca, Yvonne Blondel, Elena Emandi, Nadejda Știrbei, Olga Giugurtu, Neli Cornea, Elena Negrescu, Alexandrina Fălcoianu, Sabina Brătianu. Ele sunt femei de excepție care au depășit constrângerile sociale ale vremii într-o epocă în care scrisul femeilor nu era luat în seamă.

Scrierile acestor femei ne oferă o altă perspectivă asupra istoriei războiului, una umanizantă, plină de iubire, pace și compasiune pentru semeni, precum și de un patriotism fără limite, din care răzbat suferințe, dureri, dar și o istorie a ceea ce se întâmpla în spatele frontului.

O scriitoare de excepție, Hortensia Papadat-Bengescu, în romanul „Balaurul”, cumva singular la nivelul literaturii europene referitor la primul război mondial, o prezintă pe infirmiera Laura, într-un spital de campanie amenajat într-o gară. Este romanul unei gări și al unei femei care, în vremea Marelui Război, luptă pentru viață, smulgând soldații răniți din ghearele morții.

În acest context, de renaștere a neamului românesc, amintim cartea lui Alin Ciupală, „*Bătălia lor. Femeile din România în Primul Război Mondial*”.

Subliniem că femeile aparținând elitei conducătoare – Regina Maria, femeile din familia Brătianu, dar și din familiile altor lideri – chiar dacă oficial nu sunt implicate în viața publică, joacă un rol important în marile decizii care privesc soarta națiunii. Acestea, prin tactul, prin puterea lor de argumentare, conving și susțin oamenii politici să aibă puterea de a rezista greutăților.

Regina Maria este cea care negociază, impune și decide, eclipsându-l de multe ori pe rege. Mama și surorile lui Ion I. C. Brătianu, primul-ministru al țării, au o misiune nobilă: rămase în teritoriul ocupat vremelnice de dușmani, încurajează populația, negociază și veghează ca dușmanul să nu comită abuzuri asupra românilor din Muntenia.

Principală organizație care a gestionat catastrofa umanitară din Moldova a fost Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române. În cadrul acestei societăți, mii de femei au stat alături de cei aflați în suferință și în nevoie, îngrijindu-i cu un devotament total: răniți aflați în spitale, copii orfani, bătrâni, bolnavi. Fără această dragoste de aproape, fără sentimentele lor de recunoștință, cu siguranță tuturor le-ar fi fost mai greu, deși în vreme de război coeziunea socială este mai accentuată.

În concluzie, consider că se impune să facem o cuvenită reverență memoriei femeilor care acum o sută de ani, prin truda lor, au contribuit din plin la supraviețuirea acestei nații și la făurirea Marii Uniri.

Col. (r) Ion Șandru

„MAREA UNIRE” VĂZUTĂ DE FĂURARI ACESTEIA

Marea Unire săvârșită în anul 1918 constituie rezultatul unui proces istoric dorit, gândit și înfăptuit de generații de români, în condiții geopolitice extrem de fierbinți și cu mari sacrificii în rândul tuturor claselor și categoriilor sociale. Aceasta a consfințit împlinirea dezideratului de unitate națională a băștinașilor din vatra vechii Dacii, fiind atât rodul gândirii elitelor politice și sociale, jertfei tinerilor și oamenilor maturi, conștienți de destinul neamului, cât și a voinței de nestrămutat a „poporului de jos” de refacere a moșiei în vatra străveche, roasă pe toate marginile de imperii hrăpărețe. Aceste elemente fac din Marea Unire evenimentul cel mai mare al istoriei României moderne. Acțiunile politice de anvergură națională și europeană în care a fost încorporată inteligența românească, precum și cele militare în care a fost angrenată armata română și-au aflat suportul în hotărârile adunărilor plebiscitare, respectiv: Sfatul Țării de la Chișinău (27 martie 1918), Congresul General al Bucovinei de la Cernăuți (28 noiembrie 1918) și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (1 decembrie 1918).

Marea Unire a încorporat gândurile și faptele multor generații de români, din care au ieșit marile simboluri ce au generat gânditorii, făuritorii, întregitorii, cu izbânzile și neîmplinirile acestora. De aceea, se cuvine, la ceas aniversar, să-i lăsăm pe ei să-și exprime gândurile și faptele, cu cugetul de atunci, pentru a se ști și transmite generațiilor viitoare ce-a fost și cum a fost atunci când neamul românesc a demonstrat lumii că *„frații în veci vor fi frați”*.

a) GÂNDITORII UNITĂȚII NAȚIONALE

„Unirea cea Mare”, adică refacerea vetrei neamului românesc ruptă în bucăți secole de-a rândul de imperii hrăpărețe, a fost visul multor generații de înaintași aflați pe întreaga întindere a acesteia. Nevoia de unitate națională a fost exprimată prin gând și faptă de fii ai neamului, numiți impropriu ardeleni, munteni și moldoveni, în pofida tuturor primejdiilor, străbătând ca un fir roșu istoria națională, în cruciș și-n curmeziș. Iată cum au gândit realizarea unității naționale **Dinicu Golescu, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga și Nicolae Titulescu.**

„Unirea, zic, cea spre fericirea obștii. Căci după aceasta vin toate fericirile; iar făr' de aceasta niciun bine în lume nu să întemeiază; și că în obșteasca fericire va găsi fieșcare și pe a sa, iar în parte străduindu-se, avem destule pilde: că ne-am pierdut slava, starea și cinstea, ajungând și în hula lumii. Unirea spre folosul obștii ne fericește, unirea slăvește, unirea întemeiază tot binele. După aceasta alergând, fraților, să o îmbrățișăm, ca prin fapte să ne cunoaștem că am vrut să slăvim patria”.

Constantin (Dinicu) Goleșcu (7 februarie 1777 - 5 octombrie 1830, București), boier patriot și mare cărturar român.

*

„Națiunea română din toate națiile orientului are cel mai frumos viitor, este mare, cred mai mare la 10 milioane, este compactă și cuprinde tot ținutul din Tisa până la Marea Neagră și din Carpați la Balcani, căci trebuie să știi că în Transilvania, afară de vreo 400 mii de secui și sași, ungurii numai vreo câteva mii și încolo tot români. Asemenea, în Banat. Dincoace de Tisa sunt foarte puțini sârbi. În Bulgaria se află puțini prin orașe și apoi între Vidin și Niș și dincolo de Balcani; românii se întind în toată Bulgaria proprie și pe tot malul drept al Dunării, până la Belgrad. În partea serbică pe Dunăre, după cum mi s-a spus, sunt mai mult de 40 mii familii române...”

Nu există un stat în Europa orientală, nu există o țară de la Adriatică până la Marea Neagră care să nu cuprindă bucăți din naționalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia și Erțegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unități etnice în munții Albaniei, în Macedonia și Tesalia, în Pind ca și în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia până sub zidurile Atenei, apoi, de dincolo de Tisa începând, în toată regiunea Daciei Traiane până dincolo de Nistru, până aproape de Odesa și de Kiev”.

Mihai Eminescu (15 ianuarie 1850, Botoșani - 15 iunie 1889, București), poet, prozator și jurnalist român, cea mai importantă voce poetică din literatura română.

*

„Ținta noastră, domnilor, socotesc că nu poate fi alta decât unitatea națională a românilor. Unitatea mai întâi în idei și în sentimente, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică..., să facă un trup politic, o nație românească, un stat de șapte milioane de români. La crearea acestei naționalități, la o reformare socială a românilor, bazată pe sfintele principii ale dreptății și ale

egalității, trebuie să țințească toate silințele noastre. Românismul, dar, e steagul nostru, supt dânsul trebuie să chemăm pe toți românii”.

Nicolae Iorga (5 iunie 1871, Botoșani - 27 noiembrie 1940, Strejnic, Prahova), istoric, medievist, bizantinist, romanist, istoric al artelor, filosof al istoriei, critic literar, dramaturg, poet, enciclopedist, memorialist, om politic.

*

„Ardealul nu e numai inima României politice, priviți harta: Ardealul e inima României Geografice!... Nu, nu va pieri românismul pe urma acestui război: vor pieri numai aceia care nu s-au arătat vrednici de dânsul! România nu poate fi întreagă fără Ardeal... Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața...”

Nicolae Titulescu (4 martie 1882, Craiova - 17 martie 1941 Cannes, Franța), diplomat, jurist, profesor și om politic.

b) FĂURARIILE MAREI UNIRI (ROMÂNIEI MARI)

Marea Unire în expresia ei politico-statală a fost România Mare, opera cea mai complexă și plină de semnificații etno-spirituale a neamului românesc. Elitele politice și sociale, care au devenit simboluri naționale, au dat imboldul și au mobilizat energiile neamului, iar poporul, „de la vlădică la opincă”, s-a implicat conștient în lupta plină de sacrificii pentru a-și reîntregi vatra strămoșească.

Momentul în care s-a împlinit visul de veacuri al românilor a constituit ziua astrală a neamului. Aceasta a avut trei raze identitare, etno-spirituale, strălucind în 27 martie 1918 în Chișinău, în 28 noiembrie 1918 în Bucovina și 1 Decembrie 1918 în Transilvania, Banat și Țara Ungurească. Cele trei raze identitare au format treimea temporală și cronologică a încheierii procesului de făurire a statului național unitar român. Fiecare rază a fost un pas al unui drum lung și greu care a urmărit refacerea unității naționale și a statalității românești în vatra ancestrală a neamului.

În acel moment pretutindeni au fost întâlniți români fericiți, iar inteligența românească a exprimat pe măsură semnificația Marii Uniri, când frații de pe ambii versanți ai Carpaților s-au regăsit în aceeași casă.

1. Spiritul Chișinăului

În Basarabia a existat o conștiință națională ardentă, care a stat la temelia gândirii și acțiunii pentru atingerea idealului de unitate națională, purtat

în suflet de zeci și zeci de generații de înaintași. În condiții extrem de complexe și de vitrege, românii moldoveni integrați în gubernia Basarabia, care încorporea Moldova de la răsărit de Nistru, s-au desprins din chingile Imperiului Rus, au fondat Republica Democrată Moldovenească, iar la 27 martie 1918 (stil vechi) a hotărât Unirea cu regatul României. În Actul Unirii s-a menționat: *„În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă acum o sută de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu Mama sa, România”*. Fără decizia conștientă și fermă a românilor basarabeni că votează pentru un act istoric de dreptate, în conformitate cu principiile dreptului internațional, Marea Unire nu ar fi fost posibilă.

Iată cum au exprimat incandescența politică și socială a acelor clipe istorice doi fruntași ai românilor din Basarabia, respectiv **Ion Inculeț** și **Pantelimon Halippa**:

*

„Basarabia a fost smulsă din trupul Moldovei prin forță, cu călcarea oricărui drept și a oricărei dreptăți, în anul 1812. Autonomia promisă la anexare, cu păstrarea limbei române în toate dregătoriile, a fost degrabă retrasă, Basarabia fiind încetul cu încetul transformată într-o simplă gubernie rusească.

O sută de ani a durat prigonirea de către Rusia Țaristă - o sută de ani a durat cu dârzenie rezistența acestui minunat popor moldovean dintre râurile Prut și Nistru pentru conservarea limbii, pentru păstrarea ființei naționale. Niciodată în cursul acestui veac nu s-a stins focul sfânt al conștiinței naționale. Și odată ce împrejurările deveneau favorabile, acest foc se transforma în flacăra, care mistuia cât putea mai mult din piedicile ce erau puse la în calea Unirii cu toți românii”.

Ion Inculeț (5 aprilie 1884, Răzeni, Basarabia - 18 noiembrie 1940, București), om politic.

*

„Frații mei! Veacuri întregi noi am umblat rătăciți unul de altul, de veacuri întregi pe noi ne întind și ne dezbină vrăjmașii, de veacuri întregi pământul nostru strămoșesc geme sub jugul străin și iată acum, după atâtea răzlețiri, după atâția ani de jale și suferințe, ne-am strâns frații grămăjoară. O, cine va spune bucuria noastră? Grea a fost soarta noastră crudă, lungă a fost

noaptea în care am zăcut, dar cum după noapte răsar zorile și lumina zilei ia rândul întinericului, așa și în viața noastră, a neamului moldovenesc, după robie s-a simțit apropierea izbăvirii.

Frați ostași! În voi este toată nădejdea noastră. Țara se îneacă în lacrimi și sânge. Vrăjmașii noștri stau la hotare - vrăjmași câtă frunză și iarbă la spatele nostru și înăuntrul țării noastre, dar cei mai mari dușmani sunt în mijlocul nostru. Acesta este neunirea! Frații mei, biruiți acest strașnic dușman și noi vom birui totul”.

Pantelimon Halippa (1 august 1883, Cubolta, Basarabia - 30 aprilie 1979, București), publicist și om politic.

2. Spiritul Cernăuților

În Bucovina, smulsă din trupul Moldovei în urmă cu 144 de ani, unirea cu România a fost un țel împlinit al românilor din ținuturile Sucevei și Cernăuților, înstrăinate de către Imperiul habsburgic în mod samavolnic. Aceștia au participat în mod conștient la un tumultuos proces istoric, marcat de o serie de evenimente politice care au culminat cu votarea în unanimitate, de către Congresul General al Bucovinei, în 28 noiembrie 1918 (st.n.), a unirii fostului Ducat al Bucovinei cu Regatul României. Motivația unirii necondiționate a fost temeinic argumentată, stipulându-se că „*noi, Congresul General al Bucovinei, întrupând suprema putere a Țării și fiind investit singur cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale, hotărâm: unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare, până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României*”. Dezideratul era: „*Vrem să rămânem români pe pământul strămoșesc și să ne cârmuim singuri*”.

Revenirea la țara mamă după 144 ani de stăpânire habsburgică a adus o bucurie fără margini printre românii din Bucovina.

Iată cum și-au exprimat bucuria doi fruntași ai românilor bucovineni, respectiv **Iancu Flondor** și **Ion Nistor**:

*

„Congresul general al Bucovinei, care întrupează suprema putere a Țarei, în numele Suveranității Naționale, a votat astăzi în unanimitate Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în hotarele ei istorice cu Regatul României. Mulțumind Proniei Cerești, că după o lungă și dureroasă așteptare, ne-a învrednicit de a vedea ispășită nelegiuirea ce s'a săvârșit acum 144 ani față de țara noastră și mândri că avem fericirea de a aclama pe Maiestatea

Voastră Domn liberator și purtător de grijă al nostru, rugăm să ne primiți sub sceptrul ocrotitor al Maiestăței Voastre și reînodând firul rupt cu sălnicie înaintea de un veac și jumătate, să reînoiți strălucirea Coroanei lui Ștefan. Maiestate, să trăiți mulți și fericiți ani !”

Iancu Flondor (3 august 1865, Storojineț, Bucovina - 19 octombrie 1924, Cernăuți, Ucraina), om politic român, militant de frunte pentru unitate națională.

*

„După o lungă și dureroasă așteptare, Bucovina și-a recăpătat astăzi libertatea. Rupând lanțurile robiei austriece, ea prin votul de astăzi al congresului general s'a realipit la sinul patriei mame de unde fusese ruptă. Visul nostru de aur s'a împlinit. Părinții noștri cari au murit de dorul acestui vis, de azi înaintea vor găsi odihna cuvenită în pământul liber și desrobite. O veche fărădelege, săvârșită față de țară și de poporul ei băștinaș, s'a reparat și firul istoric ce fusese întrerupt cu silnicie înaintea de un veac și jumătate, s'a reluat astăzi și se va putea continua în tihnă spre binele și propășirea tuturor. Cu smerenie ne plecăm capetele înaintea Dumnezeului părinților noștri care ne-a învrednicit de a trăi aceste clipe înălțătoare și fângăduim că ne vom strădui a ne arăta vrednici de dănsule. Trăiască Bucovina dezrobite și reintrată în granițele României Mari”.

Ion Nistor (4/17 august 1876, Bivolărie, Vicovu de Sus, districtul Rădăuți/ Bucovina - 11 noiembrie 1962, București), istoric și militant unionist român.

3. Spiritul Albei Iulii

La Alba Iulia, în 1 decembrie 1918 s-a finalizat procesul de făurire a României Mari. Acolo s-a petrecut una dintre cele mai importante file ale istoriei românești: desăvârșirea procesului de reîntregire națională. Măreția acestui act de voință națională este dată de faptul că unitatea națională n-a fost opera unui partid politic, guvern sau partid politic, ci fapta istorică a întregii națiuni române. Ea a fost realizată într-un elan țășnit cu putere din străfundurile conștiinței unității de cuget și simțiri a neamului românesc.

Adunarea de la Alba Iulia s-a desfășurat într-o atmosferă de mare sărbătoare. Au venit 1228 de delegați oficiali, reprezentând cele 130 de cercuri electorale din comitatele românești. Pe lângă aceștia s-au adunat peste 100.000 de oameni, din toate părțile și așezările Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, Pretutindeni erau drapele tricolore, iar cei mai importanți reprezentanți ai românilor din Transilvania au rostit discursuri înflăcărâte. Cei

1228 de delegați au decis, în unanimitate, unirea necondiționată a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului cu România, iar rezoluția Marii Adunări Naționale a stipulat fără echivoc: „*Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România. Trăiască România Mare!*”

Dintre discursurile fruntașilor români participanți la acea grandioasă adunare, emblematice au fost cele rostite de **Gheorghe Pop de Băsești** și de **Iuliu Maniu**.

*

„*Dușmanii seculari, cari ne-au ținut veacuri de-a rândul în lanțuri fizice, ne-au ținut, până ieri, înlănțuiți sufletește, înăbușind cu brutalitate toate manifestările sufletului românesc dornic de libertate și cultură națională. Lanțurile acestei robii suntem chemați, fraților, să le sdrobim astăzi, în această mare adunare națională, a tuturor Românilor din Ungaria și Transilvania, aci, pe pământul stropit cu sângele martirilor Horea și Cloșca. Vrem să sdrobim lanțurile robiei noastre sufletești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: unirea tuturor celor de o limbă și de o lege, într-un singur și nedespărțit Stat Românesc. Lăsați-vă pătrunși, fraților, de fiorii sfinți ai acestui strălucit praznic național și în cea mai deplină și frățească armonie să clădim temeliiile fericirii noastre naționale viitoare!*”

Gheorghe Pop de Băsești (1 august 1835, Băsești, plasa Cehu Silvaniei, comitatul Sălaj - 23 februarie 1919, aceeași localitate), mare om politic și luptător pentru drepturile naționale ale românilor.

*

„*Istoria ne-a învățat că nu trebuie să așteptăm nimic de la împărații străini și de la fiii altor neamuri, ci de la propriile noastre puteri. Adevărul ce ne călăuzește acum e că singura noastră forță care ne poate ține în viitor, e aceea provenită din unirea tuturor românilor, îndeosebi noi, românii din Ardeal și Ungaria suntem în drept să cerem această unire fiindcă aici la noi este leagănul românismului... Cine poate să conteste ființei noastre naționale dreptul de a-și croi singură soarta, de a se conduce ea însăși și de a-și constitui un singur trup, când sufletul îi este unul singur și întreg?*”

Iuliu Maniu (8 ianuarie 1873, Bădăcin, comitatul Sălaj - 5 februarie 1953, Sighetul Marmăției), mare om politic român, deputat de Transilvania în Dieta de la Budapesta și adept înfocat al unirii Transilvaniei cu România.

4. Spiritul întregitorilor de țară (regele, regina și primul ministru)

Regele Ferdinand, pe numele său la naștere Ferdinand Viktor Albert Meinrad von Hohenzollern-Sigmaringen a devenit simbolul unității vetrei neamului românesc. Domnia sa a început la 10 octombrie 1914, în urma morții unchiului său, regele Carol I, sub numele de Ferdinand I. A condus România în timpul Primului Război Mondial, alegând să lupte de partea Antantei împotriva Puterilor centrale, fapt pentru care a fost exclus de către împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei din Casa Regală de Hohenzollern. Sub comanda lui, armata română a declanșat războiul de întregire națională, soldat cu victoria împotriva bolșevicilor ruși și ucraineni pe linia Nistrului și împotriva bolșevicilor unguri pe linia Munților Apuseni, apoi pe malul Tisei. La sfârșitul războiului, România a încheiat procesul de realizare a statului național-unitar, prin unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu vechiul Regat, fapt pentru care a fost numit „Ferdinand cel Loial” și „Întregitorul”. În 15 octombrie 1922, la Alba Iulia s-a încoronat ca primul rege al României Mari.

Regina Maria a României, născută Marie Alexandra Victoria de Saxa-Coburg și Gotha, a fost nepoata reginei Victoria a Marii Britanii, mare prințesă a Marii Britanii și Irlandei. Părinții săi au fost Alfred Ernest Albert de Saxa-Coburg și Gotha, duce de Edinburgh, iar mama, Maria Alexandrovna Romanova, mare ducesă a Rusiei, unica fiică a țarului Alexandru al II-lea al Rusiei. A urmărit constant întărirea legăturilor dintre România și Marea Britanie, dovedind reale calități diplomatice în susținerea și apărarea intereselor României. S-a opus intrării României în primul război mondial de partea Puterilor Centrale și a susținut alianța cu Antanta, în vederea susținerii de către aceasta a realizării statului național român. Pe timpul războiului și-a însoțit soțul în refugiu în Moldova, activând ca soră de caritate în spitalele militare, activitate care a făcut să fie numită în popor „mama răniților”.

*

„Vestea îmbucurătoare ce îmi aduceți despre mărețul act al Unirii cu Regatul Român, săvârșit în vechea cetate a lui Mihai Viteazul, a umplut inima mea de nespusă bucurie și am primit-o cu vie emoție. Munca deosebită depusă în cursul vremurilor de bărbați patriotici, purtători credincioși ai idealului național, și-a găsit astăzi răsplata binemeritată. Din lacrimile celor care au plâns și au suferit, care au luptat fără preget, din sângele celor care au muncit pentru înfăptuirea lui, lăsând ca moștenire sfântă credința lor nestrămutată, a

răsărit sămânța, ale cărei roade astăzi le culegem ca un dar din cer. Mulțumesc Atotputernicului că mi-a îngăduit, ca prin vitejia ostașilor mei, să pot contribui la această măreață faptă și ca împreună cu poporul meu iubit să pot trăi aceste clipe înălțătoare. Cum am fost părtașul suferințelor și durerilor voastre, așa iau din adâncul inimii parte la bucuria voastră, care este aceea a tuturor românilor, și, unind glasul meu cu glasul vostru, zic plin de nădejde într-un viitor frumos: Trăiască România Mare, una și nedespărțită!”

Regele Ferdinand

*

„Te binecuvântează, iubită Românie, țara bucuriilor și durerilor mele, frumoasă țară, care ai trăit în inima mea și ale cărei cărări le-am cunoscut toate. Frumoasă țară pe care am văzut-o întregită, a cărei soartă mi-a fost îngăduit să o văd împlinită. Fii tu veșnic îmbelșugată, fii tu mare și plină de cinste, să stai veșnic falnică printre națiuni, să fii cinstită, iubită și pricepută”

Regina Maria

*

„Sufletul României nu se poate manifesta decât în unitatea națională...”

„Domnilor deputați, iau cuvântul, cu o adâncă emoțiune, pentru prima oară în Parlamentul României Mari, fiindcă pe deasupra ființei și a chipurilor, și a acelora de la guvern și a acelora din această incintă, văd în fața mea pe toți acei care au crezut în înfăptuirea pe care noi trebuie să o întărim și de care trebuie să se bucure și șirurile generațiilor ce vin”„În granițele teritoriului național român voim să creștem patrimoniul comun al lumii civilizate”.

Ion I.C. Brătianu (20 august 1864, Florica, jud. Argeș - 24 noiembrie 1927, București), diplomat, inginer, om politic, de 5 ori prim-ministru al României și militant neîntrecut pentru făurirea României Mari.

5. Spiritul credinței neamului românesc

Marea Unire a exprimat puterea etno-spirituală a neamului românesc, clădită pe unitatea de credință creștină a românilor din cuprinsul Daciei getice. Pentru înfăptuirea acesteia, au contribuit cu gândul și cu fapta creștinească, un număr însemnat de slujitori ai bisericii - episcopi, vicari, teologi și preoți de parohie, călugări etc. La Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia au participat slujitori ai ambelor biserici românești - ortodoxă și greco-catolică, atât ca delegați de drept, cât și ca reprezentanți ai comunităților confesionale românești din ținuturile și așezările românești ale Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului.

În 1 Decembrie 1918, zi de duminică, clopotele bisericilor românești din Alba-Iulia i-au chemat la slujba „învierii” și „unirii” pe români. Astfel s-au săvârșit Sfânta Liturghie și Te Deum-uri, iar după slujbă s-a întrunit Adunarea națională constituantă, la care au participat cei 1.228 delegați oficiali pentru a vota unirea.

În fața Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, episcopul greco-catolic Iuliu Hossu s-a îmbrățișat cu episcopul ortodox Miron Cristea, spunând următoarea frază memorabilă: „*Pe cum ne vedeți azi îmbrățișați frățeste, așa să rămână îmbrățișați pe veci toți frații români!*”

Iată cum a fost exprimată în cuvinte pilduitoare măreția acelui moment istoric de către cei doi ierarhi: primul în discursul rostit înaintea poporului adunat pe Câmpul lui Horea din Alba-Iulia, în 1 decembrie 1918, iar cel de-al doilea într-o magistrală cuvântare, rostită cu ocazia primirii în Gara de Nord din București, a delegației românilor transilvăneni (Vasile Goldiș, Al. Vaida-Voievod, Miron Cristea și Iuliu Hossu) care duceau Declarația de unire a Transilvaniei cu România.

*

Fraților!

Ceasul plinirii vremii este acesta, când Dumnezeu Atotputernic rostește, prin poporul Său credincios, dreptatea Sa, însetată de veacuri. Astăzi prin hotărârea noastră, se înfăptuiește România Mare, una și nedespărțită, rostind fericiți, toți Românii de pe aceste plaiuri: Ne unim pe veci cu Țara mamă, România...

A biruit dreptatea! Aceasta e ceasul dreptății lui Dumnezeu și al răsplătirii Lui, aceasta-i ceasul bucuriei noastre, bucuria unui neam întreg, pentru suferințele veacurilor, purtată de un neam, cu credința în Dumnezeu și cu nădejdea în dreptatea lui. Suferințele veacurilor se îmbracă în lumină, cum revarsă în clipa aceasta soarele asupra noastră lumina sa, cu binecuvântare.

Iuliu Hossu (30 ianuarie 1885, Mîlaș, comitatul Cluj - 28 mai 1970, București), militant pentru unirea cea mare a românilor, în acel moment episcop al Episcopiei greco-catolice de Gherla.

*

„Când am fost ultima dată aici, nici unul din noi, nici măcar în vis n-a îndrăznit a visa că venirea noastră viitoare în capitala românismului va avea misiunea epocală de a închina întreg pământul nostru strămoșesc: Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul, patriei mame, adică scumpei României!(...) Cu sentimente de adâncă și veșnică recunoștință pentru tot ce ați făcut pentru

noi, atât acum, cât și în veacurile trecute, începând cu voievodul Ștefan cel Mare (Episcopia Vadului), Radu IV cel Mare (Episcopia Geoagiului), Mihai Viteazul (Episcopia Alba Iuliei) și până la Constantin Brâncoveanu și Carol I, dăm mulțumită milostivului Dumnezeu, pentru că pe noi, cei din generația de azi, ne-a învrednicit să trăim cele mai mărețe zile din întreaga viață de aproape 2000 de ani ai națiunii noastre”.

Miron Cristea (nume laic Elie Cristea, 20 iulie 1868, Toplița - 6 martie 1939, Cannes, Franța), filolog, publicist, ierarh al bisericii ortodoxe, în acel moment episcop al Caransebeșului, politician român.

c) NEÎMPLINIRILE MARII UNIRI

„Unirea cea Mare” n-a rezolvat pe deplin problema unității vetrei neamului românesc și încorporarea marginilor sale firești. Pe marginile acesteia au rămas în afara hotarelor României Mari bucăți de vatră locuite de comunități compacte de români. Aceste răni se numesc Transnistria (Moldova de la răsărit de Nistru) și Maramureșul istoric (Maramureșul de la nord de Tisa), Crișana până-n Tisa și Banatul până-n Dunăre. Banatul a fost dezmembrat din ordinul Aliatilor, iar granița de pe Tisa cu Ungaria (prevăzută prin Tratatul din august 1916) a fost mutată spre răsărit, pe o linie care trecea pe la vest de orașele Satu Mare, Oradea, Arad. Teama de înstrăinare a fost vibrant exprimată de basarabeanul Toma Jalbă la o adunare a ostașilor moldoveni și de grupul de maramureșeni de peste Tisa, prezenți la Marea Adunare de la Alba Iulia.

*

„Dar vă întreb, fraților, care sunteți toți moldoveni, cum ne lăsați pe noi, moldovenii, cei ce suntem ruși din această Basarabie, să trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămânem ca șoarecele în gura motanului? Dar să știți că de ne veți uita, noi vom săpa malul Nistrului și vom îndrepta apa dincolo de pământurile noastre! Mai bine să-și schimbe râul cursul decât să rămânem noi ruși unii de alții”.

Soldatul **Toma Jalbă din Transnistria**, la adunarea ostașilor moldoveni ținută la 21 octombrie 1917 la Chișinău.

*

„Protestăm în contra devizei de la Nistru până la Tisa. Nu pentru aceea am venit noi din Maramurăș, de peste Tisa aici. Pe noi să ne lăsați altora! Noi încă voim să fim uniți cu România Mare! Trăiască România Mare, de la Nistru până peste Tisa!”; la care, românii aflați în apropiere au strigat: „Trăiască România Mare până peste Tisa! Trăiască Maramureșenii!”, iar episcopul dr.

Miron Cristea, încercând să potolească durerea și mânia, a spus: „*De sâne se înțelege că România Mare în Maramurăș va fi până peste Tisa, până în Carpați. Numai la Seghedin va fi până la Tisa!* ”.

Ion Bîlțiu-Dăncuș (13 martie 1892, Ieud, comitatul Maramureș - 1952), delegat al Reuniunii învățătorilor români din Maramureș la Marea adunare națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

d) MOȘTENITORII DE DREPT AI ROMÂNIEI ÎNTREGITE

În cei 100 de ani care s-au scurs de la realizarea Marii Uniri, aceasta și-a păstrat semnificația socială, iar moștenitorii de drept, conștienți de forța unității naționale i-au apărât și promovat valoarea istorică și etno-spirituală.

Marea Unire a fost apărută prin gând, cuvânt și faptă de elitele politice în perioada interbelică, de oameni ai cetății în perioada postbelică, iar astăzi de către elitele sociale, precum și de poporul „de jos” (talpa țării), conștient că în aceste vremuri numai în unire constă tăria neamului românesc, așezat de Pronie la încrucișarea intereselor geopolitice ale marilor imperii.

Generația Marii Uniri a fost venerată fără încetare de națiunea română, care i-a adus prinosul de recunoștință și de veșnică pomenire, dar privită și apreciată în mod partizan de regimurile politice schimbătoare care s-au perindat la cârma României. Elitele politice și sociale care au gândit și făurit Marea Unire au devenit simboluri ale neamului românesc, dar și ținte pentru denigratorii lui. Acestea au vegheat neîncetat și veghează și astăzi asupra destinului neamului.

Istoricul **Ion Nistor** (1876-1962) a consemnat astfel măreția și tragedia acestora: „*Aștern pe hârtie aceste rânduri sub stăpânirea unor duioase amintiri. Am rămas singur în viață din generația Unirii, care s-a bucurat de roadele străduințelor ei pentru înfăptuirea Unirii Naționale. Au murit Ionel și Vintilă Brătianu, au dispărut din viață Iuliu Maniu, Alexandru Vaida (n.n Voevod) și Ion Inculeț, au trecut în cele eterne Nicolae Iorga și Octavian Goga. Veșnic îmi stă înaintea ochilor apoteoza Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, împlinatorii visului de aur al neamului nostru. Am rămas singur în viață, sortit să înfrunt prăbușirea măreței opere naționale, stropită cu sângele eroilor de la Mărășești*”.

*

Încheiem aceste cugetări ale unora dintre cele mai strălucite minți ale neamului, făurari ai statului național unitar român, cu viziunea a doi mari istorici români, care tot ce au scris, au scris fără ură și părtinire: **Ioan Lupăș** și **Florin Constantiniu**:

„Unitatea României, nu este nici opera unui om, nici a unei provincii, nici a unei generații. Ea este rezultatul luptelor susținute vreme de veacuri de cei mai buni fii ai poporului românesc. Unitatea noastră națională a fost cimentată nu numai de sângele soldaților noștri, dar și de suferințele intelectualilor și scriitorilor care începând din veacul al XV-lea au îndurat pentru ideile lor temnița și deportațiunea. Ei sunt promotorii mișcării și luptelor care au reușit să ajungă în fine la această împlinire de mult visată”.

Ioan Lupas (9 august 1880, Săliște, comitatul Sibiu - 3 iulie 1967, București).

*

„Marea Unire din 1918 a fost și rămâne pagina cea mai sublimă a istoriei românești. Măreția ei stă în faptul că desăvârșirea unității naționale nu este opera nici unui om politic, a nici unui guvern, a nici unui partid; este fapta istorică a întregii națiuni române, realizată într-un elan tășnit cu putere din străfundurile conștiinței unității neamului, un elan controlat de fruntașii politici, pentru a-l călăuzi cu inteligență politică remarcabilă spre țelul dorit”.

Florin Constantiniu (8 aprilie 1933, București - 13 aprilie 2012, București)

*

România Întregită (România Mare) s-a realizat într-un context istoric deosebit, prin trei momente succesive, pe cale democratică, prin adunări cu caracter reprezentativ, care au proclamat unirea Basarabiei, a Bucovinei, a Transilvaniei cu țara-mamă. Aceasta a rezistat asalturilor noilor imperii și state revizioniste până în anul 1940, când Uniunea Sovietică a anexat Basarabia și Bucovina de Nord (prin Pactul Ribbentrop-Molotov), Ungaria a primit jumătatea nordică a Transilvaniei (prin al doilea dictat de la Viena), iar Bulgaria a primit înapoi Cadrilaterul (prin Tratatul de la Craiova). Prin tratatul de pace de la Paris din anul 1947, Aliații învingători au restituit României Transilvania ocupată de Ungaria horthystă, dar au dat Uniunii Sovietice Basarabia. Astăzi, românii trăiesc în două state separate: România și Republica Moldova.

La 100 de ani de la crearea României Mari, elite neamului românesc se întreabă cu vădit temei: „Va mai fi vreodată o Românie Întregită, așa cum a fost la anul 1918?” Acestea sunt conștiente că pentru repararea unei nedreptăți istorice este necesară, ca și acum un secol, unirea tuturor energiilor neamului.

Col (r) dr. Aurel V. David

ARMA INFORMATIILOR IN LUPTA PENTRU INFAPTUIREA MARII UNIRI

MENȚIUNI DOCUMENTARE PRIVIND ACTIVITĂȚILE DE INFORMAȚII ÎN VRANCEA

Documentele de arhivă evidențiază o activitate informativă sistematică în Vrancea abia după ce domnitorul ales, A.I.Cuza, odată cu înființarea Statului Major General, a constituit și primul serviciu de informații al armatei române, cunoscut ca Secția a II-a. Antenele acestui serviciu nu puteau ignora orașul Focșani, unde continuau să se desfășoare activități de definitivare a Unirii și unde unii dintre localnicii înstăriți erau încă adversari ai acesteia.

De altfel, de numele acestui Serviciu (cu transformările sale ulterioare) se leagă câteva acțiuni informative și contrainformative desfășurate pe spațiul vrâncean, care au marcat istoria armatei române și nu numai. Este cunoscut că, în vara lui 1916, după trecerea Carpaților, bazându-se pe promisiuni străine, ulterior neonorate, o parte din armata română a deschis frontul de la Dunăre. Se știe, de asemenea, ce a urmat: întreaga armată și, odată cu ea, guvernul, s-a retras în Moldova, iar nemții (cu aliații lor: turci, bulgari, italieni, austro-ungari) au ocupat țara până la Focșani. În aceste condiții, pregătirea pentru o ultimă confruntare cu nemții și rezultatul acesteia erau vitale pentru România, și nu numai, căci nu întâmplător s-a deplasat în zonă misiunea militară franceză, condusă de generalul Berthelot. Or, această pregătire nu era posibilă fără un suport informativ și fără o protecție contrainformativă în baza cărora comandanții militari să adopte cele mai eficiente decizii. O știau aceasta, în aceeași măsură, atât românii, cât și nemții, care la influența psihologică a prezenței lui Mackensen adăugaseră competența unor experimențați ofițeri de informații precum și (din păcate pentru noi), potențialul deloc de neglijat al unor persoane autohtone aservite, unele dintre acestea aflându-se chiar în cadrul forțelor armate desfășurate pe frontul din Vrancea.

În ceea ce îi privește pe comandanții români, aceștia și-au pus speranțele în ofițerii de informații ai Secției a II-a și, spre lauda acestora din urmă, nu au fost dezamăgiți. Cu experiența, uneori modestă, de care dispuneau, cu perseverența și ignorarea oricăror riscuri, ei au reușit să-și creeze un dispozitiv

informativ format din recrutori, culegători de informații, curieri, călăuze, gazde și ascunzători, precum și un sistem de semnale convenționale, toate laolaltă asigurând obținerea și transmiterea în timp optim a informațiilor necesare pentru pregătirea contraofensivei. De menționat că acest păienjenis era format din militari și civili - majoritari fiind cei din urmă – și acoperea întreg frontul, precum și spatele acestuia, în spațiul ocupat de inamic. Toți au fost eroi în aceeași măsură, toți au fost patrioți desăvârșiți. Între ei s-au remarcat totuși gruparea căpitanului Pîrîianu, fost prizonier, evadat și rămas în spațiul ocupat, și cea a plugarului Vasile Chilian.

Țăran dintr-un sat aflat sub ocupație inamică, dotat cu o istețime nativă și, cum s-ar spune astăzi - cu o capacitate de relaționare de excepție -, Vasile Chilian a început prin a se face agreat și util ofițerilor germani. Alături de traducătoarea sa, doctorița Maria-Iulia Dumitriu, a reușit să fie atât de convingător, încât consătenii credeau că „s-a dat cu nemții”, iar când s-a anunțat arestarea sa, căpitanul german Tau, ofițer de Stat Major, nu a ezitat să parieze că „prietenul” său va fi găsit nevinovat. Și a fost, într-adevăr, nevinovat, căci cine își slujește țara nu poate fi altfel. Nevinovați au fost și Toma Cotea din Vidra și Dumitru Pantazică din Țichiriș și Ștefanache Săcăluș, primar în Păulești, care și-au pus casele la dispoziția comandamentelor germane pentru a-și asigura accesul la documentele acestora; nevinovați au fost și învățătorul Radu Macovei, și preoții Ștefan și Ioan Bănuță, și doctorii de la spitalul Vidra: Maria Iulia Dumitriu, Florica Pop și Vasilica Dobrescu, ca și sora acesteia din urmă, învățătoarea Maria Sîrbu, din Lopătarii Buzăului, care a fost angrenată în constituirea unei „Societăți” prin care românii evadați din lagărele de prizonieri sau răătăciți de unități erau ajutați să treacă linia frontului, pentru a redeveni combatanți. Nu au lipsit dintre „nevinovați” nici oameni de serviciu ca Toader Buture sau Luca Ciubotaru, curieri și călăuze care cunoșteau hățișul pădurilor și vadurile Putnei mai bine decât ogrăzile în care nemții îi vedeau rânind bălegarul vitelor. Din păcate, statisticile ne dau și alți 1448 de „nevinovați”, a căror execuție, în cele mai multe cazuri, a avut ca „temei” acuzația de spionaj, refuzul de a da informații, de a sluji drept călăuze ori de a munci la lucrările de fortificații germane.

Revenind la Vasile Chilian, mai trebuie adăugat că, pe lângă imensul volum de informații și copii după documentele germane, rețeaua sa - în colaborare cu cea a căpitanului Pîrîianu - a restituit armatei române peste 2000 de luptători, proveniți, după cum am mai menționat, din lagărele germane ori cei răătăciți de unități, în timpul retragerii din nefastul an 1916.

Din nefericire, o activitate atât de laborioasă și de eficientă a sfârșit prin a trezi suspiciunile germanilor. Ca urmare, cu puțin timp înainte de declanșarea contraofensivei armatei române, vrâncenii Vasile Chilian, Toma Ion Cotea, Ștefanache Săcăluș, Dumitru Pantazică și nemțeanul Vasile Gălățeanu au fost arestați și încarcerați la penitenciarul civil din Focșani. Pe 17 august, când eșecul ocupanților devenise evident, cei cinci patrioți au fost executați în poligonul de trageri al garnizoanei Focșani, luând cu ei în țărână numele tuturor celor ce le fuseseră tovarăși de luptă. Ulterior, în acel loc s-a ridicat un mausoleu, dar busturile lor lipsesc de acolo, cum, de altfel, nu se află nicăieri în Vrancea. Le rămânem însă recunoscători pentru jertfa lor și cu mulțumirea că, cel puțin atunci, jertfa lor nu a fost zadarnică.

Zadarnice aveau să fie însă – din fericire, pentru armata română – activitățile de trădare săvârșite de colonelul Al. Sturza și lt.col. C. Crăiniceanu, o pată neagră pe câmpul eroic de la Mărășești-Mărăști-Oituz, ca și pe blazoanele familiilor lor: cel dintâi era de viță nobilă, iar al doilea, fiul generalului Grigore Crăiniceanu. Spre onoarea sa, acesta din urmă, solicitat fiind de gen. Averescu, a răspuns că „între a-mi sluji țara și familie, aleg să-mi fac datoria față de țară”, refuzând să se implice într-un compromis care să-i scape fiul de plutonul de execuție.

Detalii despre aceste acțiuni de trădare pot fi găsite în lucrarea „Fapte din umbră”, de C. Neagu, D. Marinescu și R. Georgescu, din care mai redau doar că, în timp ce patrioți ca V. Chilian își riscau viața pentru fiecare soldat redat armatei române, lt.col. Crăiniceanu se pregătea să se predea dușmanului cu întreg regimentul la comanda căruia se afla. A fost însă oprit la timp de către ofițerii de contrainformații și, cum a sfârșit, se știe. De menționat că ofițerii de informații i-au oferit șansa de a renunța la intențiile sale dar, probabil, cântecul sirenelor nemțești a fost mai dulce decât cel al pământului patriei. Mult mai complexă a fost însă situația creată prin acțiunile colonelului Sturza. Speculând o anumită îngăduință manifestată de comandantul armatei, el a reușit să transmită nemților informații privind efectivele, nivelul de dotare și amplasamentele forțelor românești, oferindu-le și posibilitatea de a crea o breșă în apărarea românească, prin retragerea fără luptă a trupelor de sub comanda sa de pe un sector de front de peste 10 km. Simțind apoi că riscă să fie arestat, a „defectat” la germani, însoțit (oare întâmplător?) de aghiotantul său, lt. în rezervă H. Wachmann, nu înainte de a-și împușca ordonanța, caporalul Marin Năstase, pentru că a refuzat să-l însoțească.

P.S. Cândva, un veteran de război, într-o seară cu amintiri, îmi spunea că noi, românii, i-am bătut pe turci, pe nemți, pe unguri și i-am trimis acasă pe ruși și se întreba, nedumerit, dacă nu scăpat cumva și de trădători. Nu prea am știut ce să-i răspund. Am pus doar sare pe rană, spunându-i (ceea ce îmi spusese și mie altcineva), că, în momentul îmbarcării ultimelor trupe sovietice, unul dintre comandanții ruși, strângându-i mâna lui Emil Bodnăraș, i-ar fi spus: „nu te bucura prea mult că plecăm, căci nu avem noi topoare câte cozi aveți voi”.

Recent mi-am amintit de aceste spuse, ascultându-l pe un fost prim-ministru care își asuma, poate pe bună dreptate, meritul de a fi trimis acasă, pe la finele lui 1990, vreo treizeci de mii de cetățeni ruși, aflați, dinainte de decembrie 1989 tocmai în... România. Să fi fost oare „topoare” de genul celor la care se referise comandantul sovietic? Și, în caz că da, or fi plecat cu tot cu „cozi”? Evident că domnul care a făcut dezvăluirea, cu toată funcția pe care a deținut-o, nu avea și nici nu are cum să știe. Să dea Dumnezeu să nu avem a mai afla vreodată sau să nu fie prea târziu dacă va trebui totuși să aflăm cândva.

Col. (r) Vasile Vasâlca

(reproduceri grafice: plt.adj. Răduc C., după lucrarea
C. Kirițescu: *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. III)

RĂZBOIUL INFORMAȚIONAL AL ROMÂNIEI CU PUTERILE CENTRALE ÎN PERIOADA AȘA-ZISEI NEUTRALITĂȚI ARMATE (1914-1916)*

- preludiu la campania Armatei Române din anul 1916 -

• Așa-numita „criză balcanică”, izbucnită în anul 1912, a scos în evidență marele handicap al României în definirea și menținerea ei ca factor de putere în sud-estul Europei: lipsa informațiilor despre adversarii potențiali, dar mai ales despre acțiunile agenților de spionaj ai acestora în interiorul statului român. Misiunile de informare în afara statului român erau, în principal, date în competența Marelui Stat Major al armatei române, prin Secția II (cu Biroul 5 - informații),¹ a atașărilor militari și grănicerilor, iar cele interne Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale - organizate pe baza Legii din 17 martie 1908,² precum și Jandarmeriei Rurale - în activitatea căreia, pe baza Legii din 24 martie 1908, a fost introdusă munca cu agentura.³ Din acest sistem lipsea componenta contrainformativă specializată a Armatei.

• Între structurile informative ale statului român nu existau relații de cooperare, iar acest fapt a făcut ca activitatea acestora să contribuie în mică măsură la luarea deciziilor politico-statale. Carențele în acest domeniu au fost relevate de cazul de trădare al căpitanului Rodrig Goliescu, recrutat în anul 1912 de către Serviciul de informații țarist și anihilat de către Siguranța Generală.⁴ Abia în contextul desfășurării primului război balcanic, Parlamenul României, conștient de necesitatea protejării propriilor secrete, a votat *Legea contra spionajului*, promulgată de regele Carol I la 31 ianuarie/13 februarie ianuarie 1913.⁵

* Studiul a apărut sub titlul *Neutralitate armată și „Război informațional”* tip „Roza vânturilor”(1914-1916), în formă extinsă, în volumul Aurel V. David, *Studii de istorie a înălțării și declinului nației românești*, Editura Dacoromână, TDC, București, 2006, p. 423-446.

¹ *Istoria Statului Major General Român. Documente. 1859-1947*, Editura Militară, București, 1994, p.49.

² „*Monitorul Oficial*”, nr. 285, din 25 martie 1908, p. 10.730.

³ „*Monitorul Oficial*”, nr. 285, din 25 martie 1908, p. 10.721.

⁴ C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *Fapte din umbră*, Editura Politică, București, 1977, p. 52.

⁵ „*Monitorul Oficial*”, nr. 242 din 31 ianuarie/13 februarie 1913, p. 11225-11227.

Autoritățile politico-militare românești, surprinse de evenimente, au trecut la măsuri urgente pentru reformarea întregului sistem de siguranță al statului, în cadrul căruia componenta informațională a primit un caracter mult mai ofensiv.⁶ Atenția a fost îndreptată spre o mai strânsă cooperare între Serviciul de informații al Marelui Stat Major al Armatei și Siguranța Generală. Însă măsurile de ordin informativ au urmărit îndeosebi identificarea și reprimarea mișcărilor sociale care luaseră amploare, precum și asigurarea ordinii interne, și mai puțin acțiunile întreprinse de către serviciile de spionaj străine care au putut, astfel, penetra cele mai înalte sfere ale vieții politice românești.

- Concluziile desprinse după terminarea celui de-al doilea război balcanic și semnarea păcii de la București (28 iulie/10 august 1913), prin care Cadrilaterul a intrat în componența statului român,⁷ au confirmat necesitatea creșterii capacității informative, întrucât tensiunile între statele sud-est europene, în loc să scadă, s-au accentuat. Chiar împăratul Austro-Ungariei, direct interesat în controlul și tutela asupra întregii Peninsule balcanice, a declarat imediat după domolirea crizei că „*Puterile Centrale nu pot accepta tratatul de la București, ca o reglementare definitivă a problemei balcanice*” și că „*numai un război general va putea aduce o soluție convenabilă*”.⁸

- După această amenințare directă, începând cu luna martie 1914, autoritățile politico-militare românești au întreprins unele măsuri vizând reconstruirea structurilor informative ofensive, care să completeze lacunele existente în activitatea Serviciului de Informații al Marelui Stat Major al Armatei. Însă, datorită statutului privilegiat conferit corpului ofițeresc, preocuparea pentru obținerea de informații legate, în special, de cunoașterea armatelor străine și, în primul rând, a celor cu care autoritățile politico-militare

⁶ Astfel, la 27 mai 1913, a fost modificată *Legea de organizare a Jandarmeriei*, dar s-a păstrat cadrul general de organizare legalizat prin *Legea pentru modificarea Jandarmeriei Rurale* din anul 1908. Articolul 1 al legii respective prevedea că Jandarmeria rurală era instituită pentru „*a veghea în comunele rurale la siguranța publică, la menținerea ordinii și la executarea legilor*” (Vezi, „*Monitorul Oficial*” nr. 285 din 25 martie 1908).

La 20 iunie 1913 a fost adoptată *Legea privind organizarea Ministerului de Interne*, în compunerea căruia intrau servicii centrale și servicii speciale. Între serviciile centrale, atribuții stricte pe linia informațiilor privind siguranța statului avea ***Direcția Poliției și Siguranței Generale***, iar între cele speciale, *Direcțiunea Generală a Închisorilor* și *Direcțiunea Generală a Monitorului Oficial și Imprimeriei Statului*.

⁷ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1975, p. 667.

⁸ H. H. Asquith, *La genèse de la guerre*, Paris, 1924, p. 171.

erau conștiente că România se va confrunta, mai devreme sau mai târziu, a eludat componenta contrainformativă.⁹ De aceea, coordonarea activității structurilor informative departamentale (ministeriale) a devenit un imperativ în noul context geopolitic în care a intrat România, înconjurată, practic, pe toate laturile de dușmani. Autoritățile politico-militare românești au considerat că, în acel moment, informațiile care aveau relevanță pe planul apărării statului erau cele cu caracter militar.

Factorii care au gestionat problema informațiilor necesare siguranței statului român au simțit nevoia organizării unui „Serviciu Special de Informații” care să funcționeze în cadrul Siguranței Generale a Statului și să coordoneze în mod unitar activitatea de culegere a informațiilor absolut necesare luării deciziilor politico-statale. Pentru organizarea unui astfel de serviciu, numit „Serviciul Secret”, a fost desemnat Mihail Moruzov – agent al Siguranței Generale, însă conducerea Armatei, aflată sub influența puternică a concepției de război germane, a încercat, chiar de la început, să preia latura tehnică a acestuia, prin subordonarea lui față de Secția a II-a a Marelui Stat Major.¹⁰ Lipsa fondurilor, precum și neînțelegerile privind raporturile de subordonare au făcut ca acest proiect să eșueze, iar structurile informative ale statului român au continuat să activeze fiecare pe cont propriu.

OFENSIVA INFORMATIVĂ A SERVICIILOR DE SPIONAJ ALE PUTERILOR CENTRALE

- Evenimentele politico-militare care au urmat au demonstrat cu prisosință necesitatea recuperării potențialului informativ al statului român. Atentatul de la Sarajevo din 15/28 iunie 1914 prin care a fost asasinat moștenitorul tronului Austro-Ungariei, arhiducele Franz Ferdinand, și soția acestuia, au declanșat cel mai sângeros cataclism social cunoscut până atunci în istorie. În scurt timp, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, Germania a

⁹ Prin O.Z. nr.48/31 martie 1914, în cadrul Statului Major General ființa **Secția 3**, în compunerea căreia intra și *Biroul 5 - Informațiuni*, care se ocupa cu studiul armatelor străine, atașați militari, misiuni militare în străinătate, informațiuni, ordinea de bătaie și dislocările armatelor străine (vezi *Istoria militară a poporului român*, vol.V, Editura Militară, București, 1988, p.56; *Istoria Statului Major General Român. Documente. 1859-1947*, Editura Militară, București, 1994, p. 124).

¹⁰ Vezi, Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române*, Editura I.N.I., București, 1996, p. 40.

declarat război Rusiei, apoi Franței, urmată de Anglia care a declarat război Germaniei. La puțin timp au intrat în „dansul morții” Turcia și Japonia, astfel că războiul a devenit mondial.

Declanșarea războiului a surprins cercurile politice românești, dar și opinia publică, foarte puțin informată. România s-a aflat, dintr-o dată, în fața unei situații unice, fiind prinsă între interesele expansioniste ale celor două blocuri beligerante și necesitățile stringente de eliberare a teritoriilor românești aflate sub dominația Austro-Ungariei și Rusiei.

• Atitudinea României, angajată de partea Puterilor Centrale printr-un tratat secret semnat în anul 1883 de regele Carol I, a fost definitivată după multe dezbateri, în ședința Consiliului de Coroană din 3/15 august 1914, când în afară de Petre Carp, un filo-german convins, toți ceilalți membri ai Consiliului de Coroană au votat pentru neutralitate sau „*expectativă cu apărarea frontierelor*”.¹¹ Puterile Centrale au fost iritate de această hotărâre, pe care au considerat-o un act de „trădare”, fiind convinse că neutralitatea nu putea fi o soluție definitivă. Din acel moment, ambele tabere beligerante au dezlănțuit împotriva României un adevărat „război informațional”, care a divizat grupările politice românești în două tabere:

- una germanofilă - convinsă că Rusia va fi înfrântă și că România va putea astfel recupera Basarabia răpită în anul 1812;

- una antantofilă - cea mai puternică, susținând că alături de Franța, Anglia și Rusia, România va putea dobândi Transilvania, Banatul și Bucovina, ocupate de Austro-Ungaria.

Capitala României a devenit centrul unor intense acțiuni politico-diplomatice, dar și locul unde a început o puternică competiție și confruntare între serviciile secrete ale celor două tabere beligerante, ceea ce a creat o stare de derută în cercurile politice românești.

Sesizând această stare de insecuritate, istoricul Nicolae Iorga, în articolul „*Care e dușmanul nostru?*” - scris la câteva zile după hotărârea Consiliului de Coroană de a păstra neutralitatea -, afirma că „*suntem în căutarea unui dușman*”. El îi considera dușmani pe „*toți acei care nu voiesc independența României*” și pe „*toți acei care nu admit ca românii supuși lor să-și păstreze limba românească și să-și dezvolte sufletul românesc*”.¹²

¹¹ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. I, București, 1989, p. 113-114.

¹² Nicolae Iorga, *Voința obștii românești*, Editura Militară, București, 1983, p. 14.

- Din acel moment, România a fost nevoită să se angajeze într-un război informațional defensiv, datorită potențialului informativ inferior beligeranților din ambele tabere. Structurile sale de informații, dispersate în cadrul Marelui Stat Major al Armatei, Siguranței Generale, Poliției și Jandarmeriei Rurale nu au dispus, din lipsa de preocupări anterioare ale factorilor de decizie, nici de specialiștii necesari, nici de tehnica specifică unui astfel de război și nu au fost coordonate în mod unitar.

Principala structură secretă de informații a statului român a rămas Siguranța Generală a Statului – condusă de Iancu Panaitescu, coordonată de „Serviciul Secretariatului”. Brigăzile speciale de Siguranță au primit misiuni să culeagă informații și să supravegheze cadrele și agenții serviciilor secrete ale Puterilor Centrale. În punctele strategice ale țării au fost create sub-brigăzi speciale. Pentru îndeplinirea misiunilor, organele Siguranței Generale cooperau cu formațiunile Poliției din orașe, porturi, gări și puncte de frontieră, cu cele ale Jandarmeriei și se sprijineau pe celelalte organe ale administrației de stat.

În noul context, au sporit competențele și dinamica activității Biroului 5 din Secția a 3-a a Marelui Stat-Major al Armatei, care a primit misiuni concrete privind cunoașterea intențiilor și potențialului de război al Austro-Ungariei, considerată a fi inamicul potențial cel mai probabil. „Secția a III-a” a început să pună la dispoziția celorlalte secții informațiile obținute, fiind sprijinită, într-o măsură evidentă, de către *Pretorat*, dar mai ales de către Siguranța Generală a Statului.

- România a fost nevoită să intre în acest tip de război datorită declanșării agresiunii informaționale din partea Austro-Ungariei. Acest imperiu construit din „petice” în centrul Europei prin supunerea și dominarea slavilor, italienilor și românilor, dispunea de un puternic serviciu de spionaj și de apărare contrainformativă, condus de Max Ronge – un specialist în materie informativă. Sub pretextul contracarării unui ipotetic „*plan de ofensivă împotriva Austro-Ungariei*”,¹³ care ar fi fost elaborat de români imediat după atentatul de la Sarajevo, Austro-Ungaria și-a activat structurile sale informative în România. La București a fost organizat un centru de coordonare sub conducerea colonelului Maximilian von Randa, care lucra sub acoperirea de atașat militar la Legația austro-ungară.

Pentru a închide căile de scurgere de informații din Transilvania și a preveni un atac prin surprindere din partea Armatei române, autoritățile austro-

¹³ Max Ronge, *Spionaj și constraspionaj (Spionajul militar industrial)*, București, 1955, p. 68.

ungare au blocat trecătorile Carpaților cu trupe, iar centrele de informații create la Brașov, Sibiu, Timișoara și Cernăuți au început supravegherea atentă a oricărei persoane care venea din România. Din aceste centre specializate în culegerea de informații a început penetrarea informativă a României, care a avut ca scop crearea unei agenturi menite să descopere orice legături ale României cu statele Antantei, să blocheze legăturile statului român cu conducătorii mișcării de eliberare a românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, să influențeze opinia publică românească în sensul apropierii față de Puterile Centrale și să împiedice România de a se alătura Antantei.

- Spionajul austro-ungar a uzat de posibilitățile facile de corupere și de „neglijența condamabilă” care domnea în acel moment în toate sferele vieții politice și sociale românești, folosind în acest scop „banul” și elementele alogene, îndeosebi evrei, pentru a-și organiza oficinile de spionaj.¹⁴ Agenții săi erau convingși că în România putea fi corupt oricine, de la grănicerul aflat în postul de santinelă până la cel mai înalt funcționar al țării.

Între cei care au trădat interesele României și au lucrat în folosul Puterilor Centrale s-au numărat, în primul rând, alogeni care sperau că odată cu subordonarea României față de Puterile Centrale își vor putea continua afacerile bănoase în România sau vor putea ocupa funcții în administrația de stat. Astfel de indivizi au fost Bernard Rosenthal (alias Bizon Rozescu), Nicolae Edinger și medicul dentist Iuliu Cohn,¹⁵ dar și români ticăloșiți, atrași sub diferite motivații la colaborare cu spionajul german și austro-ungar. Astfel:

- Bernard Rosenthal - originar din Ploiești -, a fost atras la colaborare încă din anul 1912 de către Serviciul secret austro-ungar, mizând pe faptul că era ziarist și negustor lipsit de scrupule; însă n-a putut fi dovedit ca trădător, deși lucra și pentru serviciul de spionaj rus; pentru a putea desfășura activitatea trădătoare sub îndrumarea colonelului Maximilian von Randa, acesta s-a sustras de la îndeplinirea stagiului militar cu ajutorul unui certificat medical care l-a scutit de armată; la 13 decembrie 1914, suspectat de spionaj în favoarea Puterilor Centrale, a fost închis, cercetat doar pentru „escrocherie” și internat în

¹⁴ Cristian Troncotă, *Activitatea informativă a Puterilor Centrale contra României și vulnerabilitățile societății românești în perioada neutralității (septembrie 1914-august 1916)*, în *Istoriografia în tranziție*, Editura I.N.I., București, 1996, p. 92.

¹⁵ Paul Ștefănescu, *Istoria serviciilor secrete românești*, Editura „Divers-Press”, București, 1994, p. 57-62.

fortul Domnești (de aici în noiembrie 1916 avea să evadeze și să treacă fățiș de partea dușmanului!).

- Nicolae Edinger – originar din Rădăuți și escroc de profesie – lucrase ca agent al unei case pentru emigrări în America; deși a fost condamnat la trei luni închisoare pentru infracțiunea de înșelăciune, n-a executat pedeapsa, pe motiv că dosarul cauzei a dispărut misterios din Tribunalul din Suceava; în scurt timp a devenit colaboratorul de taină al generalului Fischer, comandantul Jandarmeriei austriece din Bucovina, cu concursul căruia a organizat un birou de plasare pentru lucrătorii agricoli din Bucovina care lucrau, ca sezonieri, pe moșiile proprietarilor din România; în anul 1905, sub îndrumarea și conducerea nemijlocită a colonelului Maximilian von Randa și a ambasadorului Ottokar von Czernin, a înființat la București un birou comercial care-și avea sediul în hotelul Athenée-Palace; în perioada 1914-1916 a călătorit mult la București sub acoperirea de comerciant însărcinat cu aprovizionarea armatelor germană și austro-ungară cu produse agricole din România; a reușit să cumpere mai mulți politicieni și militari români, iar rapoartele informative pe care le făcea au atras lauda șefilor săi; n-a putut fi prins pe toată perioada neutralității, iar banii însușiți de pe urma înșelării țăranilor români, de ordinul milioanei de lei, i-a investit împreună cu contele von Czernin într-un sanatoriu și o fabrică de mobilă din Viena.

- Iuliu Cohn, medic dentist, a desfășurat în perioada 1900-1916, în cabinetul său particular din Craiova, sub acoperirea profesiei, o intensă activitate de spionaj în favoarea Germaniei și Austro-Ungariei.

• O puternică ofensivă informativă împotriva României a declanșat Germania, care își reformase structurile informative după războiul franco-prusac din anii 1870-1871. Acestea deveniseră deosebit de active în România chiar după semnarea tratatului secret din anul 1883, întrucât germanii nu au fost siguri de sinceritatea României. Din ordinul Kaiserului, agenții spionajului german au început procurarea de informații, mai ales din domeniul economic, care să asigure Germaniei accesul la resursele economice ale României, atât pe calea alianței, cât și pe calea armelor. La începutul primului război mondial Germania avea cel mai eficace, penetrant și tehnic serviciu de informații din lume, fiind capabil să practice în permanență un „spionaj total”.¹⁶ Acesta era format din trei Diviziuni (politică, militară și navală) și un birou special, denumit „*Nachrichten Bureau*”, însărcinat cu procurarea informațiilor de mare

¹⁶ Horia Tabacu, *Spionaj-contraspionaj*, Editura Militară, București, 1991, p. 68-73.

importanță, precum și cu centralizarea rapoartelor primite de la cele trei diviziuni. Pentru a face față acestor cerințe, Serviciul de spionaj al Germaniei, condus de Walter Nicolai,¹⁷ dispunea de resurse financiare extraordinare și folosea cele mai moderne tehnici de lucru cu agentura. În România a fost creată o vastă rețea de spionaj, mai ales economic, condusă, practic, din cabinetul ministrului plenipotențiar al Germaniei la București.¹⁸

- În fapt, Germania și Austro-Ungaria au declanșat o ofensivă informațională conjugată împotriva României, operațiunile de spionaj fiind conduse, practic, de către cei doi miniștri acreditați la București, respectiv Hilmar von dem Bussche și Ottokar von Czernin (slovac de origine). Conform unei telegramme trimisă de Ottokar von Czernin superiorilor săi, în 2/15 septembrie 1914, Legația germană primise pentru „scopuri secrete” suma de 1.000.000 de lei¹⁹ (o sumă impresionantă pentru acea vreme). Peste două zile, baronul austriac Conrad și-a sfătuit superiorii *„să nu cruțați nici un mijloc bănesc pentru a atrage de partea noastră presa română, în special «Adevărul» și pe această cale să i se deschidă ochii României asupra a ceea ce are de așteptat de la o Rusie și o Serbie victorioasă, cărora li s-ar adăuga apoi și Bulgaria”*.²⁰ Sub acest aspect, structurile informative ale statului român prezentau un mare handicap, întrucât, după cum avea să afirme în memoriile sale Alexandru Marghiloman, Siguranței Generale îi era alocată lunar suma de 120.000 de lei.²¹

- Informațiile deținute în acel moment de cele două servicii de spionaj aliante au confirmat faptul că autoritățile politico-militare românești deveniseră interesate direct de perspectiva alianței cu Puterile Antantei, cu care intraseră deja în tratative secrete. De aceea au fost conștiente că nu trebuie să cruțe nimic pentru a împiedica realizarea acestei alianțe, al cărei artizan era chiar primul ministru Ion I.C. Brătianu, aducând pe frontul informațional românesc cei mai buni agenți. Șefii agenturii create au provenit, cu prioritate, din foști ofițeri cu reale calități și abilități, poligloți, cu o bogată cultură generală și buni psihologi. Pe lângă Ambasadă au fost acreditați agenți însărcinați cu „misiuni speciale”,

¹⁷ Jeffrey T. Richelson, *Un secol de spionaj. Serviciile de informații în secolul XX*, Editura „Humanitas”, București, 2000, p. 14 -15, 22-23.

¹⁸ Cristian Troncotă, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 92.

¹⁹ *1918 la români*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 466.

²⁰ *Idem*, I, p. 468.

²¹ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. II, București, 1927, p. 164.

de culegere de informații pe obiective și domenii strategice. În punctele strategice au fost activați așa-numiții „agenți sedentari”, care au acționat sub acoperire de industriași, negustori, ingineri, fotografi, directori de agenții, recrutați de regulă dintre cetățenii români de origine germană.

- Un anume Peterson, care ulterior s-a dovedit a fi ofițer în armata germană, a fost infiltrat în cercurile financiare românești, sub acoperirea de director al Băncii generale din București.²² Agenții rezidenți, numiți „cutii de scrisori”, și-au creat rapid așa-numiții „sateliți”, recrutați dintre servitori, guvernante, bărbieri, actrițe cosmopolite, artiști, chelneri, funcționari comerciali etc., cu posibilități de informare mai ales pe lângă oamenii politici și militarii români. Spionajul german a pătruns până la curtea regală, elocvent fiind în acest sens cazul unui anume Dombrowski, care a activat sub acoperirea de vânător la Curtea regală (acesta, după ocuparea Bucureștilor de către trupele germane a devenit șeful Secției politice a Poliției germane, a primit titlul nobiliar și particula „von” și a ordonat personal arestarea, maltratarea și trimiterea în lagăre sau cu domiciliul forțat a multor români patrioți).²³

- Pentru a realiza „încercuirea informațională” a României, la 6/19 septembrie 1914 Austro-Ungaria a încheiat un tratat secret cu Bulgaria, inamicul potențial al României, numit tratat „de politică amicală” și „de sprijin mutual”.²⁴ Bulgaria și-a putut astfel organiza în scurt timp serviciile de informații după modelul celor austro-ungare, cu care au lucrat în cooperare pentru a pătrunde informativ în România. Astfel, au fost trimiși în România sub acoperire de negustori, oameni de afaceri sau chiar studenți, o serie de agenți care au cules informații în vederea pregătirii campaniei militare împotriva României. Sub această acoperire, Serviciul de spionaj german a organizat un puternic centru de spionaj la Sofia, care a primit misiunea de a supraveghea România și, în special Dobrogea, pe care, la încheierea păcii, Puterile Centrale intenționau să o cedeze Bulgariei. Informațiile culese erau transmise centrelor din Berlin, Viena, Budapesta și Innsbruck, unde erau analizate și prelucrate de către specialiști.

- În urma tratatelor secrete purtate cu Rusia, la 18 septembrie/4 octombrie 1914, România a încheiat cu aceasta o Convenție secretă, prin care

²² Constantin Bacalbașa, *Bucureștii sub ocupația dușmanului. 1914-1916*, București, 1921, p. 96.

²³ Corneliu Radeș, *Bucureștii în vâltoarea primului război mondial*, Editura „Teora”, București, 1993, p.115.

²⁴ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, I, p. 307.

țarul Rusiei a recunoscut dreptul României de a uni provinciile aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei, „atunci când va considera oportun”.²⁵ Însă efectele acesteia au rămas doar pe hârtie, întrucât părțile nu s-au înțeles în privința Bucovinei, pentru care urma să se aplice „principiul naționalităților” drept bază pentru delimitarea teritoriilor care urmau să revină României sau Rusiei.

- Imediat după semnarea acestui tratat, Max Ronge, șeful serviciului de spionaj austro-ungar, a aflat că organele de „spionaj” ale Armatei române au început să procure, „în taină”, hărțile Transilvaniei, astfel că și Austro-Ungaria a început un „spionaj total” împotriva României.²⁶ Adevăratele sale intenții au fost descifrate în contextul în care s-a permis tranzitul de arme din Rusia către Serbia și s-au limitat transporturile de arme către Turcia. Secretul acestor demersuri politico-diplomatice n-a putut fi păstrat, întrucât apărarea contrainformativă a fost slab organizată și inefficientă, iar presa, unele medii politice, dar mai ales sistemele de comunicații au fost penetrate informativ.

- Germania și Austro-Ungaria au reușit să realizeze, în scurt timp, un control informativ cvasi-total asupra României, pe care au supravegheat-o atât prin specialiștii aduși din structurile lor informative, cât și prin „cozile de topor” pe care le-au găsit în România. Pentru aceasta au folosit masiv mijloacele financiare, inclusiv pentru coruperea unor oameni politici, publiciști și militari. Însuși împăratul Wilhelm al II-lea era convins că în acel context „cheia victoriei contra Rusiei” se afla „în mâinile României”.²⁷ De aceea, s-a implicat personal în acțiunea de control informațional asupra ei. Agentura de informații a Germaniei, dispunând de aparatură tehnică modernă (aparate de emisie-recepție, tehnică de interceptare a convorbirilor telefonice), a trecut la interceptarea și descifrarea mesajelor transmise de guvernul român și de către ministerele de resort. Acestea i s-a alăturat și spionajul bulgar, puțin dotat cu mijloace tehnice, dar cu posibilități mai largi de pătrundere informativă, în special în Dobrogea, folosindu-i în acest scop pe bulgarii care locuiau aici.

- În aceste împrejurări, la 27 septembrie/10 octombrie 1914 a murit regele Carol I, cu regretul de a nu fi intrat în război alături de Puterile Centrale.

²⁵ N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional*, București, 1936, p. 8; Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus. 1900-1924*, vol. I, Editura „Albatros”, București, 1998, p. 73.

²⁶ Max Ronge, *op. cit.*, p. 70.

²⁷ Apud Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913 - 1947*, București, 1980, p.59.

Pe tronul României s-a urcat regele Ferdinand I, care a declarat în fața Corpurilor legiuitoare: „*voi domni ca bun român*”.

În noul context, agresivitatea spionajului german și austro-ungar a crescut în intensitate, începând să lucreze „pe față”, datorită atitudinii constant filogermane a unor politicieni români. Agenții lor au trecut imediat la mituirea unor ziariști pentru a influența opinia publică în favoarea unei alianțe cu Puterile Centrale. Este elocventă încercarea agentului comercial Hennenvogel de a-l mitui chiar în acele zile pe publicistul și scriitorul Emil Nicolau, oferindu-i 10.000 de lei pentru a scrie 10 articole în favoarea Puterilor Centrale. Cazul, pe care istoricul Nicolae Iorga îl numea „atentat la onoarea României”, a ajuns la urechile opiniei publice datorită denunțului făcut de către ziarist la Procuratură. Istoricul român afirma indignat că individul „ar trebui să clocească altceva decât spionagii și afaceri de presă”, solicitând Procuraturii să ancheteze cazul.²⁸ Acest caz, care a urmat celui privind descoperirea „întâmplătoare” a unui transport secret de armament german spre Bulgaria și Turcia, a trezit la realitate factorii de decizie politico-militară ai statului român care, sub impulsul opiniei publice, au înclinat definitiv balanța în favoarea Antantei.

PATRIOȚI CONTRA UNOR „COZI DE TOPOR” PE FRONTUL NEVĂZUT

- Pentru a face față spionajului Puterilor Centrale, interesat, în primul rând, de cunoașterea capacității militare a statului român, au fost reactivate structurile informative din cadrul Siguranței Generale, Marelui Stat Major al Armatei și Jandarmeriei rurale. Acestea au primit ca misiune expresă asigurarea secretului tratativelor cu Antanta și supravegherea presupușilor agenți ai Puterilor Centrale. Activitatea de informații a primit astfel un caracter ofensiv, în vederea pregătirii acțiunilor militare care aveau ca prim obiectiv eliberarea teritoriilor românești de sub ocupația Austro-Ungariei. În acest sens, a fost declanșată acțiunea de penetrare informativă în Transilvania, în sprijinul căreia au venit, din proprie inițiativă, o serie de patrioți români ardeleni, bănățeni și bucovineni. Astfel, la Marele Stat Major al Armatei române s-au prezentat români ardeleni, care au solicitat aprobarea de a forma „nuclee de informatori militari în Ardeal”. Activitatea acestora a fost condusă de ofițeri de informații din cadrul Secției a II-a Marelui Stat Major. Atașărilor militari aflați la posturi

²⁸ Nicolae Iorga, *Voința obștii românești*, Editura Militară, București, 1983, p. 20-21.

în capitalele statelor Puterilor Centrale – Viena, respectiv, Berlin –, li s-au transmis instrucțiuni speciale în acest sens.

În memoriile sale, fostul șef al spionajului austro-ungar, Max Ronge, a consemnat că atașatul militar de la Viena, căpitanul Traian Stârcea, a reușit să obțină informații valoroase cu ajutorul studenților români aflați la Viena și al altor 50 de „*spioni, majoritatea dintre ei naționaliști români*”.²⁹ Acesta a transmis în țară valoroase informații despre starea și moralul trupelor germane de pe front,³⁰ fiind deosebit de apreciat de către generalul Alexandru Averescu.³¹ În a doua jumătate a lunii octombrie 1914 a fost trimis în Germania colonelul Gheorghe Rozin din Secția I-Informații a Marelui Stat Major, care a acționat acoperit în cadrul Legației române din Berlin, în calitate de „comerciant de armament”. Acesta a reușit să obțină și să aducă în țară informații despre apariția unei noi arme, mortarul de tranșee, superior tunurilor franceze, care se experimentase în poligoanele de încercare de la Essen și Düsseldorf. Informațiile, transmise și serviciilor de informații franceze și engleze, n-au fost luate în seamă de generalul Al. Zottu - șeful Marelui Stat Major al Armatei române (dovedit ulterior ca trădător!).

- La sfârșitul lunii octombrie 1914, o adevărată bătălie s-a declanșat între serviciile de spionaj austro-ungare și cele de contraspionaj românești pentru distrugerea, respectiv protejarea vapoarelor care transportau armament și muniție către Serbia. În acest sens, Comandamentul austriac din Timișoara a trimis un „comando” din Regimentul 61 Infanterie. Organele de contrainformații românești au reușit să infiltreze în acel grup un agent propriu, patriotul român bănățean Vasile Branca, militar în regimentul respectiv. Acesta s-a „predat” Poliției Române, demascând acțiunile subversive, astfel că membrii acelui „comando” au fost anihilați.³²

- Între timp, Secția I – Informații din Marele Stat Major al Armatei române și-a extins activitatea de penetrare informativă în Transilvania, Banat și Bucovina, folosind în acest sens, aproape exclusiv români „de-ai locului”, animați de un înalt simț patriotic. Aceștia nu și-au cruțat viața pentru idealul

²⁹ Max Ronge, *op. cit.*, p. 205.

³⁰ Ion Bodunescu, Ion Rusu-Șirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, Editura Militară, București, 1973, p. 312-313.

³¹ Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, vol. I, Editura Militară, București, 1992, p.34.

³² Ion Bodunescu, Ion Rusu Șirianu, *op. cit.*, p. 291.

unității naționale, au lucrat în condiții extrem de periculoase, numărându-se printre eroii anonimi care au făurit România Mare. Pentru atragerea lor la colaborare s-a deplasat în Transilvania generalul Traian Grozea și alți ofițeri de informații din Secția I a Marelui Stat Major. În scurt timp au fost create mai multe grupuri de colaboratori ai organelor de informații românești, în zona Banat, Oituz-Buzău, Cluj-Bistrița, Brașov-Bran și în nordul Bucovinei, luându-se, practic, sub control informativ toate trecătorile, dar și zonele unde erau dispuse trupe austro-ungare. Deși această activitate a contribuit esențial la obținerea unor informații strategice pentru Armata română, nu a fost făcută publică decât după mai bine de două decenii, prin intermediul ziarului „Dimineața” din perioada 24-27 noiembrie 1937!

Astfel, românul de rând afla că cele mai importante „nuclee” informative din Transilvania au fost cele conduse de avocatul Spiridon Boita și învățătorul David Pop:

- sub rezidentura lui Spiridon Boita³³ au activat la un moment dat aproape 200 de colaboratori;³⁴ acest „nucleu” a reușit să obțină, între altele, planul fortificațiilor construite de austro-ungari de-a lungul Oltului transilvan și al Mureșului și a verificat informațiile deținute de organele specializate ale Armatei române; informațiile culese au fost transmise în țară prin intermediul șefului Poliției din Predeal;

- învățătorul David Pop a fost recrutat cu ajutorul fratelui său, Romulus Pop (farmacist în Ploiești) și al soției acestuia; el a fost verificat în privința sincerității, de către Serviciul de informații al Armatei române, fiind trimis cu o scrisoare la dr. Zaharia Moldoveanu, colaboratorul său; a transmis primele

³³ Spiridon Boita a executat o importantă misiune în Ungaria și Banat, unde a trebuit să verifice informațiile potrivit cărora Germania și Austro-Ungaria și-au retras o parte din trupe pentru a le concentra împotriva Serbiei, în timpul căreia a fost urmărit și arestat, apoi eliberat datorită calităților sale de a-și legenda acțiunile. Din Timișoara a plecat la Vârșeț, unde a aflat de la un colaborator șvab (colaborator al Serviciului de informații al Armatei române) că Puterile Centrale au adus trupe din Galiția pe frontul sârbesc. Pentru verificarea informației a plecat la Szeged.

³⁴ „Dimineața” din 26 noiembrie 1937. Recrutarea lui Spiridon Boita s-a făcut de către generalul Traian Grozea și profesorul Udrea - fost profesor la Liceul din Salonic. El a organizat și un Centru de culegere de informații în orașul Cluj, iar printre colaboratorii săi s-au numărat Nicolae Telianu - pentru Tulgheș, Gheorghe Stăniloiu - pentru Râșnov, Picu Băncilă - pentru Bran. Spiridon Boita a îndeplinit misiuni informative în Timișoara, Szeged, Szolnok, precum și în Bucovina, reușind să procure planurile fortificațiilor din Carpați construite de-a lungul Mureșului și Oltului transilvan. A acționat travestit în geambaș, muncitor de fabrică, tăietor de copaci în pădurile de frontieră, negustor etc.

informații prin intermediul cumnatei sale, cu care s-a întâlnit în București, în ziua de Paști a anului 1915, acționând exclusiv din sentimente patriotice;³⁵

- un important „nucleu” informativ a fost constituit în nordul Moldovei, sub conducerea profesorului Aurel Moldovan,³⁶ care a activat cu folos pe linia de frontieră și în Bucovina ocupată de Imperiul austro-ungar;³⁷

- în Banat, organele de informații românești au atras-o la colaborare pe Maria Bălan (căsătorită din anul 1910 cu un ofițer al armatei austro-ungare); această femeie a primit indicativul „B-9” și a cules informații din mediul ofițerilor armatei austro-ungare privind dispunerea trupelor inamice în Banat, lucrările genistice efectuate la granița cu România și despre acțiunile preconizate de spionajul austro-ungar împotriva României;

- în activitatea de culegere și furnizare de informații necesare Armatei române au fost atrași și frunțași ai românilor transilvăneni, precum Iuliu Maniu și doctorul Aurel Vlad.

• În paralel cu declanșarea unei vaste acțiuni pentru descoperirea rețelelor de spionaj românesc în Transilvania, Banat și Bucovina, serviciile secrete germane și austro-ungare și-au diversificat metodele de penetrare informativă a structurilor de putere ale statului român. Au pus la „lucru” inclusiv Banca Națională a României, cu capital aproape exclusiv german, pe care au transformat-o într-o oficină a spionajului german. Prin aceasta au fost finanțați o serie de politicieni români și organe de presă, care au desfășurat o vie agitație și propagandă vizând menținerea României în sfera de influență germană.

Serviciul de spionaj german a găsit sprijin real într-o anumită parte a presei românești, agențiile „de corupție” câștigând repede de partea lor unele ziare pe care le-au editat direct (precum „Ziua”, „Seara”, „Moldova”)³⁸ sau le-au cumpărat ori le-au controlat în totalitate. Acțiunea de corupere, pentru

³⁵ „Dimineța” din 27 noiembrie 1937.

³⁶ „Dimineța” din 26 noiembrie 1937. Profesorul Aurel Moldovan și-a ales colaboratorii dintre membrii familiei sale (Dumitru, Iosif și Rudolf) și prieteni, precum profesorii Tofan și George Muntean, medicul Ilie Pitecaru, avocatul Nicolae Carabeovski, pădurarul Rudolf Findler etc. Pentru meritele sale, Aurel Moldovan a fost încadrat ca agent acoperit în Siguranța Generală și i s-a acordat dreptul de a se stabili în București.

³⁷ Și alți români bucovineni au fost încadrați în Siguranța Generală. De pildă, la Poliția din Dorohoi erau Gheorghe Popa și Dimitrie Moldoveanu, care circulau ca agenți acoperiți, cu permise de circulație pe frontieră, emise de către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale „în interesul siguranței statului”.

³⁸ Ion Bodunescu, Ion Rusu-Șirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, Editura Militară, București, 1973, p. 293.

care au pus la dispoziție mari sume de bani, s-a făcut prin „intermediari”, precum bancherul Roselius, directorul unei societăți petroliere cu capital german, recrutorul german Günther, agentul comercial Hennenvogel și „agentul de publicitate” Iwersen. Sub acoperirea de tehnicieni și specialiști, spionajul german a reușit să se infiltreze în obiective economice sau în alte instituții culturale, care au cules informații din toate domeniile vieții politice, economice și militare din România. Două oficine de spionaj s-au evidențiat în acest sens: reprezentanța societății „*Auskunftei W. Schimelpflug G.m.b.H*” din Leipzig, condusă de industriașul Adler, care prin Biroul de informații comerciale lucra pentru Statul Major al armatei germane și Grupul de școli germane din București, cu sediul în strada Luterană, în cadrul căruia activau numeroși spioni germani.³⁹ Activitatea agenților spionajului german a fost facilitată de poziția filogermană a unor politicieni români, precum Petre Carp, Alexandru Marghiloman, Petrache Lupu, dar și a unor moșieri care întrețineau relații economice cu Germania și Austro-Ungaria. Serviciul de spionaj german a reușit să strecoare agenți chiar în redacțiile unor ziare antantofile.⁴⁰

CONTRAOFENSIVA INFORMATIVĂ A SERVICIILOR SECRETE ROMÂNEȘTI ȘI DESCOPERIREA „COZILOR DE TOPOR”

• Agenții Siguranței Generale au devenit mai activi din luna octombrie 1914, când s-a constatat un aflux de germani veniți cu diferite însărcinări economice, culturale sau ca simpli „turiști”. Cei mai mulți din aceștia au fost cazați la hotelul „Athenée Palace”. Pe baza unor informații obținute de Siguranța Generală, s-a trecut la supravegherea informativă a hotelului, inclusiv prin instalarea de dispozitive de ascultare și de interceptare a convorbirilor telefonice. Nu peste mult timp au început să curgă informații din care rezulta amploarea păinjeniișului de spioni germani existenți în România, complicitatea unor „cozi de topor” puse în slujba acestora, precum și faptul că întreaga rețea de spionaj era direct condusă de cei doi ambasadori, Hilmar von dem Bussche și Ottokar von Czernin. Din acel moment, din ordinul conducerii Siguranței Generale, cei doi diplomați au fost puși sub supraveghere și filați în permanență. În aceeași lună, octombrie 1914, ambasadorului Austro-Ungariei la

³⁹ *Idem.*, p. 291.

⁴⁰ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, I, p. 128.

București i-a dispărut din automobil, în chip misterios, servieta cu documente secrete. Aceasta i-a fost găsită „din întâmplare” și restituită de agenții Poliției, după ce, în prealabil, toate documentele fuseseră fotocopyate de către Siguranța Generală. De teama de a nu fi destituit, Ottokar von Czernin n-a raportat superiorilor săi, astfel că din acel moment întreaga sa corespondență cu superiorii săi de la Viena a fost cunoscută.⁴¹ Acționând metodic, prin mijloacele muncii secrete, agenții Siguranței Generale au reușit apoi să identifice sediile, să cunoască colaboratorii și chiar metodele folosite de către serviciile de spionaj ale Puterilor Centrale.

- O contribuție extraordinară a avut-o așa-numitul „Agent M-255”, cunoscut sub numele de „Farmacistul”, a cărui activitate a fost dezvăluită după 15 ani de către ziarul „Capitala”, dar a cărui identitate probabil nu va putea fi cunoscută niciodată. „Farmacistul” a reușit să se infiltreze în oficina de spionaj condusă de Iwersen, situată într-o casă mică, peste drum de Legația germană. Acest Iwersen – care se prezenta sub chipul a patru personaje! – a putut fi astfel dovedit ca șef al spionajului german în România. Din această officină porneau dezinformările, informațiile tendențioase, articolele-șablon tipărite în ziarele corupte, fotografiile de propagandă pentru ziare. Aici se recrutau agenții, se culegeau informațiile, se cultivau ziariștii trădători și se inspirau ziarele, astfel încât fiecare sector al opiniei publice își avea la această officină „raftul de farmacie cu doctoria propagandei potrivite”.⁴² Germanii plăteau bine orice informație, fără a economisi banii, și au folosit masiv acest procedeu în România, cunoscând bine mediul în care acționau. Printre cei „onorati” cu bani și alte foloase s-a dovedit că a fost și generalul Alexandru Mustăță, șeful Poliției Capitalei.

- Activitatea serviciilor de informații germane și austro-ungare s-a intensificat după ce, la 24 ianuarie/6 februarie 1915 România a semnat cu Italia un acord de „asistență mutuală” valabil pe 4 luni, prin care cele două țări se sprijineau reciproc în cazul în care deveneau subiect al agresiunii austro-ungare.⁴³ De aceea, serviciile de informații austro-ungare și-au stabilit ca obiectiv penetrarea și controlul sistemului de comunicații al statului român, reprezentat de Direcțiunea Generală a telegrafelor, poștelor și telefoanelor.

⁴¹ Ion Bodunescu, Ion Rusu-Șirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, Editura Militară, București, 1973, p.300.

⁴² „Capitala” din 3 martie 1936.

⁴³ *Istoria militară a poporului român*, vol.V, Editura Militară, București, 1988, p. 341.

În acest sens, oficina de spionaj din București a reușit să-l atragă la colaborare pe Victor Verzea⁴⁴, un ardelean aciat în vechiul Regat, absolvent de școli militare, trecut în rezervă din motive de moralitate și dorință de parvenire. Profitând de relațiile pe care le avea în rândul unor înalți demnitari ai statului român, la începutul războiului a fost rechemat în armată, deși era cunoscut cu antecedente care-l făceau incompatibil cu calitatea de militar. În pofida acestui trecut, Victor Verzea a fost numit șef al Serviciului telegrafo-poștal în campanie și în zona interioară. Postul de director general al Poștelor fiind vacant, el a îndeplinit, în fapt, și atribuțiile aferente acestei funcții, controlând, practic, acest punct de intrare și ieșire a informațiilor care priveau siguranța statului român. Acest Verzea prezenta vizibil caracteristicile tipice ale trădătorului și colaboratorului cu o putere străină. El a lucrat din răspuțeri, la început ocult, apoi pe față, în favoarea spionajului german, iar prin vicleșuguri meșteșugite, la care se pricepea, și prin recompense nemeritate pentru cei care puteau fi exploatați „în orb” sau care aveau sentimente germanofile, a căutat să-și câștige încrederea funcționarilor și subalternilor.

⁴⁴ Ion Bodunescu, Ion Rusu-Șirianu, *op. cit.*, p. 320-321; Paul Ștefănescu, *Istoria serviciilor secrete românești*, Editura „Divers-Press”, București, 1994, p. 51-52. Victor Verzea a făcut o parte din studii la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, de unde a fost exmatriculat pentru furt. Astfel a trecut fraudulos frontiera în „Regat”, unde a fost primit cu bunăvoință, ca toți românii ardeleni și a fost admis în Școala militară de ofițeri de artilerie, pe care a absolvit-o cu gradul de sublocotenent. Dornic de parvenire, a reușit să se căsătorească cu fiica generalului Tamara. Profitând de relațiile socrului său, om influent în armată și în anumite cercuri politice, a primit diverse funcții la Arsenal, Pirotehnie și Ministerul de Război. În paralel a dus o viață facilă în compania unor femei de moravuri ușoare, deși era căsătorit și avea copii. Pe când era căpitan, și-a părăsit serviciul și familia și a fugit cu o actriță de varietet la Bruxelles, dar la intervenția socrului său, care spera să salveze căsnicia fiicei sale, a primit doar o pedeapsă simbolică pentru dezertare. În pofida faptelor sale, a fost avansat la gradul de maior, implicându-se în jocuri politice murdare. În anul 1908, maiorul Victor Verzea i-a predat lui Alexandru Marghiloman, șeful Partidului Conservator și germanofil, o serie de documente de care avea nevoie pentru a-l interpela în Parlament pe ministrul de război, Alexandru Averescu. La scurt timp s-a descoperit actul său de divulgare a unor secrete militare și a fost nevoit să demisioneze din armată. A intrat în Partidul Conservator, iar în anul 1912 a fost cooptat în Comitetul Național Român din Transilvania. În anul 1913, când Partidul Conservator a devenit partid de guvernământ, Victor Verzea a fost numit director general al Poștelor, iar în toamna aceluși an, în timpul tratativelor purtate de românii ardeleni cu contele Tisza la Budapesta, a susținut ideea unui acord între români și unguri, cu toate că românii le erau impuse condiții dezastruoase. El l-a mințit atât pe președintele Comitetului Național Român din Transilvania, cât și pe regele Carol I, căruia i-a comunicat informația inexactă despre încheierea acordului Comitetului Național Român cu guvernul ungar. În ianuarie 1914, odată cu venirea liberalilor la putere, pentru a-și păstra postul, Victor Verzea a trecut de la conservatori la liberali.

- Siguranța Generală a reușit să documenteze activitatea trădătoare a lui Victor Verzea și a pus la dispoziția guvernului informații certe privind scurgerile de informații prin intermediul Poștei Centrale, cu concursul acestuia. Datorită protecției de care se bucura din partea primului-ministru, acesta nu a fost judecat ca trădător, însă au fost luate unele măsuri de apărare contrainformativă. Primul-ministru, care era și ministru de război, a conștientizat posibilele consecințe ale scurgerilor de informații în folosul Puterilor Centrale. Astfel, a aprobat înființarea, în cadrul Poștei Centrale, a unui serviciu special, numit „Serviciul de Supraveghere a Știrilor”.⁴⁵ Formal, acesta a fost pus sub controlul Siguranței Generale, însă a fost format din personal recrutat din cadrul Poștei Centrale, aflat sub influența lui Victor Verzea. Acesta și-a continuat activitatea, emitând două acte normative, respectiv „*Instrucțiuni privind funcționarea comisiilor militare de cenzură*” și „*Instrucțiuni generale pentru îndeplinirea serviciului de poștă, telegraf și telefon în caz de mobilizare*”. Prin acestea, au fost scutite de cenzură corespondența internă deschisă, simplă și recomandată, corespondența recomandată deschisă pentru străinătate și coletele pentru străinătate. Astfel, agenții spionajului puteau comunica nestingherit chiar și pe timp de război.

- Concomitent, agenții spionajului german au încercat să penetreze informativ în comandamentele Armatei române, reușind să-l atragă la colaborare pe adjunctul șefului de stat major al Armatei a II-a, maiorul Ionescu. Acesta a fost dovedit de către Siguranța Generală ca agent al Serviciului de spionaj al Puterilor Centrale. În fața probelor, maiorul Ionescu a avut, totuși, bunul simț, să se sinucidă.

- Sub patronajul agenților Puterilor Centrale a putut lucra în acel timp și o bandă a falsificatorilor de monede, formată din „*feciorii de averi, de lefuri și de pensii, mlădițele întreținuților perpetui ai societății și ai statului*”, cum îi numea istoricul Nicolae Iorga. În așteptarea momentului intrării României în război, acesta spera că „*poliția de siguranță va trebui să ridice asudând o grea plasă plină de păcătoși pe lângă care sodomiștii și falsificatorii sunt îngeri*”. „Păcătoșii” erau, în opinia lui „*«coconașii» spionagiului și trădării, înaintea cărora, când jandarmul, care-i va fi cules din localuri de lux și din cochete*

⁴⁵ Paul Ștefănescu, *Istoria serviciilor de informații românești*, Editura „Divers-Press”, București, 1994, p. 41.

*budoare, îi va duce din urmă, vor face semne de prietenie și alții mai mari decât muscalii și cocotele”.*⁴⁶

- Odată cu descifrarea intențiilor României de a se alătura Antantei, autoritățile austro-ungare au pus Transilvania, Banatul și Bucovina sub stare de asediu. Poliția secretă a început o cruntă prigoană împotriva frunțașilor românilor, iar la frontieră au fost create bariere pentru a întrerupe sau a controla orice comunicare de o parte și de alta a Carpaților. Într-o scrisoare din 12 martie 1915 a episcopului Caransebeșului, Elie Miron Cristea, către istoricul Ioan Lupaș se arată că în eparhia sa aproape 15% din „floarea bărbaților” era luată la război, țăranii cu trăsuri erau duși la tabără, iar cei care au rămas au fost strânși și duși „la lucru cu palmele” în Galiția, Tirol sau Serbia, astfel că în sate n-au mai rămas decât bătrânii. Pe linia de frontieră de la Orșova la Caransebeș s-au întărit măsurile de apărare, iar circulația era permisă doar cu autorizație de la comisarul gubernial din Timișoara. *„În partea cea mai mare a eparhiei – spunea acesta – nu-i permis nici a se trage clopotele la biserici...Nu-i iertat să aprinzi lumânări seara nici în biserici, deci nici denii nu poți ținea. Mulți preoți și intelectuali sunt sub pază. Unii au trebuit chiar să fugă din parohia lor.”*⁴⁷

- O adevărată bătălie a început pentru distrugerea „nucleelor” de informatori create de Serviciul de informații al Armatei române în Transilvania și pentru depistarea celor care erau predispuși să colaboreze cu acesta. Printr-o diversiune întreprinsă cu ajutorul unui anume Rafael Mendel din Porumbacu de Jos, contraspionajul ungar a reușit să-l atragă în cursă pe învățătorul David Pop din Hărman și să-i documenteze activitatea de spionaj în favoarea României.⁴⁸ Acest Rafael Mendel s-a prezentat la David Pop, sub urmele fals de „Stoica”, sergent în armata română, originar din Azuga, și i-a cerut să culeagă informații în favoarea Marelui Stat Major al Armatei române. Cu ajutorul unui grup de preoți, învățători, avocați, farmaciști, David Pop a reușit să adune multe și utile informații despre pregătirile austro-ungare din zona de frontieră, care au fost însă date falsului sergent Stoica și unui pretins locotenent al Armatei române, pe numele adevărat Tholmeyer, „detectiv” în serviciile de spionaj ungare. Informațiile au fost astfel trimise direct la Tribunalul Militar al Corpului I

⁴⁶ N. Iorga, *Pagini alese*, vol. 2, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 350.

⁴⁷ Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 157-158.

⁴⁸ Pr.dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului. 1867-1918*, Sibiu, 1986, p. 1980-1981.

Armata ungară din Cluj, pe baza căroră întregul grup a fost arestat, judecat și condamnat la ani grei de închisoare.

- Nehotărârea autorităților politico-militare în privința orientării clare a poziției României a condus la aceeași ambiguitate în privința culegerii de informații de către organele specializate ale Armatei. Dintr-un memoriu asupra activității depuse de Secția a 3-a din Marele Stat Major, semnat de șeful secției, colonelul Ion Rășcanu, rezultă că Biroul 5 – Informațiuni și-a extins investigațiile asupra caracterului geografico-militar al teatrelor de operațiuni *„pe care vor urma să se desfășoare operațiunile militare ce vor decurge din diferitele ipoteze de război ce s-au lucrat”*, precum și asupra *„organizării militare a armatelor cu care vom fi chemați cândva să luptăm”*.⁴⁹

- Prin oficina de spionaj din București, Puterile Centrale au continuat să supravegheze atent tratativele României cu Antanta, desfășurate la București, Petrograd, Paris și Londra. Prin această oficină, Puterile Centrale au fost la curent cu faptul că cele mai dificile erau tratativele cu Rusia, care condiționa semnarea unui tratat politic de anumite chestiuni teritoriale care vizau Bucovina. În 20 aprilie/3 mai 1915, guvernul român a prezentat condițiile sale: garantarea de către Antantă a unirii Bucovinei până la Prut cu România, a Transilvaniei și Banatului în întregime, precum și un teritoriu locuit de români în vest până în apropiere de Seghedin. Dar cabinetul din Sankt-Petersburg, care urmărea cu ostentație încorporarea Bucovinei, a tergiversat luarea unei hotărâri, întrucât obiectivul urmărit în acel moment era de a rupe România de Puterile Centrale și de a o menține neutră, pentru a nu putea emite pretenții teritoriale.⁵⁰

- Serviciile de spionaj ale Puterilor Centrale au devenit și mai agresive în contextul în care, la 12/25 mai 1915, Italia a intrat în război împotriva acestora. Ele s-au lovit, însă, de contraofensiva organelor Siguranței Generale și ale Serviciului de informații din Secția a II-a a Marelui Stat Major al Armatei române, care au început să-și arate adevărata valoare.

Odată identificate, oficinele conduse de Iwersen, Hennenvogel și Günther, precum și porta-vocea acestora, ziarele *„Ziua”*, *„Seara”*, *„Minerva”*, autoritățile statului român au trecut la deconspirarea lor publică. Pe măsură ce opinia publică românească lua la cunoștință despre faptele săvârșite de așa-

⁴⁹ *Istoria statului Major General Român. Documente, 1859-1947*, Editura Militară, București, 1994, p.138.

⁵⁰ S. D. Sazonov, *Les années fatales. Souvenirs (1910-1916)*, Paris, 1927, p. 281.

numitele „cozi de topor”, curentul antantofil a crescut în intensitate. Mulțimea spionilor l-a surprins chiar pe istoricul Nicolae Iorga, care în iunie 1915, indignat, a scris un articol intitulat „*Cum ne putem lupta cu spionii*”. Cu stupoare, Nicolae Iorga constata că aceștia „*pot fi văzuți oriunde și oricând*” și afirma că ei constituiau „*o mare primejdie națională*”, dar că în fața lor trebuie „*să tăcem...și să-i refuzăm*”.⁵¹

ANIHLAREA AGENTURII SPIONAJULUI PUTERILOR CENTRALE ȘI SOARTA „COZILOR DE TOPOR”

• Nevoia de sprijin din partea României a atras după sine o luptă surdă între serviciile de informații din cele două tabere beligerante, ambele fiind constrânse să facă concesii teritoriale. În aceste condiții, la 27 mai/9 iunie 1915, România a semnat Acordul cu privire la fixarea frontierei din Bucovina pe Prut, iar Rusia a cerut intrarea imediată în război, dar s-a eschivat din nou în privința semnării unei convenții politice. În aceeași zi și Austro-Ungaria recunoștea României dreptul de a uni Bucovina până la Siret și promitea îmbunătățirea situației românilor din Transilvania. De asemenea, mai promitea că, în cazul cooperării, va admite rectificări de frontieră în Bucovina până la Prut, alipirea zonei Mehadii, precum și recunoașterea unirii Basarabiei cu România.⁵² Însă în România acelor zile nimic nu se putea păstra secret. „*Cred că nația noastră, nu nația românească – scria Nicolae Iorga la 9 august 1915 –, ci nația politică din România, cu toate speciemenle etnice și polietnice care o compun, boierești și boierite toate, e una din cele mai curioase din lume. Uitându-te astăzi la focul, la furia cu care face politică, în cafenea, în tramvai, la masă, după masă, în tren și în restaurant, unde spionii pot vedea ce înseamnă un secret la noi, luându-te după articolele pe care le scrie toată lumea despre orice, începând cu cele mai grele probleme militare în care se pot încurca și specialiștii cei mai reputați, și, în sfârșit, ținând seama de cantitatea enormă de articole, studii și broșuri care cad asupra noastră, păcătoșilor, de la începerea războiului european, ai zice: iată o nație politică prin excelență!*”⁵³

• Pentru a mări presiunea asupra României, Serviciul de spionaj austro-ungar și-a intensificat acțiunile mai ales la granița cu Bucovina, care devenise

⁵¹ Nicolae Iorga, *Războiul nostru în note zilnice, vol. I (1914-1916)*, p. 205.

⁵² *Istoria militară a poporului român*, vol. V., Editura Militară, București, 1988, p. 343.

⁵³ N. Iorga, *Pagini alese*, vol. 2, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 355.

obiect de tranzacție între Austro-Ungaria și Rusia. Prin agentura creată din timp, Serviciul românesc de spionaj și contraspionaj a dejucat aceste acțiuni. Aici au lucrat cu mare curaj și îndrăzneală, de o parte și de alta a frontierei, agenții acoperiți Gheorghe Popa și Dimitrie Moldoveanu. În capitala Bucovinei a acționat valorosul colaborator Gribovschy, care în 19 august 1915 a depus la Siguranța română un dosar cu numele a 25 de spioni care activau în Bucovina.⁵⁴

- Situația României a devenit și mai dificilă, când la 4 septembrie 1915 Bulgaria a încheiat un tratat secret cu Puterile Centrale,⁵⁵ iar la 24 septembrie 1915 a declarat mobilizarea și apoi a atacat din spate Serbia. Prin paragraful 2 al tratatului respectiv, Austro-Ungaria promitea ca, în cazul atacării Bulgariei de către România fără provocare din partea guvernului bulgar, să consimtă anexarea de către Bulgaria a teritoriilor cedate României prin tratatul de la București (1913), precum și la o rectificare a frontierei româno-bulgare trasată prin tratatul de la Berlin (1878). Atașatul militar român la Sofia, colonelul Țenescu, a informat autoritățile românești despre intenția Puterilor Centrale de a interveni împotriva României imediat ce Armata română ar fi intrat în Transilvania, însă informațiile sale nu au fost luate în seamă de către autoritățile de decizie ale statului român.

- În fața acestei situații, din inițiativa conducerii Armatei a fost revitalizată organizația „Cercetașii României”, constituită în anul 1878 din inițiativa generalului dr. Carol Davilla, dar a cărei personalitate juridică a fost recunoscută abia în acest moment. Într-un raport al colonelului Grigore Berindei, președintele Comitetului Central al asociației, se aprecia că existau deja un număr suficient de cercetași, telegrafiști, telefoniști, curieri, semnalizatori, pompieri etc., *„gata oricând să fie folositori unde nevoia se prezintă. Este uimitoare ușurința cu care copiii noștri și-au însușit toate aceste specialități, dovedind vioiciune, spirit de observație și o adaptare imediată”*.⁵⁶

- Dat fiind pericolul evident al atacării României de către Bulgaria, la insistențele unor generali precum Alexandru Averescu, au fost luate măsuri de supraveghere a mișcărilor efectuate de bulgari la frontiera cu România și de penetrare informativă la sud de Dunăre pentru a cunoaște stadiul pregătirilor de război ale Bulgariei. În acest context a început o cooperare mai strânsă cu

⁵⁴ *Arhivele statului București*, Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 592/1915, filele 40-421.

⁵⁵ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, I, p. 308.

⁵⁶ *O școală de imputernicire. Cercetașii. Organizarea și starea actuală a cercetășiei în România*, București, 1916, p. 80.

serviciile de informații franceze și engleze,⁵⁷ bine organizate și foarte active în sudul Dunării. Chiar din primele momente, Serviciul de spionaj francez a oferit românilor informații despre agenții spionajului germano-bulgar semnalati pe frontul oriental al generalului Sarraill și aflați în misiune de informare în Dobrogea și la nord de Dunăre.

- Însă, în acel timp, pe frontul informațional din Ardeal și Bucovina, datorită unor greșeli și a lipsei de experiență, au început să cadă, unul câte unul „nucleele” informative românești:

- la 21 octombrie 1915 a fost arestat Spiridon Boita și alți colaboratori; asupra lui s-a găsit și o schiță a fortificațiilor austro-ungare de-a lungul Carpaților, care a putut fi reconstituită prin tratarea cu grafit a suportului de hârtie pe care a fost întocmită; el a fost acuzat de spionaj în favoarea României, condamnat și întemnițat la Oradea, apoi la Cluj;

- în zilele de 22-24 octombrie 1915 a fost arestat David Pop și colaboratorii săi, sub acuzația de „trădare de patrie” și „spionaj în favoarea României”.⁵⁸

- În același timp, Siguranța Generală a reușit să dezoare unele acțiuni ale spionajului german, care monitoriza capacitatea de luptă a flotei române și noile tipuri de arme cu care se dota armata română. Astfel:

- dintr-un raport al Secției „Informații” către Comandamentul superior al Armatei austro-ungare de la sfârșitul anului 1915 rezultă că în ultimele luni fuseseră expulzați 6 funcționari ai Societății germane de navigație de pe Dunăre, „bănuiți de spionaj”;

- la Galați a fost arestat, apoi judecat, printr-o acțiune contrainformativă, cetățeanul austriac Preis (evreu), salariat al unei fabrici de material lemnos din oraș, care avea acces la arsenalul Marinei;⁵⁹ acesta era dirijat de către consulul austro-ungar căruia, oficial, îi furniza informații „de natură comercială”; activitatea lui a fost dovedită cu ajutorul unui soldat al Marinei Române, care s-a oferit să-l ajute să sustragă tuburi de șrapnel de tip nou.

⁵⁷ Horia Tabacu, *op. cit.*, p. 73-80; Jeffrey T. Richelson, *op. cit.*, p. 13-14, 16-22.

⁵⁸ Pr.dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p.182. David Pop a fost condamnat, la 6 decembrie 1916, la moarte prin spânzurătoare, alături de alți 8 membri ai „rețelei”. În urma apelului, la Tribunalul Suprem Militar din Budapesta, la 28 ianuarie 1918 s-a dat o sentință de revizuire a întregului proces. Abia la 23 octombrie 1918, în urma apelului făcut la împăratul Carol IV al Austriei, aceștia au fost eliberați. Unii s-au îmbolnăvit grav, murind la puțin timp după eliberare.

⁵⁹ 1918 la români, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 681.

• La finele anului 1915, Marele Cartier General al armatei austro-ungare a înființat pentru România o secție specială de spionaj, formată din două birouri: un Birou pentru centralizarea informațiilor (compus din rezidenți-informatori, recrutați dintre oamenii de afaceri stabiliți în România, cât și din informatori speciali), și un Birou pentru studii și exploatarea informațiilor.⁶⁰ Astfel, din iarna anilor 1915/1916 presiunile din partea Puterilor Centrale s-au intensificat odată cu concentrarea de trupe la sud de Dunăre și de-a lungul Carpaților. Dar politicienii români, între care cei mai agresivi se dovedeau a fi germanofili, se certau între ei, în loc să întărească puterea de apărare a țării. În această stare de nehotărâre din partea unor politicieni români, precum și a permanentului boicot din partea politicianilor germanofili a fost posibilă organizarea unor acțiuni teroriste cu scopul lichidării unor oameni politici antantofili. Este cunoscută, în acest sens, încercarea de asasinare a lui Take Ionescu, Nicolae Filipescu și Emil Georgescu (ministrul de Finanțe), planificată să aibă loc la jumătatea lunii decembrie 1915 printr-un „comando” plătit de germani și austro-ungari, compus din Ion Baboș, Toth Illyes și Iacob Offenberger. Această acțiune a fost descoperită doar datorită unei întâmplări.⁶¹ Pe bună dreptate, la 15 decembrie 1915 generalul Alexandru Averescu nota în memoriile sale: „*Ne-au surprins timpuri mari cu oameni mici*”.⁶²

• Sub presiunea conducerii Armatei române s-au inițiat primele măsuri de declanșare a ofensivei informative în Bulgaria, dar misiunea a fost dată Siguranței Generale și nu organelor de informații ale Armatei. În ianuarie 1916, directorul Siguranței Generale, Iancu Panaitescu, l-a însărcinat pe comisarul special Constantin Duca din Brigada Specială de Siguranță Constanța să trimită agenți („oameni de încredere”) în Bulgaria,⁶³ cu scopul de a cunoaște pregătirile militare pe care le făceau bulgarii în zonele Varna-Rusciuk-Razgrad-Șumla. Pe această bază, Constantin Duca a organizat o „rețea” de agenți, care au fost instruiți în grabă și infiltrați fără mari dificultăți pe teritoriul de nord-est al Bulgariei. Timp de aproape două luni agenții Siguranței Generale au activat în zonele unde erau concentrate trupe bulgare și germane. Aceștia au informat

⁶⁰ Cristian Troncotă, *Activitatea informativă a Puterilor Centrale contra României și vulnerabilitățile societății românești în perioada neutralității (septembrie 1914-august 1916)*, în *Istoriografia în tranziție*, Editura I.N.I., București, 1996, p. 94.

⁶¹ Cristian Troncotă, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 98.

⁶² Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, vol. I, Editura Militară, București, 1992, p. 81.

⁶³ Florin Pintilie și colectiv, *Istoria Serviciului Secret de Informații*, vol. I, 1917-1940, Editura A.N.I, București, 2000, p.17.

conducerea Siguranței Generale și Marele Stat Major al Armatei române despre pozițiile ocupate de inamic în apropierea frontierei, despre construirea unor poziții de tragere pentru tunurile de 305 mm, precum și despre starea de spirit a populației bulgare, nemulțumită de comportamentul aliaților germani.

Informațiile obținute au confirmat faptul că în cazul în care Armata română trecea Carpații în Transilvania, o grupare de forțe germano-bulgară va ataca România, însă Marele Stat Major a respins informațiile ca fiind „nefondate” și „insuficiente”.⁶⁴ Sub aceste motivații ideologice informațiile nu au fost urmate de măsuri de întărire a frontierei, întrucât atenția oamenilor politici era ațintită spre Carpați, eludând astfel consecințele unei acțiuni militare pe două fronturi și posibilitatea scoaterii României din acțiune printr-un atac din spate.

- Din februarie 1916, România a reluat tratativele cu Antanta. O delegație condusă de ministrul Justiției, Victor Antonescu, s-a deplasat la Paris, rugând guvernul francez să intervină pe lângă Rusia pentru a debloca negocierile obstructate de problema Bucovinei. Siguranța Generală a continuat să supravegheze frontiera cu Bulgaria, iar agenții săi au adus informații despre pregătirile bulgarilor pentru agresiunea împotriva României. Însă, informațiile puse la dispoziția guvernului și Armatei au fost eludate datorită opoziției generalului Al. Zottu (șeful Marelui Stat Major) și nu s-au luat măsurile care se impuneau. La aceasta s-a adăugat lipsa de pregătire contrainformativă a celor mai înalți demnitari ai statului român. De pildă, primul-ministru, Ion I.C. Brătianu, avea obiceiul să ia acasă documente cu caracter secret de stat, fără măsuri de protecție. Astfel se explică faptul că la părăsirea capitalei și mutarea guvernului român la Iași, în podul casei sale au rămas documente secrete de stat care au fost capturate de către spionajul austriac!⁶⁵

- Întrucât nodul gordian al determinării României să intre de o parte sau de alta a beligeranților devenise Bucovina, Siguranța Generală și-a intensificat activitatea contrainformativă asupra nordului Moldovei. Agenții Brigăzii Speciale de Siguranță din Iași au primit misiunea de a supraveghea permanent consulatele din oraș. Astfel, s-a descoperit că în cadrul Consulatului austro-ungar era organizată o puternică rețea de spioni. Odată documentată activitatea de spionaj, printr-un ordin telegrafic al Inspectorului General al Poliției,

⁶⁴ Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române*, Editura I.N.I., București, 1996, p. 41.

⁶⁵ Max Ronge, *Spionaj și constraspionaj (Spionajul militar industrial)*, București, 1955, p.169.

Romulus P. Voinescu, aceștia au fost arestați, iar personalul Consulatului care se ocupa de spionaj a fost expulzat.

- Loviturile aplicate de organele de informații și contrainformații românești agenturii Puterilor Centrale au dus la concertarea acțiunii informative a acestora împotriva României. Atât germanii, cât și austro-ungarii nu au mai putut lucra prin agenții proprii, fiind nevoiți să apeleze mai ales la „cozile de topor”, care continuau să acționeze „din umbră”. În scenă a reintrat același Victor Verzea, fost prieten și coleg de promoție cu generalul Iliescu - secretarul general al Ministerului de Război. În iunie 1916, cu ajutorul generalului Iliescu, Victor Verzea a fost numit director general al Poștelor. În noua postură, a trecut rapid la schimbări radicale de personal, a numit în funcții oamenii săi de încredere și a „reorganizat” din temelii Poșta Centrală, pentru a servi scopurilor sale trădătoare. Profitând de noua sa calitate, a dat dispoziții oficiilor telegrafo-poștale de la comandamente, precum și celor civile să-i comunice localitățile în care se aflau cantonate trupele. De asemenea, a dat dispoziție să fie cenzurată corespondența unor personalități militare, între care și cea a generalului Alexandru Averescu. Apoi a predat agenților germani și austro-ungari codul de descifrare a telegramelor și copii de pe corespondența comandanților militari și a oamenilor politici referitoare, în principal, la mișcarea trupelor.

- În iulie 1916, în cadrul consfăturii militare germano-austro-ungaro-bulgare de la Pless, s-a stabilit planul unei acțiuni informative comune împotriva României (la care a aderat și Turcia), prin care România urma să fie, practic, încercuită din punct de vedere informativ. După această consfătuire, atașatul militar austro-ungar a primit misiunea de a organiza la Sofia un serviciu de spionaj comun austro-ungaro-bulgaro-german. În Transilvania, coordonarea acestei acțiuni a revenit Centrului principal de informații din Brașov, iar pentru Armata I austro-ungară, care avea sediul la Cluj, a fost organizat un serviciu special de informații condus de căpitanul de stat major Joseph Wild.⁶⁶

- Numai în vara anului 1916, când coaliția Antantei era pe cale să înregistreze mari eșecuri pe toate fronturile, statele acesteia, în frunte cu Rusia, au fost constrânse să devină mai conciliante față de cererile românești. Până spre sfârșitul lunii iulie 1916 toate statele Antantei s-au pronunțat pentru rezolvarea majorității revendicărilor românești. Însă, declarațiile oficiale au venit în contradicție cu intențiile reale, iar fiecare a încercat să manipuleze

⁶⁶ Cristian Troncotă, *Activitatea informativă a Puterilor Centrale contra României și vulnerabilitățile societății românești în perioada neutralității (septembrie 1914-august 1916)*, în *Istoriografia în tranziție*, Editura I.N.I., București, 1996, p. 99.

România în conformitate cu aspirațiile lor hegemoniste. În acest sens, la 29 iulie/11 august 1916, Franța și Rusia au încheiat un acord secret pentru a împiedica participarea României, cu drepturi egale, la viitoarea conferință de pace. Tot în acel moment s-a încheiat o înțelegere secretă franco-britanică, conform căreia România nu trebuia să beneficieze de ajutorul armatei de la Salonic decât dacă va ataca și Bulgaria.⁶⁷

- Ca urmare, și-au intensificat acțiunea de spionaj în România. La începutul lunii august 1916, a izbucnit un mare scandal la Poșta Capitalei, ca urmare a încunoștiințării guvernului român de către miniștrii Franței și Rusiei că Poșta Română comunică ambasadorilor Puterilor Centrale – von dem Bussche și Czernin – copii de pe telegramele cifrate ale guvernelor lor,⁶⁸ dar trădătorul Victor Verzea nici de data aceasta n-a putut fi clintit de la locul său. Cunoșcând că România urma să semneze tratatul politic cu Antanta, Puterile Centrale s-au pregătit de un război de exterminare. În acest sens, au introdus în București o mare cantitate de explozibil și fiole cu bacili ai morvei (popular, răpciugă),⁶⁹ care nu au fost descoperite decât după intrarea României în război.

- Amploarea spionajului făcut de Puterile Centrale în România în anii neutralității a ieșit în evidență la 16 august 1916, când agenții Siguranței Generale au reușit să sustragă din automobilul ambasadorului Germaniei, Hilmar von dem Bussche, dosarul care conținea cele mai secrete documente. Directorul Siguranței Generale, Iancu Panaitescu, a prezentat imediat regelui Ferdinand și primului-ministru Ion I.C. Brătianu materialele capturate. Printre acestea se afla și unul de importanță extraordinară, de 200 de pagini, care cuprindea „numele partidelor, ofițerilor, oamenilor politici, gazetarilor și samsarilor ce s-au lăsat corupți și plătiți”.⁷⁰ Din acel material rezulta și câți oameni politici români au fost supravegheați informativ prin personalul lor de deservire, îndeosebi prin femeile de serviciu, în majoritate provenite dintre tinerele unguroaice acuate în România. După cum avea să scrie Constantin Xenii, „registrele spionilor germani...au descoperit senzaționalul adevăr că prin intermediul personal al lui Marghiloman se subvenționase, pe ascuns, în

⁶⁷ *Istoria militară a poporului român*, vol.V, Editura Militară, București, 1988, p. 345.

⁶⁸ Paul Ștefănescu, *op. cit.*, p. 52.

⁶⁹ Constantin Kirilescu, *op. cit.*, I, p. 551-552.

⁷⁰ „Ordinea” din 2 iulie 1930.

*timpul neutralității, toată mișcarea mercenarilor ce luptau contra intrării noastre în acțiune ”.*⁷¹

Informațiile culese despre România prin diferite categorii de agenți fuseseră transmise la Berlin. Pe baza lor s-a întocmit broșura „*Economia națională românească*” și „*Dicționarul economic și politic al României*”, în patru volume, structurat pe zone geografice (vol. I - Muntenia, vol. II - Oltenia, vol. III - Moldova și vol. IV - Dobrogea). În fiecare volum existau date exacte privind împărțirea administrativ-teritorială, compunerea nominală a personalului administrativ, populația din fiecare localitate, date referitoare la fabrici, comerț, bănci, instituții de credit, căi ferate, poștă, telegraf, telefon etc.⁷²

Pentru a nu „demoraliza” Armata, care credea într-un ideal și în unitatea sufletească a românilor, nu s-au luat măsuri ferme, ordonându-se ca cei cuprinși în acel material să fie doar supravegheați. În astfel de condiții, guvernul României a hotărât să intre în război de partea Antantei, semnând în acest sens tratatul cu Aliații săi, la 4/17 august 1916. Această hotărâre l-a determinat pe Ottokar von Czernin să afirme: „*Războiul acesta va fi un război de exterminare. Dacă suntem învingători, desființăm România. Dacă suntem învinși, nu va mai exista nici o Austro-Ungarie*”.⁷³

Col. (r) dr. Aurel V. David

Vitralii – Lumini și umbre, an VII, nr. 27, iunie-august 2016

⁷¹ Constantin Xenii, *Take Ionescu*, Ediția a III-a, Editura „Universul”, București, 1933, p. 289.

⁷² Ilie I. Georgianu, *România sub ocupația dușmană. Exploatarea economică a țării. Organizația și activitatea statului major economic*, fascicula a II-a, București, 1920, p. 18.

⁷³ Romulus Seisănu, *Take Ionescu*, București, 1939, p.260.

BIROUL DE INFORMAȚII AL SECȚIEI MILITARE DIN TRANSILVANIA ȘI ROLUL SĂU ÎN CAMPANIA PENTRU APĂRAREA ROMÂNIEI MARI

În timpul primei conflagrații mondiale a secolului XX din structurile informative ale statului român făceau parte cele din Ministerul de Interne (Siguranța Generală a Statului), Ministerul Apărării Naționale (Serviciul de Informații al Armatei), dar și alte structuri informative: *Serviciul de Informații și Contrainformații româno-rus*, *Serviciul de Informații și Siguranță al Deltei*, și *Biroul de Informații al Secției Militare din Transilvania*.

Organizarea unui serviciu secret de informații militar în România a întâmpinat mari greutăți. După cum atestă studiile și rapoartele întocmite în anul 1911 de către ofițeri de la Marele Stat Major al armatei române, cauzele principale care împiedicau organizarea serviciului de informații erau „lipsa fondurilor bănești” și „inexistența unei legi a contraspionajului în timp de pace”. În intervalul 1911-1913 s-au depus eforturi pentru a remedia aceste neajunsuri. Din 31 ianuarie 1913 a intrat în vigoare *Legea contraspionajului în timp de pace*, care stabilea ca infracțiune transmiterea sub orice formă a informațiilor despre apărarea țării și prevedea ca sancțiuni închisoarea corecțională de la 1 la 5 ani sau o amendă de la 500 la 5000 de lei.¹ De asemenea, au fost întocmite proiecte de organizare a unui nou serviciu de informații dar fără un rezultat practic, așa cum atestă documentele de arhivă, fondurile alocate fiind destinate altor întrebuintări.

Mihai Moruzov² menționa că „*până la războiul balcanic din 1913, armata noastră n-a dispus de un serviciu de informații propriu-zis*”. Abia în acel an, când armata română a intrat în Bulgaria, s-a izbit de lipsa unui asemenea serviciu „*și atunci s-au luat primele măsuri pentru organizarea acestuia*”.

La rândul lui, Eugen Cristescu ne oferă următoarele detalii în legătură cu serviciul de informații al armatei române la începutul primului război mondial: „*Marele Stat Major, prin Secția a II-a, activa și el în domeniul informativ. Pe lângă statele majore ale marilor unități militare funcționa câte*

¹ Monitorul oficial nr. 242, joi, 31 ianuarie /13 februarie 1913, pp. 11225-11227.

² Vezi pe larg Lionede Ochea, *Serviciul Special de Informații al României pe frontul de vest 1940-1944*, Pp. 111-118. Personalitatea lui Moruzov este deosebit de bine prezentată și în cartea lui Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române*.

*un birou II, care făcea contrainformații în armată și contraspionaj pe teritoriu. Prin ofițeri special pregătiți și agenți de frontieră se infiltrau în țările vecine elemente informative pentru adunarea materialului ce-i era necesar, în special în Ardeal, unde aceștia aveau legătură cu patrioții români din aceea provincie”.*³ În anul 1915, serviciul de informații al armatei române era capabil să inițieze misiuni speciale în scopul culegerii unor informații necesare documentelor de planificare.

Pentru serviciile de informații românești, mai ales pentru cele cu caracter militar, s-au înregistrat în perioada 1914-1916 mari curențe și în ceea ce privește măsurile de protecție contrainformativă. Bogata literatură istoriografică dedicată participării armatei române la primul război mondial a acordat spații largi evidențierii stării de spirit profund patriotic a majorității românilor. Numai că, după cum au evoluat evenimentele, istoria a demonstrat că patriotismul nu a fost suficient pentru a ne asigura decizia într-o campanie ce-și propunea ca obiectiv strategic realizarea unității național-statale. Dimpotrivă, îndrăznim să afirmăm că, în momentul acela, avântul patriotic a fost anulat, în cea mai mare parte, de vulnerabilitățile în plan contrainformativ, atât al armatei, cât și, în general ale societății românești. Afirmatia face referire la scurgerea secretelor de stat și militare sau de a căror divulgare s-au făcut vinovați chiar unii dintre cei care, prin însăși natura profesiei, erau obligați să vegheze cu sfîntenie la apărarea și protejarea lor. Corupția, neglijențele stupide, traficul de influență din „înalta societate“, ușurința condamnabilă cu care au fost tratate problemele importante pentru interesul național și, nu în ultimul rând, „pălăvrăgeala“ au produs adevărate ravagii în societatea românească.

Mai mult, Comandamentul Austro-Ungar deținea o copie a Convenției Militare încheiate de România cu Antanta în august 1916, privitoare la condițiile intrării țării și a armatei române în campanie alături de acestea și împotriva Puterilor Centrale. Rezultă de aici, fără sarcasm că afirmațiile lui Eugen Cristescu și Constantin Argetoianu privind buna păstrare a secretului intrării armatei române în război, în august 1916, sunt veridice doar în ceea ce-i privește pe oamenii bine informați din România, nu și pe austro-ungari.

Într-adevăr, Comandamentul Puterilor Centrale, pe baza fluxului informațional obținut de la potențialul informativ creat în România, a sesizat

³ Eugen Cristescu, Organizarea și activitatea Serviciului Special de Informații – în Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, Asul serviciilor secrete românești – Studiu, memorii, documente*, București, Editura Roata Vânturilor, 1995, p. 95

concentrarea forțelor principale române spre Transilvania și, de asemenea, faptul că, pentru acoperirea spațiului spre Bulgaria, armata română va lăsa în Dobrogea și pe Dunăre forțe destul de slabe. Ca urmare, Planul de cooperare al Coaliției Puterilor Centrale prevedea invadarea Dobrogei de către armata condusă de Mackensen, surprinderea punctelor întărite ale armatei române de la Turtucaia și Silistra, ca și pătrunderea până la cea mai îngustă porțiune dintre Marea Neagră și Dunăre. Operațiile de pe frontul transilvan avea un caracter secundar, vizând ca obiectiv rezistența pe poziții întărite. Acest plan de campanie estima că armata română urma să dezlănțuie ofensiva în Transilvania, concentrând forțele principale la trecătorile din Carpați. Forțele secundare erau lăsate la frontiera lor sudică, ceea ce corespundea, în esență, realității. Fără îndoială că aceste estimări făcute de către Înalțul Comandament al Puterilor Centrale au fost facilitate de toate acele vulnerabilități în plan contra-informativ, pe care le-am menționat anterior.

Avem acum pe deplin justificate eforturile ofițerilor români din cadrul Marelui Stat Major de a reorganiza Serviciul de Informații al Armatei sub forma unui Birou 5 din Secția a II-a M.St.M. „Proiectul de organizare“ a fost întocmit probabil în primăvara anului 1916, dar a fost pus în aplicare abia după intrarea României în război. Numai că, așa cum avea să spună Mihai Moruzov mai târziu, „un astfel de serviciu nu se poate improviza“. Iată și explicația faptului că Biroul 5 n-a putut avea eficiență în campania din toamna anului 1916.

În conformitate cu „proiectul“, Biroul 5 trebuia condus de către un ofițer superior, cu grad de locotenent-colonel, și de un ajutor, cu grad de maior. Era structurat pe două diviziuni. Diviziune I (Studiul armatelor străine) era compusă din 4 subdiviziuni: A (Austro-Ungaria), R (Rusia), G.F. (Germania, Franța, Italia și Elveția), B (Peninsula Balcanică, Bulgaria, Serbia, Gracia, Turcia și Albania). Diviziune a II-a (Serviciul Informațiilor) era condusă de subșeful Biroului 5 și se compunea din trei subdiviziuni: Subdiviziunea I (Serviciul interior sau contraspionajul), condusă de către un civil, având principala misiune de „a împiedica organizațiile de spionaj străine să acționeze pe teritoriul românesc“, „la nevoie să le intoxice cu știri false“; Subdiviziunea a II-a (Serviciul exterior), formată din agenți permanenți și ficși, cu reședința în orașele Odessa, Chișinău, Ungheni-Ruși, Sofia, Șumla, Timișoara, Sibiu, Cernăuți, Belgrad, Brașov și Rusciuk (Agenții erau recrutați dintre români pe baza sentimentelor de naționalitate și puteau să-și creeze la rândul lor agenți, ceea ce înseamnă că jucau rolul de rezidenți, iar informațiile trebuiau comunicate direct la centru); Subdiviziunea a III-a (Serviciul mobil), care avea în

componentă agenți mobili sau de legătură și curieri de control. Agenții mobili făceau legătura cu cei ficși, aducând informații sau transmițând ordine. Aceștia trebuiau să cunoască foarte bine limba și obiceiurile locuitorilor din țara în care erau trimiși în misiune. Curierii de control erau ofițeri din statul major, care se deplasau pentru a lua corespondența de la atașaii militari și pentru a le transmite instrucțiuni.

În timpul misiunii era necesar să culegă informații prin observarea directă, în urma cărora întocmeau un raport (memoriu). Astfel de misiuni erau încredințate o dată pe lună.

Alte atestări documentare evidențiază că în primele zile ale izbucnirii războiului, acțiunile cu caracter informativ, organizate în Transilvania de structurile specializate românești, au folosit agentura secretă. Agenții fuseseră recrutați din rândul numeroșilor români transilvăneni care își manifestaseră sentimentele naționale. Ei au pus la dispoziția structurilor informative românești, înfruntând mari riscuri, toată priceperea pentru culegerea de date și informații necesare planului de campanie în ipoteza intrării României în război contra Austro-Ungariei. Semnificativă în această privință este scrisoarea adresată la 7 iulie 1915 de Matei C. Cosma ministrului de Război român, prin care îi cerea să fie repartizat la Comandamentul trupelor române când acestea vor pătrunde în Transilvania „prin locurile cunoscute” și pe care „le indicase”.

Cu ajutorul unor astfel de colaboratori patrioți s-au creat câteva centre informative în Transilvania, Banat și Bucovina. Misiunea acestora era de a supraveghea pregătirile militare ale Puterilor Centrale și în cele mai mici detalii, a teatrului de operațiuni în care urmau să acționeze unitățile militare românești. Astfel de centre informative au funcționat la Brașov, Sibiu, Cluj, Timișoara, Suceava și în alte orașe din Transilvania și Bucovina. Valoroase informații, cu caracter militar despre pregătirile de luptă ale Puterilor Centrale, au cules colaboratorii Centrului Brașov, condus de Spiridon Boite. Activitatea acestui centru a fost sprijinită de 200 de colaboratori.

Activitatea centrului informativ din Bucovina a fost coordonată de profesorul Aurel Moldovan, care, pentru serviciile aduse statului român, a primit aprobarea de a se stabili în România. În activitatea de culegere și trimitere a informațiilor despre pregătirile austro-ungare a fost sprijinit de frații săi, Dumitru, Iosif și Rudolf, precum și de numeroși intelectuali.

După declararea stării de război cu Austro-Ungaria (14/27 august 1916), unitățile militare române, trecând Carpații, au fost sprijinite de patrioții transilvăneni cu informații despre trupele austro-ungare sau au fost conduse în

diverse localități de către călăuzele și persoanele de încredere din rândurile populației române. Chiar Max Ronge recunoaște că „serviciul de spionaj românesc a găsit în sânul populației din Transilvania, supraîncălzită de agitațiile naționaliste, multe simpatii. Această stare de spirit a fost exploatată în 1916, când românii, dând peste cap slabele noastre trupe de acoperire, au progresat de-a lungul Transilvaniei în perioada aceea au găsit o sumedenie de oameni care-i informau asupra mișcării trupelor noastre în mijlocul regiunii noastre. Pe de altă parte și un număr oarecare de preoți, institutori și avocați transilvăneni s-au dat de partea năvălitorului [trupele române — n.n.], sfătuind soldații să încalce jurământul și să dezerteze”.

Biroul de Informații al Secției Militare din Transilvania

Consiliul Dirigent – structura administrativă creată pentru administrarea Transilvaniei – avea în componență și Secția Militară, echivalentul unui minister de Război, care a coordonat activitatea armatei și siguranței Publice și în cadrul căreia a funcționat Garda Națională, precum și un Birou de Informații care și-a desfășurat activitatea în perioada noiembrie 1918 – noiembrie 1919. Rolul acestei structuri era de a furniza informații în vederea sprijinirii armatei române aflate în ofensivă spre Ungaria .

Acest serviciu de informații unic în felul lui și foarte apropiat de cerințele moderne ale timpului, era format dintr-un Birou Central și patru secții ce cuprindeau 31 de membri interni și 46 externi, respectiv:

- Secția de Informații și Contrainformații condusă de medicul Carol I. Sotel;
- Secția Militară condusă de colonelul Emilian Savu;
- Secția de Propagandă (al cărei șef era căpitanul inginer Gheorghe Chelemen) ;
- Secția Muncitorească (condusă de preotul militar dr. Iuliu Florian).

Pentru o bună funcționare Biroul de Informații a emis la 16 decembrie 1918 *Instrucțiunile pentru ofițerii de informații cu obiectivele de însemnătate pe care aceștia trebuie să le obțină prin orișice mijloace și transmise în fiecare sâmbătă la BI prin curier , dar în cazurile urgente puteau fi raportate imediat, eventual prin telegraf*.⁴(p112).

Informațiile ce trebuiau transmise se refereau la :

1. Situația, starea, înarmarea, numărul și activitatea:

⁴ Alin Spânu, *Istoria Serviciilor de Informații /contrainformații românești în perioada 1919-1945*, Casa Editorială Demiurg, 2010, p. 112.

- a) comandamentelor și formațiunilor trupelor ungare;
 - b) gărzilor maghiare;
 - c) comandamentelor și trupelor Antantei și române;
 - d) comandamentelor și trupelor germane;
 - e) gărzilor române.
- 2. Mișcări, transporturi, concentrări de trupe.
 - 3. Situația politică:
 - a) ținuta și mișcările naționalităților/partidelor;
 - b) siguranța publică.
 - 4. Informații diverse.
 - 5. Evidența și activitatea persoanelor suspecte

Realizări concrete ale Biroului de Informații au fost descrise de Aurel Gociman într-o lucrare intitulată *România și revizionismul maghiar*, apărută în 1934, în care a publicat și 13 documente (rapoarte)⁵. Prin conținutul lor rapoartele atestă din plin veridicitatea următoarelor afirmații: „*Membrii acestei structurii (BI-nn) au dat dovadă de un curaj și o disciplină extraordinară, și de numele lor sunt legate multe acte de eroism românesc, înainte și după intrarea armatei române (în Transilvania - nn). Amintim câteva dintre acestea: au demontat 16 tunuri ungurești din Cetățuia Clujului cu care secuii vroiau să iasă în întâmpinarea armatelor române; la Dej au demontat 6 tunuri; au cutreierat tranșeele secuiești făcând rapoarte și spionaj; au adus documente secrete din Budapesta; au reușit să pună mâna pe arhivele profesorului Apathi; au scăpat pe mulți români condamnați la moarte în Ungaria; pentru Conferința de pace au furnizat acte de mare preț pentru interesele românești; au prins spioni ungari; au confiscat multe milioane de coroane transmise din Budapesta ungarilor din Ardeal; au înființat gărzi naționale la sare și consilii; au constituit linii telegrafice secrete, prinzând ordinele ce s-au dat din Ungaria sfaturilor și gărzilor ungurești din Ardeal etc.* La rugămintea Comandamentului trupelor române din Transilvania, această organizație (BI - n.n.) a funcționat până la data de 1 noiembrie 1919, servind cu același eroism cauza românească.

Col. (r) dr. Tiberiu Tănase

⁵ Aurel Gociman, *România și revizionismul maghiar* (Editja II-a) [With illustrations.], 1934, Aurel Gociman, Nicolae Mocanu, Petru Poantă, Clusium, 1996 - 426 pagini.

NICOLAE IORGA – DASCĂL DE ISTORIE PENTRU AGENȚII SIGURANȚEI STATULUI ROMÂN

După înăbușirea în sânge a răscoalelor țărănești din anul 1907, Nicolae Iorga a devenit un critic vehement la adresa regimului politic, pe care l-a acuzat public de barbarie. Hotărârea de a continua critica vehementă, urmată de dezvăluiri incendiare, precum și de a-și exprima sentimentele în fața unui public avizat, îndeosebi a tineretului capabil să reacționeze violent, l-a transformat în „problemă” pentru poliția politică a statului român. Drept consecință, *Biroul de Informațiuni din Serviciul de Siguranță al Prefecturii Poliției Capitalei* a primit misiunea de a observa atent și de aproape comportamentul și ideile împărtășite participanților, îndeosebi studenților, care-l prețuiau extrem de mult.

Activitatea de supraveghere a profesorului Nicolae Iorga s-a desfășurat cu metodă și rigoare începând din 24 noiembrie 1907, când la sediul „*Ligii Culturale pentru Unitatea tuturor Românilor*”, acesta a inaugurat o serie de 10 conferințe care urmau să aibă loc în fiecare sâmbătă seara, începând cu orele 21.00. Agenții de Siguranță trimiși acolo pentru a sesiza, în primul rând, probleme de ordine publică, au consemnat ideile patriotice rostite de către Nicolae Iorga, dar și afirmațiile care ofensau puterea politică, întocmind rapoarte (referate) către șefii ierarhici în câteva ore de la terminarea fiecărei conferințe.¹

*

La începutul verii anului 1908, Nicolae Iorga a făcut publică intenția de a organiza, în primul rând pentru studenți, la Vălenii de Munte, pe timp de o lună, „*cursuri de vacanță*”, cu participarea mai multor profesori și învățători.

Anunțul oficial, publicat în ziarul „*Neamul românesc*” din 11 iunie 1908, a fost întărit de ziarul prahovean „*Biruința*”, care susținea că inițiativa respectivă s-a născut din „*dorința de a răspândi cât mai multă lumină și învățătură bună*”. Însă Nicolae Iorga a completat veștile respective, cu elocința care-l caracteriza, afirmând că: „*Am deschis aceste cursuri de vară cu scopul dublu: de a trezi sufletul românesc de pretutindeni și de a schimba, prin acest suflet, chiar formele de stat în care trăia poporul nostru*”. Afirmația nu a fost trecută de către șefii Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale la capitolul

¹ Arhivele Naționale, București, *Fondul Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale*, dosar nr. 39/1909; Prefectura Poliției Capitalei, Serviciul de Siguranță, Biurul de Informațiuni, București, 24 noiembrie 1907

„luare la cunoștință”, întrucât intenția de a contribui la schimbarea „formelor de stat” era o problemă ținând de siguranța statului.

Date relevante despre evenimentul respectiv au fost furnizate operativ de către *Agentul nr. 25*, din Brigada a 2-a, Divizia I. În 15 iunie 1908, acesta și-a informat șefii ierarhici că, începând cu 1 iulie 1908, profesorul Nicolae Iorga urma să deschidă, la Vălenii de Munte, „*cursuri libere de vară*” cu durata de două luni. Pentru cursurile respective s-au înscris studenți din București și din Ploiești, învățători din județele învecinate, particulari și elevi de liceu din Ploiești, iar până în acel moment numărul celor înscriși era mai mare de 50 (baremul fixat de profesorul Nicolae Iorga). La cursurile respective, Nicolae Iorga urma să predea *Istoria românilor și Istoria Literaturii Românești*, profesorul Murgoci - *Geografia României*, profesorul N. Dobrescu - *Istoria bisericii române*, profesorul Șt. Bogdan - *Economia națională*, profesorul V. Bogrea - *Istoria literaturii moderne*, profesorul Lepădatu - *Episoade din Istoria națională*, iar H. Stahl - *10 lecțiuni de stenografie*.² Astfel, șefii Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale au hotărât ca la fiecare conferință să fie prezent, în misiune de supraveghere operativă, un agent care să informeze asupra oricăror probleme de siguranță a statului.

1. Originea și străvechimea poporului român și a limbii române

În seara zilei de 2 iulie 1908, profesorul Nicolae Iorga a deschis seria „*lecțiunilor de istorie*”, la care au asistat 45 persoane, respectiv fruntași localnici, câteva doamne din București, învățători veniți din Dobrogea, Prahova și Olt, precum și câțiva studenți.³ Situația a fost consemnată de către agentul Siguranței, aflat printre cei prezenți la conferință, care îl numea „*Dl. profesor N. Iorga*”, fapt care exprimă prețuirea de care acesta se bucura în rândul agenților Siguranței statului.

Agentul prezent la conferință a inserat în *Nota* întocmită atât nemulțumirea și părerea de rău afișate de Nicolae Iorga din cauza numărului restrâns al auditoriului, „*deși s-au înscris pentru cursuri 75 învățători, 50 bucovineni și 80 de studenți de aiurea*”, cât și speranța că „*vor mai veni o parte dintrânșii*”, odată cu îndemnul pentru ca cei de față, „*să-i cheme prin scrisori*”. El a redat riguros atacul lansat la adresa guvernului, întrucât „*prin politicianul Stere, coleg de la Iași, a căutat să lovească și de data aceasta în intențiile Dlui*

² Arhivele Naționale, București, *Fond Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale*, dosar nr. 39/1909, Divizia I, Brigada a 2-a, Notă, 15 iunie 1908, *Agentul nr. 25*;

³ *Idem*, Notă, 3 iulie 1908;

Iorga”, atrăgând studenții bucovineni și o parte din studenții ieșeni la niște preținse conferințe de vacanță, organizate la Iași sub coordonarea lui Candrea Hecht și „a altor persoane dornice de a trece cel puțin în vacanță de profesori universitari”. De asemenea, a consemnat faptul că Nicolae Iorga a calificat „drept banditism și ilegalitate actul acesta al guvernului, care în loc de a înlesni răspândirea culturii sub forma ei sănătoasă și națională, procedează politicește și în această delicată chestiune”, nădăjduind că „după ce studenții vor vedea ce mâncare li se servește la Iași de oameni necompetenți și neromâni, vor veni cu toții la Văleni”.

Agentul a relevat „fondul chestiunilor” de care urma să se ocupe „dl. profesor” în „câteva lecțiuni consecutive”. Din Nota întocmită reiese că acesta a împărțit problemele istoriei românilor în șapte părți: 1. Romanitatea și latinitatea noastră; 2. Permanența românilor în Dacia; 3. Originea Principatelor; 4. Chestiunea bisericii române; 5. Mihai Viteazul; 6. Revoluția de la 1848; 7. Domnia lui Cuza. Nicolae Iorga a făgăduit celor prezenți să insiste în mod special asupra domniei lui Cuza, „de oare ce a fost mult discutată și discutată mai în deosebire în ultimele timpuri”. Față de fostul domnitor, alungat de pe tronul României, a afirmat fără teamă că „e cuzist, deși delatorii acestui domn, care și-a sacrificat persoana, tronul și reputația, încearcă să-l învâluie într-o ceață de obscuritate imorală, ca și cum greșelile vieții sale casnice ar fi fost hotărâtoare pentru soarta neamului românesc”.

În final, agentul a consemnat concluzia exprimată de Nicolae Iorga în privința originii românilor. Acesta a afirmat că „origina noastră etnică e cea Tracă, nu cea romană și că avem prin urmare mai juste și mai întemeiate pretențiuni de vechime în locurile acestea, cotropite economicește și politicește de tot felul de streini”. Această mărturie, făcută de către un agent al Siguranței statului român, aflat în misiune oficială, este de mare importanță pentru cunoașterea gândirii și faptelor marelui istoric și patriot Nicolae Iorga, întrucât îl absolvă de acuzațiile potrivit cărora acesta ar fi părintele și susținătorul cel mai acerb al ideii de romanitate a românilor!

A doua conferință privitoare la *Istoria Românilor*, în cadrul căreia profesorul Nicolae Iorga a tratat „despre permanența noastră în Dacia”, a avut loc în seara zilei de 3 iulie 1908, orele 8.30. Agentul nr. 25, integrat în publicul prezent, constata că „numărul ascultătorilor a fost sporit cu un grup de învățători bucovineni veniți din ținuturile Sucevei și Homorului, prin Ardeal, la

aceasta asistând în total 62 persoane”.⁴ Nicolae Iorga a susținut că „*pretinsa noastră strămutare în regiunile balcanice e opera unor închipuiri istorice*”, agentul notând cu rigoare argumentele sale. „*Izvodul care ne vorbește despre această strămutare - a afirmat Nicolae Iorga - a fost scris din spiritul de a linguși pe incapabilii împărați romani despre care, ca să nu să zică, că a lăsat Dacia pradă barbarilor, s’a zis că n’a putut-o apăra, fiindcă n’a avut ce apăra, coloniștii și elementul romanizat fiind trecut peste Dunăre. A susține o teorie a strămutării noastre peste Dunăre, înșămna a ne pune de-a curmezișul celei mai elementare logice, care nu poate admite că un neam, ce avea o vechime de mii de ani, cu o tradiție de stat romană să-și sfărâme rostul, închegat într’o oarecare formă de civilizație. Nu există un caz analog în istorie. Au trecut popoare dintr’un loc într’altul, dar acele au fost popoare nomade, popoare deprinse cu drumurile. Cu sila însă, printr’un decret împărătesc, nu s’a putut strămuta un neam întreg, așa precum tălmăcește istoricul latin*”. În finalul Notei, agentul Siguranței statului român s-a simțit dator să redea fidel concluzia exprimată de Nicolae Iorga referitoare la utilizarea izvoarelor istorice. Acesta a afirmat că: „*nu trebuie să credem în izvoarele interesate, care ne vorbesc de o strămutare a elementului romanizat în Moesia, ceea ce ar conveni Ungurilor de exemplu, pentru a-și susține teoria reînțoarcerii noastre, ulterioară așezării lor în Dacia*”.

A treia conferință de Istorie a Românilor s-a desfășurat în 5 iulie 1908, începând cu orele 20.30, Nicolae Iorga vorbind publicului asistent despre *Formarea limbei românești*.⁵ Spre bucuria „*d-lui profesor*”, asistența a fost completată cu un grup de bucovineni care au părăsit cursurile despre limba română ținute la Iași de către filologul Candrea Hecht. Agentul Siguranței, prezent la conferință, a consemnat critica vehementă la adresa ideilor filologului respectiv, „*care dă cele mai stranii soluții formării limbii noastre și pe care totuși un număr de studenți bucovineni și ieșeni merg să-l asculte la Universitatea din Iași unde și-a anunțat cursuri de vacanță cu învoirea oficială a D-lui Stere*”. Acesta a notat riguros afirmațiile lui Nicolae Iorga, începând cu adevărul potrivit căruia „*o limbă e condiția de existență a unui popor, haina lui vizibilă de manifestare, fondul său sufletesc*”. „*Asupra formării limbei noastre - a afirmat Nicolae Iorga - , nu putem preciza timpul. Desigur însă, precum ne arată fizionomia limbei și circulația cuvintelor de primă necesitate, la formarea ei a contribuit elementul latin. Dacii și vechii traci își părăsiseră limba.*

⁴ Idem, Notă, 4 iulie 1908;

⁵ Idem, Notă din 5 iulie 1908;

Influențele străine, ca cea slavă de exemplu, există, dar nu domină limba noastră. Sforțările dintre anii 1800-1850 de a da limbei române - alcătuită în structura ei, din elementele limbei latine populare și asimilate după necesitatea funcțiunei noastre particulare - un aspect pur latin au rămas ridicule și fără durabilitate. Limbei nu i se pot impune legi fixe”.

Nicolae Iorga a analizat diferitele elemente și influențe străine, „care au împetrit limba noastră”, insistând „asupra franțuzismelor preconizate chiar în parlamentul român, unde se discută legi într-o adevărată păsărească” și concluzionând că „e firesc ca țărani să nu înțeleagă legile noastre și să nu se identifice cu dânsule din cauza termenilor streini, introduși parcă în mod expres pentru a masca fondul lor slab”. Agentul a consemnat inclusiv povața dată de Nicolae Iorga acelor „învățați” care emit un adevăr și nu țin seama de consecințele sale, amintindu-le că nimeni nu trebuie să considere drept adevăr „un adevăr fals cu consecințe dezaastroase pentru poporul său”. Avertismentul marelui istoric față de consecințele nefaste ale argumentelor empirice a fost consemnat astfel: „La noi, de pildă, s’a abuzat de influența slavă. S’a tot spus că majoritatea cuvintelor, mai ales în domeniul agricol, sunt slave - ceea ce presupune o conviețuire în delungată cu slavii. Iată însă, că un scriitor șovinist rusneac, Rusewsky, în baza propriilor noastre afirmări, se ridică și spune că Ucraina rusă cuprinde și Moldova noastră și că odată când această provincie se va întregi, ea va trebui să revendice și țara noastră, căci aparține din epoca slavilor tot teritoriului rusesc”.

2. De la întemeierea Principatelor la epoca lui Cuza

În seara zilei 8 iulie 1908, profesorul Nicolae Iorga a ținut conferința despre Întemeierea principatelor române.⁶ Agentul prezent a notat în amănunt trei dintre teoriile elaborate asupra „acestei chestiuni”, expuse critic de către Nicolae Iorga: „Prima, a d-lui Xenopol, în baza căreia Muntenia a fost întemeiată de Făgărășeni, teorie falsă și învinsă. A doua, a bătrânului răposat Hașdeu, care deosebește o mulțime de domni, închipuiți de fantasia lui bogată. Și a treia cea adevărată, a d-lui prof. Onciul, în baza căreia Muntenia s-a întemeiat de voievozii Olteni, cari au cucerit treptat teritoriile Hațegului și Făgărașului, la început pentru regii unguri, apoi, sub Ludovic Basarab, rămânând, printr-o victorie asupra lui Carol Robert, în stăpânirea românilor”. Nicolae Iorga a adus în sprijinul acestei ultime teorii „numele județelor din Oltenia, nume cari desemnează persoane existente, pe când cele din Muntenia

⁶ Idem, Notă, 8 iulie 1908;

au fost datorită apelor sau munților”, iar despre Moldova a afirmat că: „cucerirea ei s’a făcut în timp de 60 ani, de la centru spre nord și apoi spre sud, absorbindu-se pe rând influența ungurească și a negustorilor italieni din sudul Basarabiei”.

Din Nota agentului reiese că Nicolae Iorga a făcut genealogia unor familii de boieri români, precum Sturza și Carp, *„care, deși se crede neam de prinț, totuși e un modest răzeș din Moldova”*; a explicat cuvintele Voevod și Kneaz, adăugând că *„ultimul titlu de noblețe îl întâlnim și azi la cel mai mare bărbat de stat al Românilor, Kneazul Moruzi”*; a reamintit că *„unii Domni Români nu s’au sfiit să se intituleze Voevozi ai tuturor Românilor”*, *„căci pe atunci nu exista spiritul de servilism față de persoana Domnului, ca astăzi”*; a afirmat răspicat faptul că în acel moment constata *„o lipsă de demnitate și mândrie națională, teama de diplomațiile streine, care ne împiedecă să ne realizăm idealurile de frica Europei”*.

La sfârșitul conferinței, Nicolae Iorga a anunțat cu bucurie faptul că în urma articolelor sale din *„Neamul Românesc”*, *„bucovinenii cari merseseră la Iași să audieze cursurile de vacanță ale d-lui Candrea Hecht, și-au luat bagajul și au plecat, deși cursurile erau plătite de guvern și puse sub auspiciile lui”*.

Agentul a consemnat faptul că întreaga conferință a fost presărată de *„vehemente și mușcătoare aluzii politice la partidul conservator-democrat”*, *„a cărui menire fără rost se aseamănă cu împerecherea ciudată a istoricilor cari au afirmat că Moldova a fost întemeiată de o dublă personalitate: Bogdan-Dragoș”*.

În seara zilei de 9 iulie 1908, Nicolae Iorga a vorbit despre *Politica domnilor noștri*. Agentul prezent a consemnat în Nota-raport că înainte de a atinge fondul chestiunii, Nicolae Iorga a comparat *„politica externă pe care o facem azi, cu cea pe care o făceau domnii noștri în trecut”*, ajungând la concluzia că *„politica noastră de azi e degenerată, e servilă, e umilitoare, întru cât nu servește de loc interesele noastre, ci le menajează pe ale vecinilor noștri”*.⁷ *„D-nul profesor”* a afirmat că societatea românească era marcată de o notă de servilism care *„a pătruns până și în cele mai înalte raporturi ale noastre”*, la care a adăugat vanitatea *„care ne-a caracterizat în toate vremile”*. *„E de ajuns să treacă un Suveran pe la noi - a explicat Nicolae Iorga - și prietenia s-a cimentat. În felul acesta lucrăm cu Tripla Alianță și cu statele vecine, fără să putem obține cel puțin un tarif vamal convenabil, și cu noi înșine*

⁷ Idem, Notă, 9 iulie 1908;

nu lucrăm, căci în înalta înțelepciune a bărbaților noștri, cari dau interviuri neîntrebați, pentru noi nu există chestia macedoneană, precum n'a existat chestie ardeleană ori jidovească. Din contra, politica domnilor noștri din trecut s'a relevat printr'o mare cumișenie, istețime și patriotism. Și cei mai mari dintre voievozii români nu s'au sfiit să ofenseze pe vecinii lor, care nu le-ar fi menajat interesele”.

Analiza efectuată de Nicolae Iorga asupra politicii tuturor voievozilor care au avut „oarecare însemnătate pentru istorie – până la Mihai Viteazul”, l-a interesat mai puțin pe Agentul 25, care nu a consemnat în amănunt aspectele de interes.

În seara zilei de 11 iulie 1908, Nicolae Iorga a conferențiat despre **Politica lui Mihai Viteazul**. Agentul prezent la conferință a consemnat că „Dl. profesor” a analizat situația Țării Românești și raporturile ei cu vecinii, pentru a ajunge la concluzia că „singura putere pe care se putea sprijini Mihai era Austria, căreia s-a închinat și i-a oferit serviciile”. „Și dacă Mihai s'a înșelat în speranțele sale și dacă a fost desamăgit – a continuat „D-nul profesor” – , aceasta nu l'a îndreptățit să rupă relațiunile cu o putere căreia îi jurase credință”.⁸ Agentul a reținut în mod expres referirea lui Nicolae Iorga la „caracterul voievozilor noștri”, despre care a afirmat că „erau oameni cumiși și cinstiți, și care nu visau mai departe peste rosturile și gospodăria lor”. În final, s-a simțit dator să consemneze riguros concluzia oratorului: „Și dacă azi avem o clasă conducătoare care ne duce la ruina socială și la corupția morală – a spus Nicolae Iorga – asta se datorește faptului că ființa ei etnică e problematică și alcătuită din elementele streine cari s'au pripășit cândva în țările noastre și au parvenit”.

În 12 iulie 1908, Nicolae Iorga a conferențiat despre *Relațiunile politice dintre principatele Române și Rusia pe deoparte, iar Austria pe de alta*.⁹ El și-a început expunerea „cu Brâncoveanu și a continuat cu Cantacuzino”, apoi a relatat împrejurările în care ni „s-a furat Bucovina” și o parte din Basarabia, expunând „pravoslavnică doctrină a politicei rusești pentru a ajunge la concluzia că Rușii totdeauna ne-au înjosit și ne-au sfâșiat în numele creștinismului ortodox”.

În *Notă* a fost consemnată „vehemența fără margini cu care dl. Iorga a atacat pe diplomații și istoricii ruși”, smulgând prelungite aplauze din partea studenților și publicului care atingea cifra de peste 100 persoane. „Dacă e o ură

⁸ *Idem*, *Notă*, 11 iulie 1908;

⁹ *Idem*, *Notă*, 12 iulie 1908;

legitimă în poporul nostru - a spus Nicolae Iorga - o ură care trebuie să clocotească de nerăbdarea răsbunării, e ura împotriva rușilor. Și diplomații noștri pot face cochetării cu Rușii, pentru a stoarce o convenție favorabilă cu Austria, dar poporul român nu va trebui nici odată să lege prietenie cu Rușii". De asemenea, a expus și împrejurările „hoțеști” în care ni s-a „furat” Bucovina, „o bună parte din Moldova frumoasă, unde zac oasele voevozilor noștri mari, unde stau ruinate cele mai elocvente mănăstiri și unde se răsfață cele mai fertile și binecuvântate lanuri”.

Nicolae Iorga și-a încheiat disertația cu un apel patetic la cei prezenți, făcând trimitere la o realizare crudă: lanurile lui Froim și Mochi Fischer, lui Kalman, lui Guttman, lui Juster, ale unor „descendenți ai boerimii noastre vechi” și ale altor „patrioți cari își pun talentul lor fin în serviciul intereselor democratice” erau lucrate de niște ființe „stoarse de vlagă”, identificate în țărani din Moldova de Sus, care ajunseseră „ca niște dobitoace împovărate de mizeria fizică și morală”.

El a afirmat că „e de datoria noastră să veghem, să luptăm, să ne manifestăm cu ultimul accent al energiei și indignării noastre, împotriva acestor oameni, cari ne storc mijloacele de existență fizică și ne corup moravurile prin aceiași bani pe care îi au din sudoarea țăranului nostru”.

După cum reiese dintr-o Notă întocmită de același agent la 15 iulie 1908, „cursurile de vară” de la Vălenii de Munte erau frecventate „de un public din ce în ce mai numeros”,¹⁰ îmbogățit cu „studenți din Ardeal și învățători din Ildișești (Bucovina)”. Despre Nicolae Iorga, agentul respectiv consemna că „Verva și entuziasmul fără margini cu care vorbește, înlănțuirea în care pune evenimentele cu actualitatea și mai cu seamă biciuirea moravurilor politice și sociale îl face foarte simpatic tuturor. E primit cu aplauze, e întrerupt cu aplauze și sfârșește prin a i se face ovațiuni entusiaste. Aproape că nu există locuitor în localitate care să nu-l privească cu un respect și o dragoste nesfârșită”.

În seara zilei de 16 iulie 1908, Nicolae Iorga a vorbit despre Epoca de deșteptare națională cristalizată în cronicari și în urmașii lor care au pregătit revoluția de la 1848. Din Nota agentului reiese că la aceasta au asistat peste 250 persoane, între care „foarte mulți soldați bacalaureați, ofițerii toți și mulți localnici”.¹¹ „D-nul profesor” a analizat starea țărilor române înainte de ‘48, accentuând că „răspânditorii ticăloșiilor n’au fost boerii, ci aceia care le-au

¹⁰ Idem, Notă din 15 iulie 1908;

¹¹ Idem, Notă, 16 iulie 1908;

condus în interesul lor meschin". El a explicat că boierii au fost nevoiți să alterneze între politica rusească și austriacă, deoarece prima „*ne fângăduia îmbunătățirea soartei preconizând principiul fricei, principiu în baza cărui credea că pot cârmui poporul nostru, așa cum crede astăzi că-și va cârmui turma inconștientă a poporului său*”, iar a doua „*ne fângăduia o bună administrație, așa cum guvernul de azi crede că singura soluție a problemelor noastre sociale este o bună administrație, care să împușce după un regulament, să bată după un regulament și să ofere cu porția trebuințele vieții*". Însă, a reamintit că ambele politici „*totdeauna ne-au fost fatale*".

Apoi a vorbit despre „*cronicarii care au răspândit ideea naționalității noastre romane*”, precum și despre „*cei trei transilvăneni, Micu, Șincai și Maior, cari au accentuat-o*”, afirmând că „*de aci încolo poporul nostru dă semne de viață politică, întru cât își pregătește cele trei principii necesare acestei vieți: cultura, conștiința și avutul*".

Agentul a consemnat amănunțit analiza referitoare la profilul boierimii de la începutul veacului al XIX-lea, caracterizată de ifosele „*observate și azi la nobilimea noastră, care e vinovată de crima îngrozitoare de a fi ridicat zăgazul între ea și pătura nenorocită a țăranilor*". „*Din cauza ifoselor acestora medievale și ridicule - a spus răspicat Nicolae Iorga -, nu s'a putut face la noi o politică utilă și națională și mai ales nu s'a putut face nici în Bucovina, acolo unde titlurile de nobleță au fermecat mintea nobilimei românești*. De asemenea, a comparat boierimea timpului său, „*decăzută și degenerată*”, „*care nu ne inspiră de cât desgust și antipatie*”, cu vechea boierime din veacul al XVIII-lea, găsind în acel timp „*figuri venerabile, în fața cărora te-ai fi închinat cu respectul, nu pe care ți-l dă mulțimea decorațiilor, atârinate în față și-n dos, dar de atitudinea lor demnă și de cinstea persoanei lor*".

Analizând „*făurirea idealului celui nou, prin școala lui Lazăr*”, Nicolae Iorga a reamintit că: vitalitatea unui popor „*nu se crează prin parlamente și legi hibride, ci prin școală, unde se poate desvolta tineretul care e menit să se pună în serviciul acelui ideal*"; dezideratul dezrobirii economice „*nu trebuie pus în programul partidelor politice cari fac dintrânsul un mijloc de exploatare a conștiințelor, ci în programul școalei, care formează caracterele*"; atâta cât va dura „*zăgazul*” între clasele sociale, „*poporul va rămâne tot în starea de mizerie în care se află*". El și-a exprimat speranța că „*zăgazul trebuie să cadă forțamente, căci e în firea lucrurilor care îl precipită*". Agentul a redat riguros filipica lui Nicolae Iorga referitoare la „*felul cum se exploatează producția solului nostru și cum o imensă bogăție, ca petrolul, se dă*

pe mâna streinilor, fără frică de Dumnezeu și fără conștiința că secătându-se pământul cu o furie sălbatecă și necruțând nimic pentru viitor, ajungem a lăsa drept moștenire o mizerie cumplită”.

În 17 iulie 1908, „Dl. prof. N. Iorga” și-a încheiat seria lecțiilor de istorie, analizând *Epoca lui Cuza*.¹² În Nota întocmită, agentul a consemnat critica la adresa politicianilor care doreau să instaleze o inscripție pe monumentul lui Cuza, din care ar reieși că „*acest mare om a unit 2 mici provincii orientale*”. Nicolae Iorga a arătat că „*actul solemn al unirii principatelor, care ne-a călăuzit viața noastră modernă, care ne-a zguduit din toropeala unei conștiințe adormite, care a chemat neamul nostru la o nouă viață socială, a rămas totuși închis în analele istoriei, fără să încrusteze în bronz ori marmură strălucirea unei personalități istorice de exclusiv cea mai mare valoare*”. Mai mult, a afirmat că „*în Cuza se rezumă toată munca noastră de secole îndelungate și mai ales toată demnitatea și destoinicia neamului. El a fost omul hotărât, căruia nu i-au plăcut fasturile, care nu s'a entuziasmat de laude deșarte, care n'a îngăduit lingușirea, care a lovit fără milă în cei fățarnici. Și cu toate astea, un grup de politicieni alături de o armată nemernică, mizerabilă și criminală, care și-a călcat jurământul de onoare, Cuza a fost silit să abdice, el care era hotărât să abdice după ce avea de gând să-și completeze opera politică*”. Apoi, știind poate că în sală se aflau și „urechi” ale Siguranței, a spus răspicat în fața celor prezenți: „*E natural că atât cât vor exista persoane amestecate în acest complot odios și mișel, lui Vodă Cuza să i se refuze onoarea meritată de a avea o statuă*”.

„D-nul profesor” s-a dezlănțuit, făcând aluzii la slăbiciunile puterii politico-statale, cu referire directă la regele Carol I, arătând că: „*Ori cât de prudent ar fi un cap încoronat oare care, ori cât s'ar bucura de stima puterilor cu care-l leagă interese de familie și ori de câtă înțelepciune e dat ca model, totuși, lipsindu-i eroismul, îndrăsneala actelor politice, n'are valoarea pe care ar trebui s'o aibă. Riscând, săvârșești minuni, și săvârșind minuni, istoria te imortalizează. Iată de ce în 40 de ani, activitatea noastră politică se reduce la meschine hărțuiri de partide, în dauna interesului obștesc*”.

La sfârșitul expunerii, Nicolae Iorga a explicat „*motivul lipsurilor noastre de azi prin aceia că toate binefacerile ne-au curs ca din cer. Noi n'am frământat în sânge idealul nostru ca Bulgariei de pildă. Instituțiile noastre n'au fost expresia unanimă a noastră, a tuturor*”. El a oferit și soluția, astfel:

¹² Idem, Notă, 17 iulie 1908;

„căutând ca prin grai, prin scris și prin norme firești de conducere să cizelăm asperitățile inconveniențelor sociale care ne chinuiesc și printr-o tendință de fraternizare între clasele sociale și solidaritate între partidele politice să ne studiem reciproc neajunsurile”.

*

Concluzie

Agentul 25 al Siguranței Generale a statului român, prezent în misiune ordonată la lecțiile de istorie ținute de Nicolae Iorga la școala de vară organizată la Vălenii de Munte în anul 1908 nu va fi cunoscut, poate, niciodată după numele real. El a lăsat, peste veacuri, o mărturie extrem de valoroasă, prin exactitate și rigoare, despre cel care a fost numit, pe bună dreptate, „*dascălul neamului*”, fără să fi pretins decât avantajul moral de a nu fi prigonit de cei care în anumite conjuncturi au condus destinele națiunii române. Cazul confirmă un adevăr de necontestat: **indiferent de regimul politic sub care au fost nevoiți să-și desfășoare activitatea, „oamenii informațiilor” au apărat, cu gândul și cu fapta, valorile sociale și au conservat, prin documentele produse, memoria istorică a națiunii române.**

Col. (r) Dr. Aurel V. David

GANDITORI SI FAURITORI AI UNIRII

MIHAIL KOGĂLNICEANU

UN ROMÂN ÎN SLUJBA NAȚIEI ȘI ȚĂRII SALE

La 6 septembrie 2017 s-au împlinit 200 de ani de la nașterea omului politic, avocatului, istoricului, scriitorului, ziaristului, oratorului și publicistului român Mihail Kogălniceanu, unul dintre artizanii reformelor care au contribuit la fondarea statului național român modern.¹ Ziua de naștere a acestui simbol național, care în alte locuri ar fi devenit zi de celebrare și de pioasă aducere aminte, a trecut, pe nedrept, aproape neobservată în mediul politic pe „*plaiurile dâmbovițene*”. Mulți dintre politicienii de astăzi, care se consideră urmașii săi în idei, declamând public acest fapt doar în contexte geopolitice tumultuoase, au fost prea preocupați de luptele interne de partid, fiind angrenați într-un război hibrid româno-român, care parcă nu se mai termină.* Ca orice român conștient de *destinul cetății*, mă simt dator să particip la omagierea acestui mare om de stat și să reamintesc semenilor mei, mai ales tinerei generații, cine a fost omul și ce a făcut „*pentru neam și țara lui*”.

1. Originea și educația

Mihail Kogălniceanu s-a născut la Iași, în 6 septembrie 1817, în familia Kogălniceanu, boieri moldoveni, mari proprietari de pământ din județul Fălciu (a fost primul născut dintre cei 10 copii ai familiei Kogălniceanu!). Această familie își trăgea numele de la râul Cogâlnic, din județul basarabean Orhei, cu o vechime atestată de câteva secole. A fost fiul *Vornicului* Ilie Kogălniceanu și strănepotul lui Constantin Kogălniceanu, cel care în anul 1749 a semnat documentul emis de Prințul Constantin Mavrocordat, ce a legiferat desființarea iobăgiei în Moldova.² Mama sa, Catinca Stăvilă, provenea, după afirmațiile fiului ei, „*dintr-o familie românească din Basarabia*”. Însă, în discursul rostit

¹ Stelian Neagoe, *Oameni politici români*, Editura Machiavelli, București, 2007, p.398-405.

* Spre cinstea ei, Academia Română, prin Secția de istorie și arheologie și Secția de filologie și literatură, în parteneriat cu Fundația Națională pentru Știință și Artă, a organizat o sesiune de comunicări dedicată împlinirii a 200 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu.

² Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura „Universitas”, Chișinău, 1992.

la 1 aprilie 1891 (st.v.) în ședința solemnă a Academiei Române organizată cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la fondare, el a spus: „*maica mea, Catinca, născută Stavilla, era coborâtoare dintr-o familie genoveză, stabilită de secole în vechea colonie genoveză Cetatea Albă (Akerman), de unde apoi s-a fost răspândit în toată Basarabia, unde și astăzi sunt mulți proprietari purtând numele de Stavilla*”. Mama sa a rămas orfană, fiind crescută în familia lui Mihail Sturdza, viitorul domn al Moldovei. Așa se explică de ce nașul său, adică acela care l-a luminat cu sfântul botez, „*a fost domnița Marghioala Calimach, soția logofătului Grigore Sturdza, tatăl lui Mihail Sturdza, fostul domn al Moldovei*”. Mihail Kogălniceanu a fost foarte mândru de originea lui, afirmând că „*de pe tata și de pe muma, din moși și strămoși mă fălesc, dară, că sunt român moldovan, și cu mândrie recunosc că familia mea nu a căutat niciodată originea sa în țări și neamuri străine*”.

*

Mihail Kogălniceanu a fost educat, la început, la Mănăstirea „*Trei ierarhi*” din Iași, sub îndrumarea călugărului Gherman Vida, apoi la pensionul lui Victor Cuenin din Iași și la Institutul francez al lui Lincourt de la Miroslava, lângă Iași. În acea perioadă a fost coleg cu Vasile Alecsandri,³ Costache Negri și Alexandru Ioan Cuza, făcând o pasiune pentru istorie, care l-a îndemnat să cerceteze vechile cronicile moldave.

Domnitorul Mihail Sturdza (1834-1849) l-a ajutat să-și continue studiile în străinătate.⁴ Astfel, în anul 1834 a fost trimis să studieze la Lunéville, în Franța, împreună cu fiii domnitorului, unde a fost luat sub tutelă de către abatele Lhommé, fostul tutore al domnitorului. Acolo, văzând moravurile și obiceiurile capetelor încoronate și camarilei acestora, avea să afirme: „*N-aș schimba săraca Moldovă nici pentru întâiul tron din lume*”. Șederea sa în Lunéville a fost întreruptă de intervenția autorităților ruse, care supravegheau aplicarea în Moldova a prevederilor *Regulamentului Organic*, considerând că studenții erau influențați de „*idei rebele*” (ideile Revoluției franceze). Astfel, la sfârșitul anului 1835, toți studenții moldoveni, inclusiv fiii lui Mihail Sturdza și ai altor boieri, au fost retrași din școlile franceze și au fost înscriși la instituțiile de învățământ din Prusia.

³ Marta Anineanu, „*Prietenia Alecsandri - Kogălniceanu. Pășind alături spre visul înstelat*”, în „*Magazin Istoric*”, octombrie 1971, p.62.

⁴ Dan Bogdan, Viorel Știrbu, *Pe urmele lui Alexandru Ioan Cuza*, Editura Sport-Turism, București, 1985.

În acel context, Mihail Kogălniceanu și-a continuat studiile la Universitatea Humboldt din Berlin. În timpul petrecut la Berlin i-a cunoscut pe juristul Friedrich Carl von Savigny, Alexander von Humboldt, Eduard Gans și, în mod special, pe profesorul Leopold von Ranke, „*părintele istoriografiei germane*” ale cărui idei referitoare la știința istoriei au fost receptate și folosite mai târziu în elaborarea studiilor sale de istorie. Mai târziu, el avea să afirme, cu mândrie, că a fost primul dintre studenții români ai lui Leopold von Ranke care a folosit în conversațiile cu acesta echivalentele moderne din limba franceză a cuvintelor „*român*” și „*România*” („*roumain*” și „*Roumanie*”), în locul celor de „*moldovean*” și „*valah*”, folosite în scrierile lor de către învățații germani.

În timpul petrecut la Universitatea Humboldt din Berlin a călătorit prin orașele și provinciile germane, a observat realitățile sociale și politice, a cunoscut unele dintre proiectele activiștilor pentru unificarea Germaniei, precum și unele proiecte de reforme, pe care avea să le preia, pe fond, și să le aplice mai târziu în țara sa, în forme adaptate la realitățile românești. Însă, grupul de studenți moldoveni a fost ținut sub supravegherea atentă a prințului Mihail Sturdza, pentru a nu aluneca spre ideile revoluției franceze. Cunoștințele sale în domeniul social și istoric i-au permis să scrie *Études historiques, chrétiennes et morales* („*Studii istorice, creștine și morale*”), precum și studii despre literatura română. Apoi a conceput două lucrări de mare valoare istorică, pe care le-a semnat cu varianta franțuzită a numelui, respectiv *Michel de Kogalnitchan*:⁵ un studiu despre țigani și *Histoire de la Valachie, de la Moldavie, et des Vlaques transdanubiens* (Istoria Valahiei, Moldovei și a vlahilor transdunăreni). Ambele lucrări au fost publicate pentru prima dată în anul 1837 în Confederația Germană.⁶ El a susținut fățiș, cu curaj, tineretul intelectual reformist din Moldova, manifestându-și opoziția față de regimul *Regulamentului Organic*. Astfel, a intrat în conflict cu prințul Mihail Sturdza, care l-a împiedicat să-și finalizeze doctoratul, iar în anul 1838 a fost chemat la Iași. Pentru a fi mai ușor de supravegheat și abătut de la ideile sale, a fost numit locotenent-aghiotant, iar în anul 1840 căpitan-aghiotant al Domnitorului.

2. „Dacia literară” - capul de pod al frontului unității naționale

⁵ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne*, Humanitas, București, 1995, p.128-129.

⁶ Ștefan Gorovei, *Kogălnicenii*, în *Magazin Istoric*, iulie 1977, p. 9.

Timp de aproape zece ani, Mihail Kogălniceanu a desfășurat o bogată activitate cultural-științifică. A fost, pe rând, scriitor, editând 6 tomuri din Letopisețele Valahiei și Moldovei, patron de tipografie, istoric, traducător, dar și un iscusit publicist.⁷

În 30 ianuarie 1840, împreună cu alți colegi de generație și tovarăși de idei, a pus bazele, la Iași, a revistei „*Dacia Literară*”, el fiind redactor șef. Aceasta a fost prima revistă care s-a angajat să publice lucrări literare scrise de români din toate provinciile și locurile unde viețuiau aceștia.⁸ Revista a apărut în 19 martie 1840, iar în articolul „*Introducere*”, Mihail Kogălniceanu a sintetizat idealurile scriitorilor români, cu accent pe: combaterea imitației scriitorilor străini și a traducerilor mediocre, crearea unei literaturi cu specific național, inspirată din istorie, natură și folclor, lupta pentru unitatea limbii și dezvoltarea spiritului critic. Un loc important urma să fie acordat cunoașterii istoriei naționale, constatând că: „*Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și de poetice pentru ca să putem găsi și noi subiecturi de scris, fără să avem nevoie pentru această trebuință să ne împrumutăm de la alte nații*”.

„*Dacia literară*” a fost prima revistă literară în jurul căreia s-a manifestat un curent național-popular, oferind impulsul necesar dezvoltării unei adevărate literaturi naționale. Printre colaboratori s-au numărat Vasile Alecsandri, Constantin Negruzzi, Alecu Russo, Grigore Alexandrescu, Alexandru Donici. Însă, revista a avut viață scurtă, intrând în conflict cu principele Mihail Sturdza, care, după cum afirma Vasile Alecsandri, hotărâ „*cu topuzul în mână și cu legea sub picioare*”. Astfel, în 23 august 1840 (după apariția primelor trei numere), prin voința arbitrară și porunca principelui Mihail Sturdza, revista a fost interzisă, deoarece „*s-au abătut în defăimări și prihănire jignitoare bunelor rânduieli pe care se razimă societatea*”.⁹ Această măsură l-a determinat pe Mihail Kogălniceanu să intre în politică și să practice, în paralel, avocatura, pentru apărarea în cadrul legii a celor din clasele asuprite. Calitățile sale personale, respectiv cultura vastă, puterea de muncă și talentul oratoric l-au ajutat să se afirme ca unul dintre cei mai de seamă oratori ai țării. El a rostit multe discursuri conținând idei valoroase, în formă atrăgătoare, capabilă să îndemne la acțiune, fiind numit de către Timotei Cipariu „*Demostene al românilor*”.¹⁰

⁷ Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu. 1817-1891. Biobibliografie*, Editura Enciclopedică Română / Editura Militară, București, 1971.

⁸ Maria Platon, *Dacia literară supt redacția lui Mihail Kogălniceanu*, Editura Minerva, București, 1972.

⁹ George Cristea Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, Editura Eminescu, 1975, p.55.

¹⁰ Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român: legături politice și culturale între anii 1859-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p.73.

Pentru scurt timp, a fost profesor de istorie națională la *Academia Mihăileană* din Iași, unde în 24 noiembrie 1843, în „*Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană*”,¹¹ a exprimat crezul său patriotic, național. El a afirmat că „...*țara mea este orice loc de pe Pământ unde se vorbește românește, și istoria națională este istoria întregii Moldove și Țării Românești, și cea a fraților din Ardeal*”. Pentru Mihail Kogălniceanu, vatra neamului se numea „*Dacia*”, iar „*istoria națională*” cuprindea „*istoria Moldaviei întregi, înainte de sfîșierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania*”, întărind faptul că românii din Moldova și românii din Valahia sunt „*frați și de cruce, și de sînge, și de limbă, și de legi*”.¹²

Ideile sale liberale l-au adus în conflict cu autoritățile Moldovei, care l-au suspectat de apartenență la organizații ce urmăreau introducerea reformelor cu tentă revoluționară, precum și detronarea lui Mihail Sturdza. Drept consecință, în anul 1844 i-a fost revocat dreptul de a ține prelegeri de istorie, iar în timp ce se îndrepta spre Viena ca reprezentant „*secret*” al opoziției politice moldovene, i-a fost suspendat pașaportul. După revenirea la Iași, a fost întemnițat pentru scurt timp, dar eliberat din lipsă de dovezi care să-l incrimineze. Apoi a mers la București, unde s-a întâlnit cu membrii organizației secrete *Frăția* și cu cei ai aripii sale politice legale, *Soțietatea Literară*, printre care se numărau Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, August Treboniu Laurian, Alexandru C. Golescu și C. A. Rosetti.

Relațiile cu domnitorul Mihail Sturdza s-au răcit, astfel că în anul 1845 și-a vândut biblioteca personală *Academiei Mihăilene*, apoi a plecat la Paris, unde, împreună cu Ion Ghica, Nicolae Bălcescu și C. A. Rosetti, a aderat la *Societatea Studenților Români*.¹³ El și-a concentrat activitatea pe cercetarea izvoarelor istoriei neamului românesc, explicând mai târziu: „*Nu am venit la Paris doar ca să învățăm cum să vorbim franțuzește ca francezii, ci și să împrumutăm ideile și lucrurile de trebuință ale unei națiuni atât de luminate și de libere*”. În acel context a aderat la Francmasonerie, activând în loja *L'Athénée des Étrangers* („*Ateneul Străinilor*”).¹⁴

¹¹ Mihail Kogălniceanu, *Cuvânt introductiv la cursul de Istorie Națională*, București, Editura „Socec”, 1909, p.18.

¹² Vezi Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Editura „Junimea”, Iași, 1974.

¹³ Ioana Ursu, J. A. Vaillant, un prieten al poporului român, în *Magazin Istoric*, iulie 1977, p.15.

¹⁴ Vezi, Vasile Surcel, Istoria României și lojile masonice, în *Jurnalul Național*, 11 octombrie 2004.

În anul 1846 a vizitat Spania, dorind să cunoască cultura spaniolă. La sfârșitul călătoriei, a scris *Notes sur l'Espagne* („*Note despre Spania*”), în care a combinat genul memorialistic, literatura de călătorie și istoriografia.

A revenit la Iași, dar nu s-a implicat în mod direct în mișcarea revoluționară din Moldova. Din mai multe motive, el nu a semnat „*Petițiunea-proclamațiune*” din martie 1848, care a dus la declanșarea revoluției, deși a fost considerat unul dintre instigatori. Domnitorul Mihail Sturdza a ordonat să fie arestat, însă a scăpat de arestare, lansând unele dintre cele mai dure atacuri împotriva acestuia. Astfel, în iulie 1848 s-a oferit o recompensă pentru prinderea sa „*viu sau mort*”, dar a scăpat din nou, iar spre sfârșitul verii anului 1848 a trecut granița în Bucovina aflată sub stăpânire habsburgică, fiind adăpostit pe proprietatea fraților Hurmuzachi. La Cernăuți a colaborat la ziarul „*Bucovina*” și a redactat, în august 1848, documentul-manifest „*Dorințele partidei naționale din Moldova*”. Acesta cerea, printre altele, autonomie internă, drepturi civile și politice, separația puterilor în stat, abolirea privilegiilor boierești, desființarea clăcii și unirea cu Țara Românească, considerate „*cheia bolșii, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național*”.¹⁵

3. „Steaua Dunării” - farul luminării acțiunilor unioniste

În aprilie 1849, prin Tratatul de la Balta Liman, o parte din cerințele Revoluției de la 1848 au fost îndeplinite. Cele două puteri suzerane ale *Regulamentului organic* – Imperiul Otoman și Imperiul Țarist – l-au numit ca Prinț al Moldovei pe Grigore Alexandru Ghica, un susținător al cauzei liberale și unionist. Acesta a permis întoarcerea inițiatorilor evenimentelor din anul 1848 din exil, astfel că Mihail Kogălniceanu, Costache Negri și Alexandru Ioan Cuza au fost numiți în funcții administrative. Mihail Kogălniceanu a devenit director al Departamentului Lucrărilor Publice (noiembrie 1849 - aprilie 1850), apoi director al Departamentului de Interne (4 octombrie 1851 - 21 iulie 1852). În 10 noiembrie 1852 s-a căsătorit la Iași cu Ecaterina Jora, văduva colonelului Iorgu Scortescu, alături de care va locui în Țicău, Iași (din relația conjugală au rezultat trei băieți și cinci fete!).

În timpul războiului Crimeii, acțiunile sale, ca reprezentant al *Partidei Naționale*, au fost întrerupte de intervențiile brutale ale autorităților ruse și austriece, care ocupaseră cu trupe cele două Principate Române. În noul context geopolitic și-a inaugurat cariera legislativă sub conducerea Prințului Ghica, iar la

¹⁵ Ștefan Gorovei, *Kogălnicenii*, în *Magazin Istoric*, iulie 1977, p.9.

sfârșitul anului 1855 a lucrat cu Petre Mavrogheni la legislația privind abolirea robiei ȝiganilor, acceptată cu greu de Sfatul boieresc.¹⁶

Însă, în scurt timp a devenit figura principală a *Partidei Naționale*, care cerea fuziunea celor două Principate Dunărene sub o singură administrație. Astfel, relațiile sale cu principele Grigore Alexandru Ghica s-au răcit considerabil, fiind nevoit să caute alte mijloace pentru a supraviețui. În noul context a devenit industriaș, întrucât avea o fabrică de postav la Târgu-Neamț. Activitatea sa politică, cu tentă unionistă tot mai vizibilă, a fost reluată după Tratatul de Pace de la Paris din anul 1856, când Moldova și Valahia (Țara Românească) au intrat sub directa supraveghere a puterilor europene (Rusia, Austria, Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei, Al Doilea Imperiu Francez, Regatul Sardiniei și Prusia). Astfel, membrii Divanului Moldovei, presați de Partida unionistă în frunte cu Mihail Kogălniceanu, au început să ia în considerare acordurile de la Paris, în special Convenția din anul 1858, care privea prezentul și viitorul celor două Principate Române.

În acel context, Mihail Kogălniceanu a încercat să înființeze o revistă care să poarte numele „*Unirea*”, pentru a servi la răspândirea viziunii *Partidei Naționale* și a milita pentru unirea celor două Principate, Moldova și Valahia. Însă, cenzura nu a îngăduit acest fapt, astfel că în 1 octombrie 1855 a văzut lumina tiparului ziarul „*Steaua Dunării*”.¹⁷ Acesta a fost principalul organ de presă în jurul căruia s-au grupat partizanii Unirii Principatelor Române. Printre cei care au participat la redactarea ziarului au fost Vasile Alexandrescu-Urechea, Vasile Mălinescu și Iancu M. Codrescu, iar dintre colaboratori s-au evidențiat Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Donici, Grigore Alexandrescu, Alecu Russo, Dimitrie Bolintineanu, C. A. Rosetti, Gheorghe Sion etc. „*Acest jurnal – a scris Mihail Kogălniceanu – este „Steaua Dunării Române”; prin urmare, politica sa nu poate să fie decât politica seculară a românilor, politică națională care – spre onoarea publiciștilor noștri – se urmează și se sprijină de întreaga presă românească,..., politică care se rezumă în aceste cuvinte: autonomia Principatelor, Unirea Principatelor, Unitatea Principatelor*”. Însă, în scurt timp, revista a fost suprimată de cenzură, fiind reluată tipărirea ei în străinătate. Astfel, între decembrie 1856 - mai 1858, a

¹⁶ Vezi, pe larg, Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998.

¹⁷ Vezi Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea: material românesc, oameni și înfăptuiri*, Editura „Saeculum”, București, 1999.

apărut la Bruxelles, în limba franceză, sub numele „*L'Étoile du Danube*”, iar în noiembrie 1858 a reapărut la Iași, până în noiembrie 1860 (din 2 ianuarie 1859 a fuzionat cu revistele „*Zimbrul*” și „*Vulturul*”, apărând sub titlul „*Stea Dunărei*”).

În 7 februarie 1857, la Iași a fost constituit Comitetul Central al Unirii, din care a făcut parte și Mihail Kogălniceanu, devenit, în scurt timp, unul dintre membrii cei mai activi, mai cunoscuți și mai hotărâți pentru a realiza Unirea celor două Principate române. În acest context, Colegiul electoral al proprietarilor de terenuri din județul Dorohoi l-a ales în Divanul ad-hoc, unde a militat cu toată energia lui pentru Unirea Principatelor, dar și pentru aducerea la conducerea țării a unui „*prinț străin*”, care să asigure recunoașterea internațională a statului român modern.

În urma alegerilor din septembrie 1857, *Partida Națională* a hotărât să-l sprijine pe colonelul Alexandru Ioan Cuza la tronul Moldovei. În favoarea acestei hotărâri, Mihail Kogălniceanu a desfășurat o vastă activitate politică, iar în 5 ianuarie 1859 Adunarea Electivă din Moldova l-a ales pe acesta ca domn al Moldovei. Peste câteva zile, în 24 ianuarie 1859, colonelul Alexandru Ioan Cuza a fost ales și ca domn al Valahiei (Țara Românească).¹⁸ Astfel, în urma dublei alegeri s-a realizat, de fapt, Unirea Principatelor Române, iar în 29 ianuarie 1859 noul Domnitor a fost întâmpinat cu entuziasm de către locuitorii orașului București. În ziua în care Alexandru Ioan Cuza a ajuns Domnitor, Mihail Kogălniceanu l-a primit cu un discurs emoționant, adresându-i următoarele cuvinte:¹⁹ „*Prin înălțarea Ta pe Tronul lui Ștefan cel Mare s-a reînălțat însăși naționalitatea română... Alegându-te pe Tine Domn în țara noastră, noi am vroit să arătăm lumii aceea ce toată țara dorește: la legi nouă om-nou*”.

4. Făuritor al reformelor pentru modernizarea României

Numele lui Mihail Kogălniceanu a fost prezent în toate momentele importante din perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza. În 14 martie 1859, a fost numit membru al Comisiei Centrale de la Focșani. La sfârșitul anului 1859 a scris articolul intitulat *Principatele Unite*, în care a prezentat importanța orașului București din punct de vedere politic, social, economic și comercial. El a susținut ideea ca orașul București să devină capitală a Principatelor Române, aducând

¹⁸ Dan Berindei, *Dubla alegere din 24 ianuarie/5 februarie 1859*, în „*Historia*”, 2003, (2), nr. 15, p. 38-40.

¹⁹ Ștefan Gorovei, *Kogălnicenii*, în *Magazin Istoric*, iulie 1977, p.9-10.

următoarele argumente: „*Orașul București este de seculi făcut pentru ca să fie Capitala României. Aproape de arterul principal al comerțului, al bogățiilor Principatelor Unite, Dunărea, pe drumul cel mare al Occidentului către Orient, cu o populațiune numeroasă, compactă și eminent românească, Bucureștii este apoi singurul oraș care are elementul cel mai puternic al unei țări, clasa sau starea de mijloc. Nicăierea, în nici un oraș al României nu există un centru de lumini mai mari, un popl cu aspirațiuni mai naționale și mai liberale, un spirit public mai neatârnat. Nicăieri opiniunea publică n-a putut a se dezvolta și domni mai mult decât în București*”.

Între 30 aprilie 1860-17 ianuarie 1861, a îndeplinit funcția de președinte al Consiliului de Miniștri de la Iași, devenind sfetnic al lui Cuza Vodă, care l-a recunoscut drept „*mâna sa dreaptă*” în strădaniile de aplicare a reformelor necesare consolidării statului român. Astfel, în 11 octombrie 1863, Mihail Kogălniceanu a fost numit prim-ministru al României,²⁰ iar din acel moment și-a pus în lucrare mintea pentru a moderniza statul român după model occidental. Sub pana sa a fost formulată *Legea secularizării averilor mănăstirești*, votată în 17 decembrie 1863, care prevedea că *Toate averile mănăstirești închinete și neînchinete precum și alte legate publice sau daruri făcute de diferiți testatori și donatori din Principatele Unite la Sfântul Mormânt, Muntele Athos, Sinai precum și la mitropolii, episcopii și la metoacele lor de aici din țară și la alte mănăstiri și biserici din orașe sau la așezăminte de binefacere și de utilitate publică, se proclamă domenii ale Statului Român, iar veniturile acestor așezăminte vor fi cuprinse în bugetul general al statului*.²¹

În total au fost trecute în proprietatea statului 75 de mănăstiri închinete bisericii grecești, dintre care 44 din Țara Românească și 31 din Moldova, care dețineau la rândul lor mai multe metocuri și moșii. Numărul moșiilor închinete era de 560 (366 în Țara Românească și 194 din Moldova). Ele totalizau circa un sfert din teritoriul arabil al țării, plus numeroase păduri.

De asemenea, a conceput și contribuit la adoptarea, în 31 martie 1864, a două legi importante pentru organizarea și funcționarea statului, respectiv:

- *Legea nr.394 pentru comunele urbane și rurale*; astfel, s-a reglementat distinct administrația urbană față de cea rurală; comunele se împărțeau în comune rurale, compuse din unul sau mai multe sate, cătune etc. și în comune

²⁰ Nicolae C. Nicolescu, *Șefii de stat și de guvern ai României (1859 - 2003)*, Editura „Meronia”, București, 2003, pp.144-149.

²¹ Constantin Drăgușin, *Legile bisericești ale lui Cuza și lupta pentru canonicitate*, în *Studii Teologice*, IX, nr.1-2, 1957.

urbane, adică orașe și orășele; comuna rurală a căpătat personalitate juridică, fiecare comună trebuind să aibă o casă a comunei, numită Primărie, iar cele urbane să dispună de un corp de pompieri și, în caz că aveau peste 6000 de locuitori, trebuiau să aibă și un spital; toate satele, orașele și orășelele (târgurile) României urmau să formeze în viitor comune independente, supuse legii;

- *Legea nr.396 pentru înființarea Consiliilor județene*; legea a prevăzut existența în fiecare județ a unui consiliu care se aduna și reprezenta interesele locale, colective și economice ale județului; județul avea ca subdiviziune plasa (ocolul), ce grupa mai multe comune urbane ori rurale după criterii geografice și economice; alegerea Consiliului județean se făcea pe ocoale. Consiliul județean alegea, dintre membrii săi, un comitet permanent, compus din trei membri, prezidat de prefectul județului, care era comisarul guvernului pe lângă consiliu.

Însă, pentru aplicarea marilor reforme, în 2 mai 1864 Alexandru Ioan Cuza, sfătuit și susținut de Mihail Kogălniceanu, a dat lovitura de stat, dizolvând prin decret domnesc Parlamentul. Apoi a introdus o nouă constituție, intitulată *Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris*.²²

Odată cu Constituția a fost adoptată *legea electorală*,²³ care a introdus votul universal masculin, a scăzut censul și a asigurat o mai largă participare și reprezentare la vot din rândul burgheziei și țăranimii; alegătorii au fost împărțiți în alegători direcți (plăteau o contribuție de 4 galbeni, știau carte, aveau vârsta de cel puțin 25 de ani) și alegători primari (votau prin delegați, formați din cei care plăteau impozite mai mici, puteau fi alese persoanele în vârstă de cel puțin 30 de ani); cetățenii cu drept de vot puteau alege numai membrii Adunării Elective, căci din Corpul ponderator făceau parte membri ai clerului, armatei, președintele Curții de Casație, iar 64 de membri erau numiți de Domnitor.

Constituția, împreună cu legea electorală, au fost supuse unui referendum, fiind adoptate cu 682.621 de voturi dintr-un total de 754.148.

În 14 august 1864 a fost sancționată și promulgată *Legea rurală* (reforma agrară),²⁴ concepută de Mihail Kogălniceanu. Prin această lege 406.429 de țărani au fost împroprietăriți cu loturi de teren agricol (1.654.964 hectare), iar aproape alți 60.000 de săteni au primit locuri de casă și de grădină. Atunci, Domnitorul a afirmat: „*Claca este desființată pentru de-a pururea și de*

²² Angela Banciu, *Istoria Constituțională a României: deziderate naționale și realități sociale, Lumina Lex*, București, 2001, p.35.

²³ Stan Apostol, *Putere politică și democrație în România (1859 - 1918)*, Editura „Albatros”, București, 1995.

²⁴ Nichita Adăniloiaie, *Cuza Vodă și problema agrară*, în *Cuza Vodă. In memoriam*, Iași, 1973.

astăzi voi sunteți proprietari liberi pe locurile stăpânirii voastre!". Țăranii au fost împărțiți în: fruntași, mijlocași și pălmași și au primit pământ prin despăgubire, în funcție de această împărțire și în funcție de numărul de vite. Cei care nu au făcut clacă deveneau proprietari numai pe locurile de casă și grădină. Pământul trebuia plătit în 15 ani și nu putea fi înstrăinat timp de 30 de ani.

În 25 noiembrie 1864 a fost promulgată *Legea asupra instrucțiunii a Principatelor Unite Române*,²⁵ care a proclamat obligativitatea și gratuitatea învățământului primar. Prin lege s-au stabilit trei grade de învățământ: primar (4 ani), secundar (7 ani) și superior (3 ani). Legea îi sancționa cu amendă pe părinții ai căror copii nu erau înscriși sau care nu frecventau școala. Educația era gratuită pentru toți copiii, indiferent de categoria socială din care făceau parte și pentru ambele sexe. Legea a instituit laicizarea, iar pentru a aplica eficient această reformă, se acorda o importanță deosebită pentru pregătirea cadrelor didactice. De asemenea, prevedea o singură programă școlară atât pentru învățământul primar din mediul orășenesc, cât și pentru cel din mediul rural. Programa era aceeași și în învățământul public și în cel privat. Liceul avea șapte clase, cu o pondere mai mare pentru disciplinele umaniste.

Însă, din cauza unor divergențe privind administrarea treburilor statului, Mihail Kogălniceanu a intrat în conflict cu Alexandru Ioan Cuza și cu camarila din jurul acestuia, iar în 26 ianuarie 1865 a fost demis din funcția de prim-ministru.²⁶ Acest fapt a avut consecințe grave asupra administrației de stat, care a intrat în colaps financiar. Pe acest fond de criză, oameni politici liberali și conservatori, secondăți de ofițeri din Armată și Poliție au constituit așa-numita „*monstruoasă coaliție*”, pentru a pregăti detronarea lui Alexandru Ioan Cuza. Complotiștii au încercat să-l atragă în complot, însă el a refuzat. Precum se știe, în noaptea de 10/11 februarie 1866 Alexandru Ioan Cuza a fost silit să abdice și să părăsească țara.

Privind în urmă peste cei șapte ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza, el a putut declara mulțumit, fără ură și părtinire, dar și cu modestie, că „*Nu este o nici o reformă, nici un act național unic, din care numele meu ar fi absent. Toate legile importante au fost făcute și contrasemnate de mine...*”.

5. Artizan al consolidării temeliei statului român modern

²⁵ Ilie Popescu Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, Editura Didactică și Pedagogică, 1963.

²⁶ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura Științifică, București, 1968.

Mihail Kogălniceanu a depășit cu emoții perioada de tranziție de după alungarea lui Alexandru Ioan Cuza și a urmărit cu atenție manevrele făcute de politicienii cocoțați în vârful puterii politice, pentru a evita separarea din nou a Moldovei și Țării Românești. A privit însă cu încredere viitorul țării sale, odată cu venirea pe tronul României a principelui Carol de Hohenzollern, care a obținut recunoaștere internațională, iar țara a primit o Constituție adevărată.²⁷ Dat fiind trecutul său, în primii ani de domnie ai noului principe a fost marginalizat din punct de vedere politic, iar susținătorii săi politici au continuat să fie catalogați drept „maiști”.

În noul mediu politic și social, Mihail Kogălniceanu a devenit liderul unei fracțiuni liberale de sorginte moderată, care se confrunta pentru putere cu grupul condus de Nicolae Ionescu, cu moderații conduși de Ion Ghica, dar și cu radicalii conduși de I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. El a înțeles că stabilitatea României depindea, în primul rând, de încetarea luptelor fracționiste și încheierea acestor grupări într-un partid puternic, care să reprezinte liberalismul în România. În acest sens, în anul 1867 s-a semnat, și prin strădaniile sale, „*Înțelegerea de la Concordia*”, prin care a fost adoptat un program comun în 11 puncte și s-au trasat liniile directoare privind „*modernizarea României*”. Acest fapt a permis formarea, între 1 martie 1867-16 noiembrie 1868, a trei guverne succesive de coaliție liberală.²⁸

Însă, neînțelegerile radicalilor cu moderații, atitudinea de încurajare față de mișcările care se puneau la cale în Balcani, dar mai ales presiunea străină în „*problema evreiască*” au condus la înlăturarea radicalilor de la putere și la eșecul încercării de constituire a partidului liberal. Următorul cabinet condus de Dimitrie Ghica a fost format dintr-o coaliție între conservatorii moderați și liberalii moderați, iar lui Mihail Kogălniceanu i-a fost acordat portofoliul Internelor. Însă, manifestațiile antidinastice și republicane din anul 1870²⁹, care izbucniseră în țară au fost pe punctul de a-l determina pe principele Carol I să abdice. A renunțat la abdicare numai după ce Lascăr Catargiu i-a promis formarea unui guvern conservator puternic, susținător al dinastiei Hohenzollern. Conservatorii au guvernat România între anii 1871-1876, iar liberalii au înțeles

²⁷ Vezi Sorin Liviu Damean, *Carol I al României, 1866-1881*, Editura „Paideia”, București, 2000.

²⁸ Vezi Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, Editura „Silex”, 1994.

²⁹ Dorin Stănescu, *Republica de la Ploiești*, Editura „Ploiești-Mileniul III”, 2016.

că nu vor reuși să promoveze în România principiile liberale decât dacă se vor uni și vor lăsa deoparte luptele fracționiste.

În 15 mai 1873, la Heidelberg, în Germania, a murit printre străini fostul domnitor, Alexandru Ioan Cuza. Corpul său a fost adus în sicriu, cu trenul, la Ruginoasa, pentru funeralii. În curtea bisericii din Ruginoasa, la căpătâiul său s-a aflat și Mihail Kogălniceanu, alături de Costache Negri, Iacob Negruzzi, Cezar Bolliac, Vasile Alecsandri. Cu acel prilej trist, Mihail Kogălniceanu a rostit un discurs în care a afirmat cu deplin temei: „*Nu greșalele lui l-au răsturnat, ci faptele lui cele mari. Acestea sunt nepieritoare (...) Și cât va avea țara aceasta o istorie... cea mai frumoasă pagină va fi aceea a lui Alexandru Ioan I*”.

În acel timp, Mihail Kogălniceanu s-a implicat în mod deosebit pentru revigorarea liberalismului în România. În orașele mari ale țării a început întemeierea de cluburi liberale, iar pentru mobilizarea alegătorilor, a început editarea ad-hoc a unui ziar intitulat „*Alegătorul liber*” și organizarea de manifestații în special ale tinerilor liberali. În pofida acestor strădanii, alegerile de la sfârșitul lunii aprilie 1875 au fost pierdute categoric de către liberali. În aceste condiții, pe parcursul lunii mai 1875, au avut loc, în casa englezului Lakeman, fost ofițer în armata turcă, sub numele de Mazar-Pașa, întruniri între liderii liberali radicali și moderați, la care a fost atras și conservatorul moderat Emanoil Costache Epureanu. În acel context s-a stabilit un program politic comun și o doctrină la care să subscrie toate facțiunile liberale, punându-se bazele așa-numitei „*Coaliții de la Mazar-Pașa*”. Astfel, în 24 mai 1875 a fost fondat Partidul Național Liberal, al cărui președinte a fost ales Ion C. Brătianu.³⁰ Programul partidului a fost publicat în „*Alegătorul liber*” și a reflectat, mai mult, viziunea moderată a lui Mihail Kogălniceanu, căci Marile Puteri nu-i doreau pe liberali la guvernare, fiindcă erau suspectați de „*practici revoluționare*”.

În contextul internațional generat de noua criză orientală, oameni politici români de mare valoare au întrevăzut posibilitatea obținerii independenței de stat a României. Astfel, primul ministru Ion C. Brătianu, trecând peste orgolii și dușmăanii, l-a numit pe Mihail Kogălniceanu ministru de Externe. Cele două personalități s-au înțeles, în spiritul interesului național, ducând împreună bătălia politico-diplomatică pentru obținerea independenței de stat a României.

³⁰ Stan Apostol, *Ion C. Brătianu și liberalismul român*, Editura Globus, București, 1993.

Mihail Kogălniceanu a fost artizanul încheierii Convenției româno-ruse din 4 aprilie 1877, care permitea tranzitul trupelor rusești pe teritoriul României, respectându-i „*integritatea existentă*” și „*drepturile politice*”.

La 9 mai 1877, Adunarea Deputaților a proclamat independența de stat a țării. În fața adunării, Mihail Kogălniceanu, ministrul de externe, a declarat: „*Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare... Așadar, domnilor deputați, nu am nici cea mai mică îndoială și frică de a declara în fața Reprezentanței Naționale că noi sîntem o națiune liberă și independentă*”. Proclamarea independenței naționale și înlăturarea raporturilor de vasalitate s-a făcut prin declararea stării de război între România și Poarta Otomană. A doua zi, adică în 10 mai 1877, actul a fost semnat de principele Carol I și a căpătat putere de lege.³¹ Precum se cunoaște, în războiul pentru independență, purtat pe câmpurile de luptă din Bulgaria, Armata română a înregistrat pierderi de peste 10.000 de vieți omenești, ceea ce demonstrează cât de scump a plătit poporul român pentru înfăptuirea unui ideal național.

În luna iunie 1878, Mihail Kogălniceanu s-a aflat, împreună cu I.C.Brătianu, în fruntea delegației României la Congresul de pace de la Berlin. Acolo delegația română a fost acceptată doar cu rol consultativ, românii fiind „*auziți, dar nu ascultați*”. În 1 iulie 1878 a fost adoptat Tratatul de Pace, prin care independența României a fost recunoscută, dar condiționată de modificarea articolului 7 din Constituție cu privire la acordarea cetățeniei și, în mod neoficial, de rezolvarea problemei afacerii Strousberg. Totodată, România a fost nevoită să cedeze Rusiei județele din sudul Basarabiei, Cahul, Bolgrad și Ismail, primind la schimb Delta Dunării, Insula Șerpilor și Dobrogea.³²

În anul 1880, Mihail Kogălniceanu și-a reprezentat țara în Franța, devenind primul trimis oficial român la Paris, iar în ianuarie 1881 a supervizat primele contacte diplomatice dintre România și China dinastiei Qing.

Apoi s-a retras din viața politică, iar în anul 1887 a fost ales președinte al Academiei Române. Însă, îmbolnăvind-se grav în anul 1886, și-a petrecut ultimii ani publicând documente istorice din fondul Eudoxiu Hurmuzachi, mediatizând descoperirile arheologice din perioada Greciei și Romei Antice în Dobrogea de nord și colecționând documente străine legate de istoria României.

În august 1890, în timp ce călătorea prin regiunea austriacă Vorarlberg, a aflat cu tristețe vestea morții, la Mircești, a lui Vasile Alecsandri, cu care a

³¹ Frederick Kellogg, *Drumul României spre independență*, Institutul European, Iași, 2002.

³² Ioan Scurtu, *România în timpul celor patru regi. Carol I*, Editura Enciclopedică, București, 2010.

fost bun prieten o lungă perioadă de timp. El i-a adresat în scris soției acestuia, Paulina, următoarea rugămintă, care a dovedit caracterul său statornic și realismul cu care a abordat viața lui cea tumultuoasă: „*Nu am putut fi prezent la înmormântare, [de aceea] îmi permiteți, doamnă, întrucât nu am apucat să-l mai sărut nici viu nici mort, cel puțin să-i sărut mormântul!*”.³³

În 1 aprilie 1891 a avut șansa să rostească, la ședința solemnă a Academiei Române, prilejuită de împlinirea a 25 de ani de la fondarea acesteia, în prezența regelui Carol I și a soției sale, Elisabeta de Wied, discursul intitulat *Dezrobirea țăganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranimii*.³⁴ Cu acel prilej, și-a putut evoca viața pe fundalul evenimentelor ce au marcat secolul al XIX-lea, considerând discursul „*cântecul meu de lebedă*”, în care s-a referit la cele mai însemnate acte social-politice la realizarea cărora a contribuit și care au jucat un rol decisiv în modernizarea României.

În 16 iunie 1891 și-a scris testamentul, cerând fiilor săi „să poarte cu demnitate numele de Kogălniceanu”, „*servind cu credință și dragoste frumoasa noastră țară, România*”. S-a stins din viață la Paris, în 20 iunie 1891, în timpul unei operații chirurgicale, lăsând cu limbă de moarte ca trupul să-i fie „*înfășurat în giulgiul tricolorului României-Unite*”, cu care s-a identificat fără tăgadă. A fost înmormântat în cimitirul „Eternitatea” din Iași.

*

Imaginea sa a fost repede readusă în memoria socială, căci la numai patru ani de la trecerea în neființă, A. D. Xenopol i-a dedicat prima scriere istorică.³⁵ Cunoscându-i valoarea socială, Nicolae Iorga a consemnat, cu drept temei, că Mihail Kogălniceanu „*domină ca un uriaș istoria modernă a României*”, iar „*ideile naționale, pe care s-a întemeiat România, sunt ideile lui M. Kogălniceanu de la 1840 până la 1859*”.³⁶

Col. (r) dr. Aurel V. David

Vitralii – Lumini și umbre, an IX, nr. 33, decembrie 2017 – februarie 2018

³³Marta Anineanu, „Prietenia Alecsandri - Kogălniceanu. Pășind alături spre visul înstelat”, în „Magazin Istoric”, octombrie 1971, p.67.

³⁴ Mihail Kogălniceanu, *Dezrobirea țăganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor*, discurs rostit la 1/12 aprilie 1891 în ședința solemnă a Academiei Române organizată cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la fondare.

³⁵ A.D. Xenopol, *Mihail Kogălniceanu*, 1895.

³⁶ N.Iorga, *Despre Mihail Kogălniceanu*, Extras din: *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. XL1, Desbaterile 1920-21, Librăriile «Cartea Românească» și Pavel Suru, București, 1922.

PANTELIMON HALIPPA – UNUL DINTRE CORIFEII MARII UNIRI

La 27 martie 2018 s-au împlinit 100 de ani de la Unirea Basarabiei cu Țara Mamă, acesta reprezentând primul moment al procesului de creare a statului național unitar român. El a fost continuat cu Hotărârea Sfatului Țării de a renunța, la 27 noiembrie 1918, la condițiile de unire stipulate în actul de la 27 martie, cu unirea Bucovinei o zi mai târziu, la 28 noiembrie, și s-a finalizat la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, prin decizia de unire a Transilvaniei.

Se cuvine să acordăm importanța cuvenită tuturor acestor momente și să acordăm egală cinstire acțiunilor patrioților din toate aceste provincii care, într-un moment confuz, dar totodată favorabil, au reușit să realizeze visul istoric al românilor.

Voi prezenta câteva **date privind activitatea unuia dintre cei mai importanți și cutezători români basarabeni, Pantelimon Halippa, pentru renașterea națională în teritoriul dintre Prut și Nistru și pentru obținerea independenței și unirea Basarabiei cu Țara.**

Pantelimon Halippa, cunoscut și sub numele de Pan Halippa, s-a născut în 1883, în satul Cubolta din județul Soroca, într-o familie săracă, cu preoți între ascendenți timp de câteva generații.

Ca student la Dorpat (Estonia), între anii 1903 – 1905, a avut contacte cu membri ai mișcării socialiste ruse și a organizat gruparea *Pământenia basarabească*. În timpul Revoluției din 1905, a aderat la greva generală a studenților ruși, motiv pentru care a fost exmatriculat.

Revenit la Chișinău în 1905, a participat la coagularea Partidului Național Moldovenesc, formațiune politică având un program de revendicări naționale. În 1906 a fost la Moscova ca delegat al țăranimii basarabene la Congresul Uniunii țăranilor din întreaga Rusie. A fost arestat pe motiv că nu avea pașaport și expedit în Basarabia, din post în post de poliție, cale de peste 1500 km.

Încă din acea perioadă, Pantelimon Halippa **s-a manifestat ca militant pentru drepturile românilor basarabeni, fiind exponentul grupării radicale** care punea accentul pe reformele cu caracter social. Fiind conștient că înfripirea unei mișcări revendicative cu caracter social și național nu este posibilă fără organizarea unui nucleu în jurul unei reviste sau al unui ziar, s-a implicat în primele proiecte publicistice din Basarabia. Astfel, la 24 mai 1906, s-a reușit editarea ziarului *Basarabia*, prima publicație în limba română apărută la Chișinău, la care Pantelimon Halippa a ajuns în puțin timp coordonator al

redacției. El semna cele mai multe și mai radicale articole, motiv pentru care era urmărit de autoritățile țariste. În martie 1907, ziarul a fost interzis după ce Halippa a publicat imnul renașterii naționale *Deșteaptă-te române*.

În scurt timp, tot în 1907, a început să apară *Viața Basarabiei*, care fusese anunțată prin ultimul număr al ziarului *Basarabia*.

În 1908, Pantelimon Halippa a publicat la Chișinău, cu caractere chirilice, prima carte literară din Basarabia, intitulată *Pilde și povețe*, în colaborare cu P. Rejeba.

Între anii 1908 – 1912, a urmat cursurile Facultății de Litere, Secția Istorie a Universității din Iași, primind și bursă de studii. Pe perioada studenției, a colaborat la *Viața Românească*, rubrica „Scrisori din Basarabia”.

La absolvire a refuzat invitația de a rămâne la Iași pentru a se pregăti pentru cariera universitară, preferând să se întoarcă la Chișinău pentru a continua activitatea de propășire națională a fratelui său, mutat ca inspector școlar în alte zone ale Imperiului Țarist.

În 1914, a scos, împreună cu N. Alexandri, ziarul *Cuvânt Moldovenesc*, mai târziu devenind directorul acestei publicații.

După căderea țarismului, activitatea politică a lui Pantelimon Halippa s-a intensificat.

În aprilie 1917 s-a numărat printre cei care au înființat Partidul Național Moldovenesc, care și-a stabilit în program autonomia Basarabiei.

A făcut parte din Societatea Culturală Moldovenească, reînființată în 1917, și a participat activ la congresele preoților, studenților, învățătorilor, țăranilor, care au avut loc în aprilie și mai 1917.

În vâltoarea evenimentelor revoluționare din Rusia, s-a deplasat la Petrograd ca reprezentant al țăranimii basarabene, unde a avut discuții cu Kerenski și Lenin cu privire la situația școlilor din Basarabia și la recuperarea datoriilor Rusiei față de Basarabia.¹

Ca urmare a sfaturilor lui Lenin, liderii basarabeni s-au adresat guvernului României pentru ajutoare în vederea începerii anului școlar și au început demersurile pentru constituirea Sfatului Țării care să hotărască soarta Basarabiei în continuare. Au fost organizate congrese ale principalelor grupuri sociale – ostași, învățători, țărani, preoți – care au desemnat candidați pentru ședința de constituire a Sfatului Țării, care a avut loc la 21 noiembrie

¹ Detalii despre discuțiile cu Kerenski și Lenin am prezentat în lucrarea citată

1917, Pantelimon Halippa fiind ales vicepreședinte, urmând să devină președinte al acestui for la 25 noiembrie 1918.

Pantelimon Halippa a fost în fruntea curentului unionist, având o contribuție esențială în pregătirea și realizarea momentelor de la 2 decembrie 1917 (proclamarea Republicii Democratice Moldovenești), **24 ianuarie 1918** (declarată independența Republicii Democratice Moldovenești) și **27 martie 1918** (hotărârea unirii Basarabiei cu România).

Alături de Ion Pelivan și alți doi fruntași basarabeni, a făcut parte din delegația Sfatului Țării care a dus la Iași proclamația unirii Basarabiei cu România. De asemenea, a făcut parte din delegația Basarabiei care a participat la momentele declarării unirii cu România a Bucovinei (28 noiembrie) și Transilvaniei (1 decembrie 1918).

După realizarea Marii Uniri a fost profesor de istorie și geografie, jurnalist etc. Totodată, a desfășurat o intensă activitate politică, fiind ministru ori secretar de stat în guvernele PNȚ, senator și deputat. Ca parlamentar și membru al guvernului nu a încetat să lupte pentru prosperitatea economică, socială și culturală a Basarabiei, devenind cel mai important dintre exponenții emancipării acestei zone.

Imediat după Al Doilea Război Mondial, a fost preocupat de situația refugiaților basarabeni, făcând demersuri la autoritățile române și americane.

În 1945, în ajunul Conferinței de Pace de la Paris, a elaborat un memoriu în care prezenta aspectele esențiale în problema Basarabiei.²

Instaurarea regimului comunist prosovietic în România a provocat mari suferințe lui Pantelimon Halippa și altor fruntași basarabeni.

În mai 1950 a fost arestat și transportat la penitenciarul din Sighetul Marmăției, împreună cu alți înalți demnitari, unde a stat închis fără a fi judecat timp de aproape 2 ani.

La 30 martie 1952, la solicitarea autorităților sovietice, a fost predat acestora, ajungând la Chișinău, unde a fost anchetat de către KGB, cerându-i-se dovezi că unirea Basarabiei cu România nu s-a făcut legitim. Autoritățile sovietice urmăreau să obțină argumente istorice, greu de contestat, vizând legitimarea ocupației URSS asupra Basarabiei. De menționat, în context, că unii detractori ai unirii Basarabiei cu România afirmă că actul unirii nu ar fi fost legal, fiind pronunțat sub presiunea armatei române, care sosise în Basarabia, la solicitarea Sfatului Țării, pentru combaterea anarhiei.

² Ion Constantin, Ion Negrei, *Pantelimon Halippa, apostol al Basarabiei*, Chișinău 2013, p.21.

Din documente declasificate din arhiva Serviciului de Informații și Securitate din Republica Moldova rezultă că Pantelimon Halippa a declarat că actul unirii nu a fost o înțelegere separată a unui grup de persoane, ci o alegere conștientă a unei pătri largi de intelectuali basarabeni care au înțeles corect declarația lui Lenin referitoare la dreptul popoarelor la autodeterminare.

S-au exercitat presiuni asupra lui să recunoască că a colaborat cu Siguranța, cu serviciile străine, că a complotat împotriva statului sovietic prin formarea Comitetului de ajutorare a refugiaților transnistreni.

Cu toate că a dezmințit toate acuzațiile, a fost condamnat prin sentința din 21-22 iunie 1952 a Tribunalului Militar al Ministerului Securității de Stat al RSS Moldovenești la 25 de ani de lagăr și muncă silnică. Pentru executarea sentinței a fost trimis într-un lagăr din zona Irkuțk.³

În urma mai multor memorii adresate ambasadorului român la Moscova, Iorgu Iordan, și ca urmare a demersurilor făcute de acesta, în contextul relativei destinderi de după moartea lui Stalin, în 1955 a fost eliberat. Deși autoritățile sovietice i-ar fi cerut să rămână la Chișinău, a insistat să se întoarcă în România. Revenit în țară, a fost încarcerat la Gherla, unde a stat până în 1957.

După eliberarea din închisoare, Pantelimon Halippa și-a găsit familia (soția și fiul) într-o altă locuință, la un subsol, casa lui fiind confiscată în 1950 cu tot ce avea în ea (mobilă, tablouri, bibliotecă etc). După îndelungi demersuri, a obținut restituirea casei. În 1963, cu sprijinul Academiei și al Uniunii Scriitorilor și-a redobândit dreptul la pensie.

După Declarația din aprilie 1964, a început să fie preocupat de redactarea unor lucrări memorialistice privind istoria Basarabiei, activitate stimulată de autorități, deoarece în arhivele statului se aflau puține mărturii pe această temă.

Încurajat într-o oarecare măsură, a început să adune material documentar de la prietenii și cunoștințele sale din rândul basarabenilor. O parte din materialele strânse i-au fost achiziționate în 1967 de Academia Română.

Mai târziu, odată cu noul curs de relativă independență înregistrat în politica externă a României, și-a pus mari speranțe într-o schimbare de percepție a autorităților în privința problemei basarabene. În acest scop, în 1967 și 1968 a adresat memorii lui Nicolae Ceaușescu și Consiliului de Stat.

Totodată, Pantelimon Halippa și alți fruntași basarabeni au constituit un așa-zis Comitet al Basarabenilor, care a început o acțiune de identificare

³ *Idem*, pp. 37-38.

a situației basarabenilor din România, în ideea de a organiza unele manifestări publice.

În mai 1968, cu ocazia vizitei președintelui francez Charles De Gaulle în România, i-a transmis acestuia, prin ambasada Franței, un memoriu prin care îi solicita să intervină în sprijinul cauzei Basarabiei. Un memoriu similar a trimis în 1969 și președintelui american Richard Nixon, cu prilejul vizitei în România.

În contextul special de după august 1968, Pantelimon Halippa considera că sosise momentul ridicării problemei statutului teritoriului românesc dintre Prut și Nistru și iniția acțiuni publice în acest sens, acțiuni de natură a-i ostiliza și mai mult pe sovietici la adresa României. În cadrul monitorizării informative a lui Pantelimon Halippa, s-a stabilit că acesta deținea la domiciliu documente istorice privind Basarabia și era preocupat de transmiterea unora dintre acestea unor basarabeni din Occident pentru valorificare în scopul menționat.

Totodată, măsurile informative întreprinse în caz relevau interesul ambadorului unei țări occidentale față de documentele istorice pe care le deținea Pantelimon Halippa, vizând să intre în posesia unora dintre acestea.

În întreaga perioadă a vieții și activității sale în Basarabia, Pantelimon Halippa a concentrat și conservat la Chișinău documente importante privind această provincie. În preajma anului 1940, când nori negri se abăteau din nou asupra Basarabiei, Pantelimon Halippa a mutat documentele la reședința sa din București, str. Alexandru Donici nr. 32.

În 1946, văzând că sovieticii nu mai părăsesc România, Pantelimon Halippa a urcat arhiva pe care o deținea în podul casei, a depozitat-o în spatele unui horn și a zidit-o cu cărămizi, realizând astfel o ascunzătoare aproape imposibil de depistat. În pofida tuturor avaturilor care au marcat existența lui Pantelimon Halippa, ajuns în închisori în țară și în URSS, dar și a familiei (soție și fiu), mutată într-o altă locuință până la redobândirea celei vechi la începutul anilor '90, secretul cu privire la existența acestei arhive a rezistat timp de 26 de ani⁴.

Pentru prevenirea scoaterii din țară a documentelor cu valoare istorică pe care le deținea Pantelimon Halippa, Securitatea a întocmit un plan de măsuri informativ-operative, aprobat la 25 august 1972 de către ministrul de interne Ion Stănescu.

În acest context, au fost inițiate măsuri pentru influențarea acestuia să predea Direcției Generale a Arhivelor Statului (DGAS) arhiva pe care o deținea, spre conservare și valorificare științifică. Acțiunea a fost finalizată după mai multe contacte și discuții, **la 27 decembrie 1972, cu predarea voluntară de**

⁴ Arh. CNSAS, Dosar I 161960, vol. 3, f. 39, apud Ion Constantin, Pantelimon Halippa, neînfricat pentru Basarabia, p.166

către Pantelimon Halippa către DGAS a întregii arhive conservate de el, care constituie în prezent „Fondul Pantelimon Halippa”, deschis spre cercetare specialiștilor și publicului.

Fondul arhivistic Pantelimon Halippa, nr. de inventar 2126 de la Arhivele Naționale, este format din 1155 unități de arhivă, elaborate între anii 1803 – 1972 în limbile română, rusă, ucraineană, franceză și cehă. Cele mai importante documente sunt despre Basarabia. Alături de studii istorice și geografice, menționez ordine și rapoarte din 1816 privind depunerea jurământului de credință față de țarul Alexandru I de către locuitorii provinciei răpite, hotărârea Congresului Ostășesc Moldovenesc din octombrie 1917 privind organizarea Sfatului Țării, adresa prin care Consiliul Directorilor Generali ai Republicii Moldovenești cerea, în decembrie 1917, ministrului de război al României să trimită un regiment pentru stăvilirea anarhiei, fotocopia Actului Unirii votat la 27 martie 1918 de către Sfatul Țării pe etnii, extrasul din jurnalul ședinței adunării legiuitoare din 27 noiembrie 1918 prin care s-a hotărât unirea necondiționată. Impresionante sunt telegramele din noiembrie 1919 adresate Conferinței de Pace de la Paris, în care parlamentarii basarabeni înnoiesc declarația de unire.

Un număr apreciabil de documente vădesc eforturile Asociației „Casa Noastră”, al cărei președinte a fost Pantelimon Halippa, de a aplica reforma agrară din 1921 în Basarabia.

Un deosebit interes îl prezintă notele lui Halippa despre viața și activitatea lui Ion Pelivan, Ion Buzdugan, Alexei Mateevici și alți intelectuali basarabeni care s-au dedicat unirii și resuscitării conștiinței naționale, precum și documentele privind acțiunile sale dedicate dezvoltării culturii naționale, învățământului, cooperăției și construcțiilor edilitare. Interesante sunt și rapoartele Poliției și Siguranței din Moldova de peste Prut privind starea de spirit a populației, mișcarea muncitorească, răspândirea ideilor comuniste, problemele minorităților naționale și luptele dintre bolșevici și conservatori din Ucraina, migrația dinspre Rusia sovietică spre România. De asemenea, documentele privind raptul teritorial din 1940.

O altă parte structurală foarte importantă a Fondului Pantelimon Halippa este cea care conține documente despre viața politică din România, în special din Basarabia, dintre cele două războaie mondiale. Arhiva conține și o bogată corespondență cu personalități ca Ion Pelivan, Ion Inculeț, Ion Buzdugan, Alexandru Boldur, Ion Antonescu, Alexandru Vaida-Voevod, Ion Mihalache, Nicolae Titulescu, Gheorghe Cristescu și mulți alții, care se referă la situația politică, economică, împroprietărirea țăranilor, abuzuri, nedreptăți etc.⁵

Ca recompensă pentru predarea arhivei personale, prin decretul Consiliului de Stat nr. 34 din 27 ianuarie 1973, lui Pantelimon Halippa i s-a

⁵ Filofteia Rânziș, „*Arhive personale și familiale*”, vol. 1, repertoriu arhivistic editat de Arhivele Naționale ale României în 2001 și Crisanta Podăreanu, „*Fondul personal Pantelimon Halippa*”, în *Revista Arhivelor* nr. 2/1993

⁷ Detalii am prezentat în articolul *Acțiunea „Istoricii”*, publicat în revista *Vitralii-Lumini și umbre* nr. 36/2018, pp. 91-99.

majorat pensia de la 1880 la 3500 lei. Cu același prilej, i s-a acordat în numerar suma de 30000 lei și asistență medicală gratuită.

Întrucât din discuțiile purtate cu Pantelimon Halippa și din alte informații rezulta că și alți basarabeni dețineau documente și lucrări de interes referitoare la trecutul istoric al Basarabiei, Securitatea a întreprins măsuri specifice pentru punerea în siguranță a tuturor acestora. În urma consultării și cu sprijinul lui Halippa, **au fost contactați mai mulți foști politicieni și oameni de cultură originari ori care și-au desfășurat activitatea în Basarabia sau membri de familie ai acestora care au fost influențați să predea DGAS, în scopul achiziționării, documentele sau lucrările de interes istoric pe care le dețineau.**

Acțiunea de identificare și preluare de către stat, spre conservare și valorificare științifică, a unui număr impresionant de documente privind istoria provinciei românești dintre Prut și Nistru a fost deosebit de importantă în condițiile în care arhiva Sfatului Țării a fost degradată integral în timpul transportării de la Chișinău la București în anul 1935.⁷

Pantelimon Halippa a decedat în 1979, la vârsta de 96 de ani.

Întrucât, ca tânăr ofițer, am făcut parte din colectivul care a desfășurat această operațiune, am avut privilegiul să am mai multe întâlniri cu Pantelimon Halippa. Discuțiile cu dumnealui au reprezentat pentru mine adevărate lecții de istorie.

Aspectele prezentate succint, cât și altele îl situează definitiv pe Pantelimon Halippa în galeria personalităților istorice de prim rang ale poporului român.

Gl. bg. (r) Vasile Mălureanu

A PATRA DIMENSIUNE ETNO-SPIRITUALĂ A LUI EMINESCU: ÎNAINTE-MERGĂTOR PE CALEA FĂURIRII ROMÂNIEI MARI

Eminescu este, fără îndoială, un nume, o pecete și un simbol în expresie etno-spirituală tridimensională: patriarh al limbii române, luceafăr al poeziei românești și sociolog al României moderne. Eminescu a apărut în clipa în care neamul românesc, răsfirat în vatra vechii Dacii, prins în ghearele unor imperii hrăpărețe, a simțit cea mai acută nevoie de minți luminate și brațe tari pentru a-și recuceri dreptul la existență, la cunoaștere și la apărare.

În memoria generațiilor care au urmat a fost impusă, adesea cu mijloace violente, „*istoria oficială*” a vieții lui Eminescu. Aceasta a fost scrisă mai ales de cei care aveau ceva de ascuns față de dimensiunea sa românească. Epigonii săi au pus în circulație o imagine distorsionată și ireală, din care trebuia să rețină, mai ales de către copiii neprihăniți, doar că Eminescu a fost o ființă slabă și neadaptabilă, pierdută în lumea sa poetică, mărginașă, dar, mai ales că ar fi fost un alcoolic incurabil, că ar fi murit nebun, bolnav de cea mai nenorocită boală lumească.

Gigantica urmă imprimată de Eminescu în memoria istorică a neamului românesc n-a putut însă fi ștearsă și nu va putea fi ștearsă de toți epigonii din lume. Faptele sale, imprimate de Istorie pe răbojul conștiinței sociale, dar tănuite multă vreme de nevolnicii și efemerii stăpâni nedrepti ai vetrei, îi conservă adevărata imagine: aceea de icoană a spiritului neamului românesc. Faptele confirmă că Eminescu a fost un om conștient de sine, dar și de destinul cetății, de o mare luciditate, ancorat cu întreaga sa ființă în realitatea socială, dar mai ales implicat de nevoie în iureșul vieții politice a vremurilor zbuciumate în care a trăit.

*

Eminescu a urmat drumul destinului său inegalabil, călăuzit fiind doar de steaua de aur a instinctului, pe care a urmat-o precum și-au urmat calea magii călători din străvechime. A străbătut pe jos vatra neamului, din Cernăuții Bucovinei îndoliate, pentru a poposi în Blajul corifeilor Școlii Ardelene, a purces din mărginimea Sibiului, pentru a ajunge în Bucureștii dâmbovițeni, locul de unde atunci răsărea soarele pentru toți românii.

Eminescu a venit din „*Dacia capta*”, aflată sub stăpâniri străine, ajungând în mult dorita și visată „*Dacia Felix*”, eliberându-și spiritul de corsetul ideologiilor imperiale hrăpărețe și violente, însă fără a privi înapoi cu mânie. A ajuns încărcat de dor în acea parte a Daciei care scuturase jugul marilor imperii și pe care semenii săi aflați într-o oază de libertate o numiseră, în mod oficial, „*România*”.

În 1867, când Eminescu a ajuns la București, numele „*România*” avea doar 5 ani de existență politico-statală, iar prima sa exprimare publică a fost destinată vestirii profesiei sale de credință, pe care a dăltuit-o în nepieritoarea expresie-pecete: „*Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie?*”. Și-a exprimat sfios această dorință fierbinte, izvorâtă din inimă, visând, în fapt, la „*raiul Daciei*” străvechi, pe care o purta în suflet și pe care a cântat-o apoi și a jelit-o în versuri cu valoare de axiomă. Pentru acest ideal a dăltuit pe răboj nepieritoarea „*Doină*”, pe care a rostit-o în fața marelui Caragiale.

Întâlnirile pline de farmec și de noroc cu oameni de rând, dar și cu titani ai credinței, culturii și istoriei neamului, l-au impresionat până în adâncul ființei sale. Peste tot locul, știut și neștiut, i-au ieșit în cale oameni din neamul lui, care rosteau cuvinte domoale în limba dulce a mamei lui. Soarta l-a tot dus pe drum de țară de-a lungul și de-a latul vetrei, pe care a străbătut-o mai mult pe jos, „*în cruciș și-n curmeziș*”, din București înapoi la Iași și la Cernăuți, apoi din București, la Brașov, Sibiu, Lugoj, Caransebeș, Timișoara și Arad.

Eminescu a devenit patriarh al limbii române, urmându-și destinul pe calea crucii Daciei străvechi. Această cale i-a confirmat fără tăgadă ceea ce el simțea și știa „*dintotdeauna*”: limba română este „*urmașa celei dacice*”, limba „*cea mai veche*”.

*

Eminescu a receptat adevărata nevoie și valoare a neamului după popasul de câțiva ani făcut în capitala Imperiului austro-ungar. Acolo a întâlnit tineri români din toate părțile vetrei, dornici să ajungă prin studiu mari oameni, cu multă carte. Pe aceștia a reușit să-i convingă că puterea neamului românesc stă numai în unirea statornică a fiilor săi.

Eminescu a contribuit la unirea celor două **societăți studențești existente în acel moment în Viena, respectiv „România” și „Societatea literară și științifică a Românilor din Viena”**. În anul 1871, acestea s-au contopit în „**România jună**”, care a încorporat **toți studenții români din Viena**. Astfel, **deviza „Uniți-vă în cuget și simțiri”** a prins viață, studenții români strânși în

adunare de obște pentru a pune țara la cale formau o „*Dacie în miniatură*”. Probabil că Eminescu a imprimat salutului studenților români în Viena pecetea răsărită din cea mai stringentă nevoie a neamului, respectiv „*Trăiască Nația! / Sus cu dânsa!*”.

Eminescu a fost printre organizatorii și participanții activi la serbarea de la Putna, din ziua de Sfântă Mărie a anului 1871. La Putna nu a fost atunci un parastas, ci o glorificare a trecutului neamului românesc, o înviere a spiritului vetrei vechii Dacii. Mănăstirea Putna a devenit de atunci „*altarul conștiinței naționale*”, întrucât acolo a prins viață și a dăinuit asemenea unei făclii sacre, ideea unității întregului neam românesc în mult milenara sa vatră. Acolo, Eminescu a ridicat făclia unității neamului, care a luminat fruntariile Daciei întregi. În aceea zi, liceanul Ciprian Porumbescu, entuziasmat de măreția momentului, a cântat la vioară „*Daciei întregi*”.

Din înălțimea mănăstirii Putna, gândul lui a străbătut năvalnic coama înzăpezită a Carpaților cei semeți și luciul valurilor Dunării albastre, apoi a zburat spre munții Pindului și spre Adriatica, dar și peste Nistru, spre străvechile câmpii getice. Astfel, peste ani a cuprins într-o cugetare fără egal și a însemnat pe răboj, din ce-a văzut și din ce-a citit, imaginea stării vetrei neamului, cu măreția și tragedia ei. „***Nu există un stat în Europa centrală, nu există o țară, de la Adriatica pînă la Marea Neagră, care să nu cuprindă bucăți din naționalitatea noastră – le spunea el contemporanilor săi. Începînd de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia-Herțegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unități etnice în munții Albaniei, în Macedonia, și Tesalia, în Pind ca și în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia pînă sub zidurile Atenei, apoi, de dincolo de Tisa începînd, în toată regiunea Daciei Traiane, pînă dincolo de Nistru, pînă aproape de Odessa și Kiev***”.

*

În capitala României moderne a întâlnit Eminescu realitatea măreției și decăderii neamului, cu elementele sale de unitate, dar și de disoluție, cu oglizile ei limpezi de sărăcie, dar și de bogăție și a descifrat ca nimeni altul sursa lor, ajutat de geniala și scânteietoarea sa minte de „*băiat de rumân*”. A văzut o lume pestriță, aflată de dimineța pînă seara într-o mișcare haotică, cu patrioți adevărați, dar și cu „*găgăuți și gușați*”, cu bogați care-și cheltuiau banii nemunciți fiindcă n-aveau altceva de făcut, dar și cu săraci lipiți pămîntului, cu oameni politici autentici, dar și cu politicieni veroși, care duceau „*muștele la*

apă”, cu ziariști devotați condeifului și aflării adevărului, dar și cu jurnaliști intrați slugi la diferiți stăpâni, dâmbovițeni, vienezi sau moscoviți.

Eminescu a avut șansa de a intra în redacția unui mare ziar și de a lucra cu mintea și condeiful în breasla jurnaliștilor, foarte activă și implicată în aducerea la lumină a nevoilor neamului, dar zdrențuită de culorile și ideologiile politice în tabere opuse.

De la tribuna „*Timbului*”, liberal prin culoare, dar național pe fond, riguros pe formă și ofensiv pe conținut, Eminescu a putut să exprime public, ca „*bun român*”, în versuri și în fraze tăioase, ceea ce prin alte mijloace de comunicare n-ar fi fost posibil. El le-a spus tuturor celor întâlniți în cale că: „*A fi bun român nu e un merit, nu e o calitate..., ci o datorie pentru orice cetățean al acestui stat, ba chiar pentru orice locuitor al acestui pământ, care este moștenirea exclusivă și istorică a neamului românesc*”.

Eminescu a descifrat sursele răului, înțelegând că marea nevoie a neamului său, exprimată din interes de „*țara legală*” și din nevoie de „*țara reală*”, era refacerea unității nației în vatra vechii Dacii. La București a întâlnit, spre bucuria și uimirea sa, refugiați din părțile aflate sub stăpâniri străine, tineri ardeleni, bucovineni basarabeni, bănățeni ori români sud-dunăreni, veniți la studii universitare. Legăturile statornicite cu mulți dintre aceștia, din „*frăție de neam*”, i-au conturat oglinda neamului, cu inteligența și caracterul său, dar și nevoia sa stringentă de refacere, prin luptă pe tărâm cultural și politic, a vetrei străvechi. Atenția sa a fost îndreptată, în primul rând spre românii ardeleni, bucovineni și bănățeni, fiind convins că refacerea vechii Dacii trebuie realizată în jurul coroanei munților Carpați, tăria vetrei străvechi. Așa se explică de ce s-a alăturat, din instinct, cu întreaga sa ființă, luptei pentru eliberarea socială și națională a românilor aflați sub Imperiul austro-ungar și unirea acestora cu România.

La București funcționa, din 3 mai 1867, Societatea „*Transilvania*”, inițiată de revoluționarul pașoptist August Treboniu Laurian, care avea drept scop declarat „*strângerea legăturilor de frăție între junimea studioasă din toate părțile României*”, iar la 10 mai 1881, sub patronajul lui C. A. Rosetti a fost înființată Societatea Iredenta română („*România Iridenta*”), cu scopul nedeclarat public, de a determina o răscoală a populației românești din Transilvania. Eminescu a intuit că numele „*iridenta*”, dar mai ales „*România iridentă*”, încorporat la vedere în pecetea unei astfel de organizații culturale, dar vehiculat în cercurile politice de la București, va trezi reacția violentă a

imperiiilor vecine, în primul rând a Austro-Ungariei, care nu se va da în lături de la presiuni și amenințări asupra firavului stat românesc, pe care încă-l numea „*Valahia*” și nu „*România*”. El a prevestit inclusiv posibilele măsuri agresive luate de un guvern obedient marilor imperii, soldate cu desființarea societății și prigonirea până la eliminarea fizică a adeptilor săi.

*

Eminescu a intuit că renașterea conștiinței identității neamului românesc într-o lume dominată de mari imperii hrăpărețe trebuie să aibă drept fundament cunoașterea rădăcinilor sale, adică a vremurilor ancestrale, care trebuiau căutate cu migală și rigoare, din generație în generație, până la „*facerea lumii*”. Astfel se explică de ce Eminescu a ținut să încrusteze pe răboj pentru generațiile viitoare *Povestea Dochiei și ursitoarele*, în care a redat măreția Daciei, apoi nenorocirile și nemiloasa soartă hărăzită de ursitoare, dar și *Rugăciunea unui dac*, în care a deplâns soarta dacilor învinși de legiunile imperiale.

Totodată, a ținut însă să atragă atenția că „*Era un popor brav acela care a impus tribut superbeii împărătese de marmură a lumii – Roma. Era un popor nobil acela a cărui cădere te împle de lacrimi, iar nu de disperare, iar a fi descendentul unui popor de eroi, plin de noblețe, de amor de patrie și libertate, a fi descendentul unui asemenea popor n-a fost și nu va fi rușine niciodată*”.

Eminescu și-a exprimat public și cu tărie crezul său launtric și a lăsat încrustat pe răboj un neasemuit mesaj testamentar, potrivit căruia „*totul trebuie dacizat oarecum de acuma-nainte*”. Autoritatea condeiului său ascuțit și penetrant, a funcției de redactor șef al „*Timbului*” și a numelui devenit armă, i-au permis să devină, în fapt, promotorul planului tainic de refacere a „*Daciei Mari*”.

Eminescu a fost ferm convins, până în străfundul ființei sale, că *planul dacic ne-a traversat istoria*, devenind astfel ***Întâi Mergător pe calea făuririi României Mari***, în hotarele Daciei străvechi. El a înțeles, ca puțini muritori până la el, că refacerea unității spațiului străvechii Dacii era pentru români o problemă de renaștere națională, iar nu o simplă „*afacere*”, așa cum încercau să o exploateze marile imperii vecine în folos propriu, dar și unii politicieni dâmbovițeni, care-și căutau mărirea prin „*frazе lustruite și negustorie de vorbe*”.

Astfel, la 24 ianuarie 1882 (de ziua Unirii Principatelor), pe baza structurii „*Iredentei*”, trecută *de facto* în adormire, a fost înființată, pe principiul încifrat al „*Frăției*”, cu implicarea directă a lui Eminescu, o organizație, înscrisă oficial sub numele de „*Societatea Carpații*”. Aceasta și-a propus să sprijine orice

„*intreprindere românească*“, cu referire tacită la situația românilor din Imperiul Austro-Ungar.

Eminescu a devenit, în fapt, liderul acestei mișcări de eliberare socială și națională a românilor aflați sub jugul Austro-Ungariei, care a trecut, pe față și tainic, la acțiuni hotărâte. Manifestările „*Societății Carpații*” au îngrijorat reprezentanța diplomatică a Austro-Ungariei, care simțea că aceasta tindea să se transforme într-un adevărat „*partid secret*”, de rezervă, cu zeci de mii de membri, care milita pe față pentru alipirea Ardealului la „Țară”, dar desfășura și acțiuni conspirative, unele cu știrea guvernului român. Serviciile de informații vieneze au informat autoritățile imperiale că „*Societatea Carpații*” urmărește înființarea unui „*imperiu daco-român*”, devenit spaima fostei cancelarii aulice. Astfel, au trecut la supravegherea permanentă și cu metodă a membrilor societății, infiltrând agenți și în redacția ziarului „*Timpul*”.

„*Obiectivul*” principal al urmăririi informative a devenit Eminescu, al cărui nume circula deja ca o fantomă în capitala Austro-Ungariei, fiind considerat un adevărat pericol pentru ordinea imperială austro-ungară. De la Viena transmitea în țară conservatorul Petre Carp mesajul imperativ: „*Mai potoliți-l pe Eminescu!*”. Dar Eminescu nu putea fi potolit, pentru că lui i-a fost scris să poarte crucea jertfei pe calea renașterii identității și refacerii vetrei neamului românesc.

*

Ce a urmat este istorie însângerată, o istorie care trebuie cunoscută în profunzime și redată generațiilor care vin după noi cu toată tragedia încorporată în ea. În ziua de 28 iunie 1883, România trebuia să semneze tratatul umilitor cu Austro-Ungaria, prin care se obliga să renunțe la revendicarea unirii Ardealului cu România. Întrucât existau semnele unei posibile „*defecțiuni*” și invocând acțiunile „*subversive*” ale Societății „*Carpații*”, Austro-Ungaria a rupt relațiile diplomatice cu Regatul României pentru 48 de ore, efective militare executau manevre armate în Carpați, presa ungară striga că a venit timpul ca imperiul să-și anexeze „*Valahia*”, iar cancelarul Germaniei, Otto von Bismarck, a amenințat Regatul României, printr-o telegramă secretă către Carol I, cu declararea războiului dacă România nu intră în „*noua ordine*”. Guvernul român a fost somat, sub amenințarea cu intervenția militară, să desființeze „*Societatea Carpații*” și să-l anihileze pe Eminescu, catalogat drept „*iredentist*” și „*naționalist*”.

În aceste condiții, guvernul condus de Ion C. Brătianu a cedat, Poliția a trecut, în forță, la percheziționarea sediului „*Societății Carpații*” și a domiciliului membrilor comitetului său de conducere. Toți cei dovediți ca membri activi ai organizației au fost ulterior expulzați, apoi s-a lansat semnalul: „*Prindeți-l pe Eminescu și băgați-l la balamuc!*”

Scenariul sacrificării lui Eminescu a constituit și continuă să constituie subiectul și obiectul unor ample analize și dezbateri. Eminescu s-a împotrivit, dar „*prietenii*” săi l-au doborât și l-au îmbrăcat în cămașa de forță, apoi l-au târât în drum și l-au urcat cu forța în *birja morții*. Ion Russu-Șirianu, care în acea zi a alergat prin București să-l caute pe Eminescu, a văzut scena schinguirii lui, declarând ulterior că „*Am auzit glasul său cel adevărat strigând cu deznădejdea celui care se îneacă - Ajutor!*”.

Eminescu a fost jertfit pe altarul Daciei Mari - cel mai important proiect etno-politico-statal gândit de români și pentru români în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Col. (r) dr. Aurel V. David

MAREA UNIRE IN CONTEXT INTERNATIONAL

UNIREA CEA MARE

ÎNTRE VOINȚA ADUNĂRIILOR PLEBISCITARE ȘI INTERESELE MARILOR PUTERI

Unirea cea Mare - actul de voință al națiunii române

„*Marea Unire a românilor cu românii*”¹ în anul 1918 constituie evenimentul cel mai mare al istoriei României moderne. Aceasta a consfințit împlinirea dezideratului de unitate națională a băștinașilor din vatra vechii Dacii, fiind atât rodul gândirii elitelor politice și sociale, jertfei tinerilor și oamenilor maturi, conștienți de destinul neamului, cât și al voinței de nestrămutat a „*poporului de jos*” de refacere a moșiei în vatra străveche, roasă pe toate marginile de imperii hrăpărețe.

Acțiunile politice de anvergură națională în care a fost încorporată întreaga inteligență românească, precum și marile bătălii de apărare în care a fost angrenată armata română au făcut obiectul unor valoroase studii ce au reliefat, cu lumini și umbre, măreția și tragedia neamului românesc. Finalizarea acestor strădanii, presărate cu multe jertfe, a fost exprimată în hotărârile *Sfatului Țării* de la Chișinău (27 martie 1918), *Congresului General al Bucovinei* de la Cernăuți (28 noiembrie 1918) și *Marii Adunări Naționale* de la Alba Iulia (1 decembrie 1918).

La **Chișinău**, în 27 martie 1918, *Sfatul Țării* a votat prin vot nominal deschis, cu 11 condiții, în favoarea Unirii cu România, declarația Sfatului Țării menționând că: „*Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna SE UNEȘTE CU MAMA SA, ROMÂNIA*”. În numele Sfatului Țării, Declarația Unirii a fost semnată de Ion Inculeț, președinte, Pantelimon Halippa, vicepreședinte și Ion Buzdugan, secretar.² Astfel s-a petrecut, în fapt, revenirea

¹ Dimitrie Drăghicescu, Virgiliu Constantinescu-Galiceni, *Marea Unire a românilor cu românii: 1918: Banatul și Transilvania, Bucovina și Basarabia*, Editura „Albatros”, București, 2001.

² Ion Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România în anul 1918*, Chișinău, 1998.

în cadrul României a Moldovei de răsărit, dintre Prut și Nistru. Aceasta a fost ruptă de Moldova și alipită de Rusia în anul 1812, prin Tratatul de pace de la București, fiind numită Basarabia în cadrul administrației țariste. Basarabia a fost prima provincie care s-a unit cu România, pentru a forma România Mare.

La **Cernăuți**, în 28 noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei a votat în unanimitate, cu sprijinul majorității reprezentanților germani și polonezi, unirea cu România: „*Noi, Congresul General al Bucovinei, întrupând suprema putere a Țării și fiind investit singur cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale, hotărâm: unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare, până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României*”.³ Astfel, s-a petrecut, în fapt, reunirea Moldovei de nord, numită de austrieci Bucovina, care aparținuse *de facto*, prin ocupație militară, Imperiului Habsburgic (austriecilor) din anul 1774, iar „*de jure*”, prin mituirea dregătorilor otomani, în urma Convenției dintre turci și austrieci semnată la 26 aprilie 1775 (st.v.).

La **Alba Iulia**, în 1 decembrie 1918, hotărârea a fost astfel formulată: „*Adunarea Națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noiembrie/1 Decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre*”.⁴ Astfel s-a petrecut, în fapt, și s-a stipulat în drept unirea cu România a Transilvaniei istorice, entitate politico-statală, dar și regiune istorică și geografică situată în interiorul arcului carpatic, cu extensiuni spre vest până în valea Tisei. De-a lungul timpului, Transilvania a făcut parte din Dacia, din Imperiul Roman, din Regatul Ungariei, respectiv din Imperiul Austriac. Între 1526 și 1699, deci vreme de aproape 170 de ani, a fost stat independent, sub suzeranitatea Imperiului Otoman, cu numele de *Principatul Transilvaniei*. Odată cu victoriile habsburgice pe frontul antiotoman, Transilvania a intrat sub administrație habsburgică, dar și-a păstrat formal statalitatea până în 1867, fiind condusă de guvernatori numiți de la Viena. Între anii 1868-1918, Transilvania a fost încorporată părții ungare a Imperiului Austro-Ungar (numită *Transleithania*, spre deosebire de *Cisleithania*, care era partea austriacă).

*

Deci, asupra unirii cu România a provinciilor istorice ocupate de imperiile țarist, respectiv austro-ungar, au decis *Sfatul Țării* la Chișinău, *Congresul general al Bucovinei* la Cernăuți și *Marea Adunare Națională* de la

³ Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994.

⁴ Ioan Scurtu, *Alba Iulia, 1 Decembrie 1918*, Editura Sport-Turism, București, 1988.

Alba Iulia. Toate aceste organisme politice au fost expresia voinței românilor de a se uni cu „Țara”.

În Basarabia, aflată sub stăpânire rusească și în Bucovina, aflată sub stăpânire austriacă, aplicarea hotărârilor de unire cu „Țara” a fost posibilă numai după alungarea, cu ajutorul armatei române, a bandelor bolșevice și a formațiunilor paramilitare naționaliste ucrainene, care doreau să încorporeze Basarabia și Bucovina la Ucraina. Măreția și tragedia acelor vremuri sunt cunoscute mai ales prin vrednicia istoricilor români basarabeni și bucovineni.⁵

În Transilvania, faptul că Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a fost expresia voinței naționale de unire cu „Țara” este susținut de adunările plebiscitare desfășurate în marile orașe unde se aflau români sau erau înconjurate de sate românești. Cunoașterea acestei realități întărește ideea potrivit căreia Unirea cea Mare s-a făcut „*de jos în sus*”, n-a fost un dar al marilor imperii, ci rodul lucrării *pentru sine* a întregii națiuni române. Energiile naționale s-au revărsat cu mare putere mai ales în zonele de vecinătate sau de contact cu Puterile sau neamurile ostile, respectiv Banat, Crișana, Sătmar, Maramureș, Bistrița și Năsăud. Adunările plebiscitare n-au fost doar efectul momentului istoric, când se destrăma monarhia multinațională, ci tendința majoră a unei întregi istorii, ajunsă la înălțimea așteptărilor unui neam. Se poate afirma că Unirea cea Mare a fost cel mai mare act de voință al națiunii române.

Voința adunărilor plebiscitare - fundamentul spiritului de la Alba Iulia

Precum deja se știe, în toamna anului 1918, în condițiile dezintegrării Austro-Ungariei, pe cuprinsul fostului imperiu multinațional s-a creat un vid de autoritate și de putere. În acest context, Monarhia bicefală era deja un „*uriaș cu picioare de lut*”, precum și „*o armată mergând de soldați, o armată șezândă de funcționari, o armată în genunchi de popi și o armată târătoare de denunțători*”.⁶ Însă foștii asupritori n-au fost dispuși să renunțe prea ușor la vechile lor privilegii, încercând să împiedice cu orice preț instaurarea fragilelor dar necesarelor gărzi naționale române. Călăuziți de minți înțelepte, în special de avocați, preoți și dascăli, „*poporul de jos*” și-a luat „*soarta*” în propriile mâini, făcând uz de principiul autodeterminării naționale, a cărui valabilitate era, de-acum, recunoscută.

⁵ Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia: 1918-1940*, Editura „Junimea”, 1991; *Bătălia pentru Bucovina*, coord. Stelian Neagoe, Editura „Helicon”, Timișoara, 1992.

⁶ Zorin Zamfir, *Istoria Contemporană Universală*, vol. I, Editura „Oscar Print”, București, 1999, p. 27.

Privind harta țării, se observă că orașele de pe marginea vetrei au avut un rol decisiv în hotărârea românilor ardeleni de a se uni cu „țara mamă”. În unele orașe au avut loc adunări plebiscitare, în altele fruntașii românilor au luat hotărâri cruciale și au constituit forurile de conducere ale mișcării de eliberare națională.

*

1. Voința de neoprit a românilor ardeleni de a se uni cu „Țara”

În Transilvania, dorința de unire cu România, pe care o considerau „patria mamă”, strigată încă în anul 1848 pe Câmpia libertății de la Blaj, era de neoprit. Mărturii stau evenimentele petrecute în Sighet, Năsăud și Deva, orașe cu mulți români, sau în Bistrița, Brașov și Sibiu, orașe unde elementul săsesc era predominant.

• La **Sighet**, capitala comitatului Maramureș, în 11 noiembrie 1918, la apelul Consiliului Național Român Central din Arad s-a constituit *Sfatul Național Român al Comitatului Maramureș*, condus de un comitet provizoriu, format din 17 membri. Apoi s-a trecut la organizarea *Sfaturilor Naționale Române Locale*, în fapt adunări plebiscitare prin care urma să fie preluată puterea de către români, de la vechile autorități austro-ungare și predată gărzilor naționale locale. Această acțiune nu s-a desfășurat fără incidente, întrucât autoritățile, prin jandarmii unguri, au încercat să-i oprească pe români de a se organiza și a prelua puterea.⁷ Autoritățile ungare nu se puteau împăca cu gândul că acolo, de o parte și de alta a Tisei, se auzea cântecul „*Deșteaptă-te române!*”, intonat, după cum nota preotul Darie Vlad în 17 noiembrie 1918, de către cei 800 de români adunați la Petrova.

În comitatul Maramureș s-au organizat apoi **adunări plebiscitare** comunale sau zonale, de ambele părți ale Tisei, în care au fost aleși delegații pentru adunarea națională română.⁸ În 22 noiembrie 1918, la Sighet s-au strâns peste 5.000 de români, care și-au exprimat dorința să se unească cu „Țara”, fără nici o condiție. În adunările locale au fost desemnați și delegații cu „credențional”, adică cu puterea de a decide și de a vota în chestiunea națională la Marea Adunare Națională care urma să aibă loc la Alba Iulia, în numele localităților pe care le reprezentau.

Pentru participarea la Marea Adunare Națională, românii maramureșeni și-au confecționat un drapel, brodat de surorile Mihalyi de Apșa, pe care, în ziua de 22 noiembrie 1918, a jurat președintele Sfatului Național *Comitatens*,

⁷ Vezi, pe larg, Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1940.

⁸ Ilie Gherheș, *Maramureșenii din dreapta Tisei și Marea Unire*, în „*Marea Unire din 1918 - ideal al tuturor românilor, 1918-2003*”, „Vasile Goldiș” University Press, 2004.

avocatul dr. Vasile Chindriș, sub cuvânt de învățătură și sfințenie al preotului din Săpânța, Simion Balea.

După constituirea delegației românilor maramureșeni, formată din 7 inși, în frunte cu Vasile Chindriș - președintele Sfatului comitatens, aceștia au pornit pe jos peste muntele Gutâi, au ajuns la Baia Mare, iar de acolo cu „*trenul Unirii*”, până la Alba Iulia. La Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918 au participat și „*Ugoceni*”, respectiv români din ținutul cel mai nord-vestic care se învecina cu Sătmarul și România. Vagonul maramureșenilor, pe care au scris „Marmația” și „*Trăiască România*”, era între vagoanele „*Țara Oașului*” și „*Sălajul*”.

● **La Bistrița și la Năsăud**, evenimentele care au precedat Marea Unire au fost și ele marcate de incidente, legate de dezarmarea gărzilor ungare și Jandarmeriei, îndepărtarea guvernării ungare, schimbul de corespondență cu guvernul român.⁹

În 4 noiembrie 1918, la **Bistrița** a fost convocată o **adunare a românilor** care a hotărât înființarea Sfatului Național Român din comitatul Bistrița-Năsăud. Printre cei aleși s-au numărat Gavril Tripon, Vasile Pahone, Leon Scridon, Dionisie Vaida, Grigore Pletosu și Alexandru Pop. Tot atunci a fost decisă constituirea Gărzii Naționale din Bistrița, care trebuia să neutralizeze forțele de ordine ale guvernului de la Budapesta.

A urmat apoi o mare **adunare populară**, desfășurată în 5 noiembrie 1918, în curtea Bisericii greco-catolice din Bistrița. Cu acel prilej, bistrițenii de rând au aflat ce se întâmpla în Imperiu, fiind consultați în privința dorinței de unire. Unul dintre liderii românilor, Pavel Tofan, a spus cu acel prilej: „*Avem dreptul să ne alegem conducătorii noștri...Idealul nostru de sute de ani a fost și este unirea cu toți frații noștri români, așa că visul strămoșilor noștri și al nostru îl vedem astăzi împlinindu-se...vrem să trăim cu toții într-o Românie Mare*”.

La **Năsăud**, în 3 noiembrie 1918, imediat după liturghie, s-au adunat fruntașii și poporul la casa comunală, unde au constituit un comitet național, au suspendat organele administrative ungare și au luat măsuri pentru restabilirea ordinei. Apoi a fost improvizată o gardă națională de circa 30 de feciori, aproape toți foști soldați, la conducerea căreia a fost numit Iulian Marțian. Garda a fost completată cu efective formate din soldații veniți de pe front și asigura un serviciu neîntrerupt de 24 de ore, fiind aprovizionată de populația orașului cu mâncare și chiar cu băutură.

În noaptea de 5/6 noiembrie 1918, orașul Năsăud a trecut printr-o situație grea, provocată de încercarea unor locuitori din satele învecinate de a se

⁹ *Bistrița-Năsăud, Generația Marii Uniri*, Coordonator Claudiu Șular, vol. 1, Bistrița, 2017

„răfui“ cu banca ungară care le încasase anterior împrumuturi de război. Garda națională din Năsăud, ajutată de forțe de ordine trimise din Bistrița, a intervenit și a reușit să calmeze spiritele.

În 7 noiembrie 1918, Garda Națională din Bistrița, alcătuită din 250 de militari, structurați în 4 companii, a depus jurământul în curtea fostei cazarme a honvezilor, lângă podul Budacului, unde a și rămas cantonată. Plata gardiștilor români a fost asigurată de băncile românești *Bistrițeană* și *Coroana*. De asemenea, în Bistrița, după 12 noiembrie 1918 s-a înființat Consiliul Național Săsesc, precum și o Gardă săsească, cantonată în cazarma mare din partea de sus a Bistriței.

În unele sate, locuitorii s-au revoltat împotriva primarilor și notarilor, iar în alte sate, chiar împotriva preoților și învățătorilor care colaboraseră cu vechiul regim. Pe acest fond tensionat, Sfatul Național Român a decis trimiterea de emisari pentru organizarea „consiliilor,” și „gărzilor naționale” în întregul comitat. Una dintre primele misiuni ale gărzilor naționale a fost înlăturarea vechilor autorități și dezarmarea jandarmilor din zona de munte pentru a deschide o cale de comunicare cu guvernul român refugiat la Iași.

În acel timp, drumurile comitatului Bistrița-Năsăud au fost străbătute de emisarii trimiși de guvernul român. O delegație trimisă de primul ministru al guvernului român s-a întâlnit la Vatra Dornei cu bistrițenii Victor Onișor și Petru Poruțiu, care fuseseră însărcinați de către Al. Vaida-Voevod și Theodor Mihali de a lua legătura cu Comandamentul armatei române în Bucovina și Moldova, în vederea intervenției în Transilvania. Din partea șefului guvernului român, Ionel Brătianu, le-a fost înmănată o scrisoare pentru conducerea Consiliului Român Central, în special pentru Theodor Mihali, în care spunea: „*Cea mai sfântă aspirațiune a neamului se îndeplinește. Peste suferințele trecătoare, generațiile vor râvni la zilele pe care le trăim... Pentru organizare și propagandă temeiul este firește Unirea desăvârșită a tuturor sufletelor și a tuturor ținuturilor*“.¹⁰ Delegația a sosit în Bistrița la 19 noiembrie 1918 și a călătorit apoi spre Dej, o parte cu trenul și o parte cu autoturismele, în Reteag fiind atacați de către gardiștii unguri. La Dej, delegația a fost întâmpinată de Al. Vaida-Voevod și Theodor Mihali, care au redactat un prim raport către Guvernul român în care prezentau situația gravă din Transilvania. Alexandru Oanea a continuat drumul până la Arad, pentru a duce scrisoarea primului ministru al României, luând măsuri de precauție. Astfel, pentru ca scrisorile să fie în siguranță le-a cusut în căptușeala hainei lui ungurești, „*căci*

¹⁰ Dr. Laurențiu Oanea, *Credința patriotică a ardelenilor liberali*, în „*Pisanii sângeorziene*”, Revistă de spiritualitate, istorie și tradiție locală, anul III, nr. 1, ianuarie 2014, p.25.

trenurile erau ținute de soldați unguri, care făceau percheziții corporale tuturor suspectilor”.

Plecarea delegaților din Bistrița spre Alba Iulia a avut loc în 29 noiembrie 1918. În Marele Sfat Național, ales în 2 decembrie 1918, au intrat și românii bistrițenii Gavril Tripon, Vasile Pahone, Laurențiu Oanea, Alexandru Haliță și Eugen Bran. Din același organism a făcut parte și Gavril Precup, profesor la Blaj, născut în Rebrîșoara și Iuliu Hossu, episcop greco-catolic de Gherla, născut la Milaș.

• La **Deva** s-au petrecut evenimente demne de reținut.¹¹ În 29 octombrie 1918, românii din comitatul Hunedoara au refuzat să se prezinte la Deva, la Adunarea Generală a Comitatului. Drept consecință, prefectul Pogany Béla, fiind înștiințat că la Budapesta a izbucnit revoluția și s-a format guvernul contelui Károly, i-a mobilizat, în seara zilei de 31 octombrie 1918, pe ungurii din Deva. Cu acel prilej, ungurii au trecut la ofensivă, constituind Sfatul Național Maghiar al comitatului Hunedoara, format din 100 de membri, la care se adăuga Garda cetățenească a tinerilor unguri.

În 3 noiembrie 1918, autoritățile au înființat Sfatul Național Maghiar al orașului Deva, care a avut ca primă sarcină să-i împiedice pe românii din Deva să-și organizeze garda națională. În acel context, în oraș a apărut un Apel tipărit, semnat de Petru Groza, Eugen Tatar, Dionisie Ardelean și Ion Antal, prin care românii erau îndemnați la liniște, pentru a putea acționa legal în vederea obținerii drepturilor politice. Asemenea apeluri au fost difuzate în toate orașele comitatului, semnate de lideri ai intelectualității românești din zonă. Însă, văzând că autoritățile ungare nu sunt dispuse să trateze cu românii problema drepturilor politice, la începutul lunii noiembrie 1918 românii au început să înființeze în toate orașele importante ale comitatului, consilii și gărzi naționale românești.¹²

Pe acest fond politic tensionat, în 7 noiembrie 1918, la Deva a fost convocată **o mare adunare a tuturor românilor**, organizată de preotul Ioan Dobre la Biserica Ortodoxă. Pe turnul bisericii a fost arborat un drapel tricolor, iar lăcașul de rugăciune, curtea acestuia și străzile învecinate au fost pline de lume. Adunarea a fost deschisă de preotul respectiv, care în lipsa unei tribune a vorbit urcat pe o masă. Cu acel prilej au luat cuvântul mai mulți intelectuali români, printre care și avocații Iustin Pop și Petru Groza (care făcea parte din cei 43 de membri ai Consiliului Național Român al orașului Deva, condus de

¹¹ Vasile Ionaș, Ion Frățilă, *Aportul populației din județul Hunedoara la unirea Transilvaniei cu România*, în „Sargeția” nr. XIV, 1979.

¹² Paul Abrudan, Mircea Stoia, *Contribuții hunedorene la desăvârșirea unității de stat a României*, în „Sargeția”, nr. XV, 1981, p. 262-263

preotul Ioan Dobre). Astfel, a fost înființată Garda Națională Română, cuprinzând 120 de persoane, sub comanda locotenentului Alexandru Ianculovici, combatant de război în Cataro-Dalmația, unde a fost camarad de arme și prieten cu Iosip Broz (cunoscut ulterior sub numele de Tito). În unele localități au avut loc revolte ale românilor îndreptate în special împotriva funcționarilor din administrația ungară și a ungurilor înstăriți. Cei mai mulți unguri din zonă au scăpat de furia oamenilor refugiindu-se în locuri mai liniștite, la rude, sau în Deva sub protecția autorităților.

Petru Groza s-a implicat în constituirea Gărzii, alături de câțiva ofițeri români din armata austro-ungară. În acest sens a colindat satele din jurul Devei – Sântuhalm, Sântandrei, Simeria, Biscaria, Băcia – unde le-a vorbit țăranilor despre hotărârile Adunării și despre Unire. El a încercat să evite izbucnirea unor revolte cu tentă naționalistă ale românilor.

Sfatul maghiar s-a adresat Consiliului Național Român cu propunerea de a forma o gardă comună în vederea păstrării ordinii în comitat, însă propunerea a fost respinsă de fruntașii românilor. În aceste condiții, în 13 noiembrie 1918, Sfatul Național Maghiar al comitatului Hunedoara s-a declarat pentru *republică*, iar în 17 noiembrie 1918, în fața Primăriei a avut loc o adunare cetățenească menită să salute *Republica Maghiară*. Printre vorbitori s-au numărat mai mulți intelectuali unguri, dar și Petru Groza, care a ținut un discurs în limba română. El s-a adresat mulțimii cu îndemnul la păstrarea ordinii și liniștii publice, în condițiile în care „*de o bună bucată de vreme nu mai existau nici jandarmi, nici poliție*”. Situația din Deva a continuat să fie tensionată, dar nu s-a ajuns la ciocniri între români și unguri.

• La **Sibiu**, în toamna anului 1918 febra acțiunilor de eliberare din ghearele regimului dualist austro-ungar a pus stăpânire pe toată inteligența românească.¹³ În primele rânduri ale luptei pentru Unire s-a aflat profesorul Nicolae Bălan, de la Institutul Teologic din Sibiu (viitor mitropolit), care a făcut legătura între conducerea mișcării românești din Ardeal cu guvernul român de la Iași și cu diplomații Aliatilor.

În 31 octombrie 1918, în Sibiu s-a desfășurat o **mare întrunire**, sub președinția lui Andrei Bârseanu, unde au fost precizate măsurile stipulate în *Declarația de autodeterminare*. Românii sibieni au ales un comitet executiv, sub președinția lui Andrei Bârseanu, format din: Nicolae Bălan, Nicolae Ivan, Silviu Dragomir, I. Stroia, I. Broșu, L. Borcea, O. Russu, Ilie Beu și Ioan Lapedat, care s-a pus la dispoziția Marelui Sfat Național de la Arad. La propunerea lui Andrei Bârseanu – președintele Astrei – a luat ființă Sfatul

¹³ Mihai Racovițan, Pamfil Matei, *Sibiul și Marea Unire*, Editura „Cercul militar”, Sibiu, 1993

Național Român din orașul și comitatul Sibiu, care a preluat conducerea efectivă a teritoriului și a coordonat acțiunea de constituire a consiliilor și gărzilor naționale în orașele și comunele comitatului.

În 3 noiembrie 1918 a fost organizată Garda Națională Română din Sibiu care, în 5 noiembrie 1918, a fost reorganizată sub denumirea de *Legiunea română din Sibiu*, pusă sub comanda maiorului Valeriu Iuba. În acel context, a fost numit un sfat militar compus din 30 de persoane, subordonat Sfatului Național, care avea să coordoneze înființarea gărzilor naționale în localitățile comitatului. Astfel, s-au constituit consilii și gărzi naționale în 108 localități rurale și urbane, grupate în cercuri. La Sibiu și-au constituit consilii naționale atât sașii, cât și ungurii, care au format gărzi naționale săsești, respectiv ungurești.

În acțiunea de preluare a puterii, femeile românce din Sibiu și-au adus partea lor de contribuție. Într-o adunare convocată în 12 noiembrie 1918, la inițiativa Emiliei Rațiu, s-a exprimat solidaritatea cu Consiliul Național Român Central, adresându-se un apel femeilor din Transilvania pentru a se alătura luptei pentru autodeterminare și unire.

În acea perioadă, țărani români din mai multe sate sibiene s-au ridicat împotriva reprezentanților regimului austro-ungar, soldați români n-au mai ascultat ordinele ofițerilor sau au dezertat din armata austro-ungară aflată în derivă. De pildă, soldații români din Regimentul 82 Infanterie, cu sediul la Sibiu, au eliberat prizonierii de război, iar la Porumbacu de Jos, soldații Regimentului 135 Artilerie au refuzat să iasă la instrucție în ziua de 1 noiembrie, permițând țăranilor din comună să spargă depozitele și să ia armele pentru a se constitui în gardă națională.

În acele zile, în localitățile comitatului s-au desfășurat adunări pentru aprobarea și subscrierea adevăratelor înaintate forumului reprezentativ de la Alba Iulia (credenționale). În 30 noiembrie 1918, un tren special a dus delegații Sibiului la Alba Iulia. În acel timp, o mulțime de căruțe îi purtau pe aleșii satelor din Mărginime, din Țara Oltului, de pe Târnave, de pe Văile Hârtibaciului și Secășului la marele sfat național. În ziua de 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia au fost prezenți mai mult de 8.000 de oameni din părțile Sibiului.

- La **Brașov**, oraș ocupat în timpul războiului de trupele austro-ungare, domnise o adevărată teroare, inclusiv bisericile brașovene fiind transformate în depozite de muniții. O bună parte dintre românii brașoveni au fost trimiși forțat pe front, unii au căzut pe câmpul de luptă, alții au ajuns prizonieri în Rusia sau refugiați în diferite țări occidentale. În acest context, inteligențele neamului au mobilizat poporul „de jos” pentru a-și exprima fără frică credința de unitate națională, iar la nevoie să lupte cu arma-n mână pentru apărarea unității

naționale.¹⁴ Un mare număr de brașoveni, în frunte cu dr. Pompiliu Nistor, au format la Darnița „*Corpul voluntarilor români*“. În Declarația de la Darnița – **socotită prima „Alba Iulia” a românilor** – se arăta că scopul acțiunilor naționale era „*a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară în una și nedespărțită Românie, liberă și independentă*“.

Printre brașoveni patrioți s-au aflat protopopul și directorul șagunist Iosif Blaga, profesorii șaguniști Aurel Ciortea, Costantin Lacea, Onisifor Ghibu, Dumitru Lupan, Victor Braniște, viitorul preot Candid Mușlea (autorul monografiei dedicate bisericii „*Sfântul Nicolae*” din Șcheii Brașovului). Cea mai mare realizare a luptei lor a fost redactarea, în acele condiții, a „*Gazetei de Transilvania*” și a celor două memorabile documente „*Declarația de la Darnița*” și „*Manifestul din 12-24 aprilie 1917*”, prin care exprimau dorința românilor ardeleni de „*a se uni cu Țara*”. Alți români brașoveni, formați spiritual de Biserica „*Sfântul Nicolae*”, au adus servicii cauzei naționale peste hotare, făcând propagandă pentru unire.

În condițiile înăsprii relațiilor de conviețuire cu sașii și ungurii, românii brașoveni au constituit *Sfatul Național din Țara Bârsei*, condus de dr. pr. Vasile Saftu, ca organ reprezentativ al tuturor românilor din Țara Bârsei. Acesta a fost convocat în 2 noiembrie 1918 (st.v.) în casa parohială a Bisericii Sf. Nicolae din Brașov. Au participat numeroși locuitori atât din oraș, cât și din cele 23 de așezări învecinate. Rezultatul adunării a fost alegerea unui Comitet executiv care să susțină dorința românilor din Țara Bârsei de a se uni cu România și să organizeze gărzile naționale în fiecare localitate. De asemenea, s-a hotărât înființarea unui nou ziar, „*Glasul Ardealului*”, care milita pentru drepturile și năzuințele românilor, al cărui prim număr a apărut în 9 noiembrie 1918 (st.v.). În „*Glasul Ardealului*” nr. 4/14 (27) noiembrie 1918 era scris: „*Ridicați capetele voastre, frați Români spre ceriuri și cu credința moștenită de la străbuni aprindeți în sufletele voastre făclia curată a iubirii de neam, căci iată a sosit ceasul fatal, când ni se cere poate ultima efortare a bărbăteștei hotărâri. Orice jertfă am aduce acum, ea dispare în fața măreției momentului, căci cutremurând adâncurile Vă zicem: Acum ori niciodată!*”. La 30 noiembrie 1918, o delegație a Țării Bârsei formată din aproximativ 500 de persoane a plecat spre Alba Iulia pentru a asista și a participa efectiv la lucrările Adunării Naționale.

2. Hotărâre de neclintit a Românilor din așa-zisa „Țara Ungurească”

În așa-zisa „Țara Ungurească”, românii și-au exprimat crezul cu mult curaj, cerând independență și unire cu România. Românii din Crișana s-au aflat

¹⁴ Ioan Vlad, *Brașovul și Marea Unire*, Editura „Dacia Europa Nova”, 1996.

în avangarda manifestărilor pentru Unirea cea Mare. Mărturii stau evenimentele petrecute în două orașe din Crișana, respectiv Oradea și Carei.

• La **Oradea**, evenimentele premergătoare zilei de 1 decembrie 1918 au creat acestui oraș renumele de „*oraș al independenței*”, precum și „*primul oraș al unirii*”. În 12 octombrie 1918, în casa avocatului Aurel Lazăr s-au întâlnit în cel mai mare secret și deplină conspirativitate membrii Comitetului Executiv al Partidului Național Român, având ca președinte pe deputatul Ștefan Cicio-Pop. Scopul acelei întâlniri a fost discutarea situației politice și stabilirea programului partidului în raport de noua situație. Acolo s-au formulat răspicat cererile românilor din Ardeal și Ungaria, pe fundamentul cărora a fost elaborată *Declarația de independență* ca „*organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria*”, expresie a dreptului la deplina libertate națională.¹⁵ Începând din acel moment, interesele națiunii române urmau să fie încredințate „*numai unor factori designați de propria lor Adunare Națională*”.

Pentru aplicarea acelei hotărâri a fost constituit un *Comitet de acțiune*, un *Directorat*, având ca președinte pe Vasile Goldiș, în componența căruia au intrat: Ștefan Cicio-Pop, Iuliu Maniu (care se afla atunci la Viena), Ioan Suciu, Alexandru Vaida-Voevod și Aurel Lazăr. *Declarația de independență* a fost citită în 18 octombrie 1918 de către deputatul Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta, stipulând că „*națiunea română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, reclamă (pretinde), în consecință, pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrăurire străină, să hotărască singură plasarea ei (așezarea ei) printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere*”. Astfel a fost proclamat dreptul românilor la autodeterminare, la independență națională, anunțând lumii hotărârea istorică de despărțire de un imperiu anacronic, în curs de dispariție. Drept urmare, la 30 octombrie 1918, la Budapesta a fost constituit Consiliul Național Român Central (CNRC) sau Marele Sfat al Națiunii Române, având în componență: șase „*naționali*”, respectiv Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, și șase „*socialiști*”, respectiv Tiron Albani, Ion Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu și Baziliu Surdu. Acest fapt a fost adus la cunoștința opiniei publice de ziarul „*Adevărul*” prin manifestul intitulat „*Revoluția a învins. S-a constituit Consiliul Național Român*”.

• La **Carei**, curajul românilor de a se pronunța răspicat pentru Marea Unire a rămas proverbial.¹⁶ În 18 noiembrie 1918, la inițiativa arhidiaconului

¹⁵ Viorel Faur, *80 de ani de la adoptarea la Oradea a declarației de independență a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (12 octombrie 1918)*, Oradea 1998.

¹⁶ Viorel Ciubotă, *Lupta Românilor Sătmăreni pentru Unire, 1918-1919*, Editura Muzeului Județean Sătmărean, Satu Mare, 2004.

Romulus Marchiș, comunele românești aparținând plasei Carei au ținut o mare adunare populară în sala mare a Primăriei Carei, în cadrul căreia s-au constituit „*Consiliul Național Român*” al plasei Carei și consiliile naționale române comunale. Cu acel prilej, românii adunați acolo au intonat *imnul național român*. Adunarea a fost deschisă de arhidiaconul Romulus Marchiș, care i-a invitat pe participanți să aleagă *ad-hoc* un președinte și doi notari. Au fost aleși, ca președinte arhidiaconul Romulus Marchiș, iar ca notari Demetriu Coltău și Ambroziu Nicoară. Astfel, adunarea fiind constituită, președintele a ținut o cuvântare însoțitoare, făcând cunoscute scopul adunării și semnificația consiliilor naționale române.

Adunarea a depus jurământul de credință față de Consiliul Național Român Central, textul jurământului fiind citit de preotul Cornel Abrudan din Resighea. Apoi s-a constituit „*Consiliul Național Român*”, având ca președinte pe arhidiaconul Romulus Marchiș, ca vicepreședinte pe avocatul dr. Cornel Pop, și ca notar pe Demetriu Coltău, administratorul băncii „*Bihoreana*” și s-au constituit consiliile naționale române, care au primit sarcini de asigurare a ordinii și liniștii publice. Cu acel prilej, dr. Ilie C. Barbul, președintele Consiliului Național Român Satu Mare, a ținut o cuvântare în care a avertizat poporul asupra primejdiei exemplului „*bolșevic*”, apoi a cerut funcționari români sau care vorbesc românește în toate ramurile justiției și administrației. Mai mulți participanți, îndeosebi avocați și preoți, au reafirmat dreptul poporului român la revoluție și autodeterminare și au protestat împotriva încorporării forțate a 46 de parohii românești sub jurisdicția episcopiei maghiare de Hajdudorog.

Adunarea populară a proclamat vicariatul național român independent, alegându-l ca vicar, în unanimitate, pe arhidiaconul din Carei Romulus Marchiș,¹⁷ apoi a cerut restabilirea limbii române în școlile populare, restabilirea catedrei de română și a religiei în limba română în cadrul gimnaziului local, și înființarea în școlile civile a catedrei românești. Adunarea a luat sfârșit într-o ordine exemplară, în acordurile imnului românesc. Din cercul electoral al Carăilor, comitatul Sătmărean, au primit *credențional* pentru a participa la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918:¹⁸ dr. Cornel Pop, avocat, locuitor în Carăii Mari; Corneliu Abrudan, paroh, locuitor în Resighea; Valentin Vanca, meșinist, locuitor în Carăii Mari; F. George Indre, econom-posesor în Vezend, aleși cu unanimitate.

¹⁷ Viorel Ciubotă, *Vicariatul național român Carei*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997, p.83-85.

¹⁸ Ioan Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori principali), *1918 la români - documentele unirii*, volumul IX, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p.35.

3. *Atașamentul românilor bănățeni față de cauza națională*

Românii bănățeni și-au exprimat cu dârzenie crezul de unitate națională, fiind atât în avangarda, cât și în ariergarda frontului românesc de reîntregire a vetrei strămoșești. Mărturii stau evenimentele petrecute în cele două mari orașe ale Banatului: Arad, respectiv, Timișoara.

• La **Arad**, în casa lui Ștefan Cicio Pop s-a mutat, în 2 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central. Acest Consiliu, condus de Ștefan Cicio Pop, a pregătit terenul, documentele și condițiile materiale necesare realizării Marii Uniri.¹⁹

În 13 noiembrie 1918, cu doar două săptămâni înainte de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, guvernul ungar a trimis la Arad o delegație condusă de ministrul pentru naționalități, Oszkár Jászi, pentru a negocia cu fruntașii românilor rămânerea Transilvaniei alături de Ungaria. Însă, în acel moment, hotărârea fusese luată de români, iar după două zile de discuții nu s-a ajuns la nici un compromis. Astfel, în seara zilei de 14 noiembrie 1918, românii anunțau că doresc desprinderea totală de Ungaria, iar a doua zi negocierile au fost abandonate. Drept urmare, Consiliul Național Român Central a convocat la Alba-Iulia pentru 18 noiembrie/1 decembrie 1918, Adunarea Națională a românilor din Transilvania, „Țara Ungurească” și Banat. Alegerea orașului Alba Iulia ca loc al desfășurării marii adunări n-a fost întâmplătoare. Au fost luate în discuție orașele Sibiu (văzut drept capitală culturală a românilor ardeleni) și Blaj (pentru rolul în revoluția de la 1848-1849). Fruntașii românilor au decis să fie Alba Iulia, prima capitală a românilor, în anul 1600, când Mihai Viteazul a reușit să unească pentru prima dată în istorie cele trei țări române, respectiv Valahia (Țara Românească), Transilvania și Moldova.

Un ajutor de nădejde în difuzarea hotărârilor Consiliului Național Român Central l-a acordat ziarul arădean „*Românul*”. În tipografia unde era tipărit ziarul au fost tipărite toate documentele oficiale anterioare semnării actului Marii Uniri. Din Arad, acest consiliu, în fapt Marele sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania, a lansat manifestul *Către popoarele lumii*, semnat de Ștefan Cicio Pop și Gh. Crișan, care începea astfel: „*Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum din sclavie prin strălucita învingere a armelor, cari s'au luptat pentru drepturile civilizației umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă, înaintea guvernului opresorilor de până aci a declarat*

¹⁹ Alexandru Roz, *Aradul - cetatea marii Uniri*, Editura „Mirton”, Timișoara, 1993.

voința sa de a se constitui în stat liber și independent spre a-și putea validată nelimitat forțele sale în serviciul cultural și al libertății omenеști".²⁰

• La **Timișoara**, în toamna anului 1918, pe fondul unei atmosfere tot mai tensionate, s-a înmulțit numărul acțiunilor protestatate organizate în localitățile urbane ale Banatului, astfel: în 6 și 20 octombrie, la Timișoara au avut loc demonstrații pentru încheierea ostilităților militare; în 26 octombrie, participanții la manifestația organizată pe străzile orașului au dărâmat simbolurile vechii stăpâniri; în 31 octombrie a avut loc o mare demonstrație de stradă, iar în sala cazarmii militare s-a desfășurat o întrunire a celor mai importante personalități politice și militare locale, înființându-se un Consiliu Național al Banatului, condus de dr. Aurel Cosma.²¹

În zilele următoare, soldații întorși de pe front, revoltați de lipsurile în care se zbăteau familiile lor au luat cu asalt conacele celor avuți, împărțind celor înfomețați stocurile de alimente și de alte bunuri rechiziționate. În multe localități, autoritățile au făcut apel la aparatul represiv, iar jandarmii și așa numitele „gărzi de oțel” au intervenit cu brutalitate, mulți locuitori nevinovați căzând victime. Românii din Banat și-au constituit consilii și gărzi naționale, ca răspuns la dezordinea care se crease, la atrocitățile jandarmilor și ale „gărzilor de oțel” ungurești.

Însă, cercurile naționaliste ungare au proiectat așa-numita „*Republica Autonomă Bănățeană*”, care să împiedice unirea Banatului cu România. Astfel, în 31 octombrie 1918, fruntașii unguri au proclamat „*Republica Autonomă Bănățeană*”, condusă de dr. Otto Roth, membru în conducerea Partidului Social Democrat din Ungaria, ajutat de locotenent-colonelul Albert Bartha, șeful Statului Major al Comandamentului Militar Timișoara. În scurt timp, ungurii au înființat „*Sfatul Poporului din Banat*”, subordonat guvernului din Budapesta. În acest context, românii au răspuns astfel deciziilor dr. Otto Roth: „*Noi, românii, nu putem primi propunerea domnului Otto Roth. Aspirațiile neamului nostru ne îndeamnă să urmăm altă cale. Vom constitui Consiliul nostru național*”. Astfel, fruntașii românilor au alcătuit Consiliul Militar Național Român, având ca președinte pe dr. Aurel Cosma.²²

În seara de 31 octombrie, mii de români din Timișoara și din satele învecinate au participat la o impresionantă **adunare națională în Piața Libertății** și au aprobat cu ovații cuvintele rostite de dr. Aurel Cosma: „*De astăzi înainte s-au rupt pentru totdeauna lanțurile robiei națiunii române*”.

²⁰ „*Biserica și Școala*”, anul XLII, nr.46, p.1, Arad, 11/24 Noemvrie 1918.

²¹ Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943, reeditată de Editura Planetarium, Timișoara, 2006.

²² Ioan Munteanu, *Banatul și Marea Unire*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara 1992.

Situația s-a complicat însă în momentul în care Ungaria a semnat armistițiul cu Antanta, convenind ca soarta Banatului să fie definitivată după Conferința de Pace. Antanta a cerut ca armata ungară să se retragă la nord de Mureș, iar teritoriul evacuat să fie ocupat de forțele aliate sârbe și franceze. În aceste condiții, sârbii au profitat și au ocupat Banatul, iar la 14 noiembrie 1918 au ocupat Timișoara și au preluat administrația militară a Banatului, au dizolvat gărzile naționale românești, iar apoi au preluat și administrația civilă. Românii bănățeni au devenit ținta predilectă a persecuțiilor noii administrații, iar sârbii, împreună cu ungurii, au trecut la anihilarea mișcării naționale românești, la desființarea consiliilor naționale române și a gărzilor românești.

În momentul în care s-a auzit despre pregătirea marelui sfat național, românii bănățeni au trecut la alegerea delegaților. Însă, adunările plebiscitare au fost perturbate de sârbi, pentru a nu putea alege deputații, iar cei care au reușit să fie aleși au fost împiedicați să părăsească Banatul. Armata sârbă a patrat constant la granița cu Transilvania pentru a împiedica trecerea bănățenilor.

Cu toate acestea, cei mai mulți dintre cei aleși au reușit să penetreze cordonul militar și să ajungă la Alba Iulia. Acolo, la marele sfat național au participat români din cel puțin 255 de localități bănățene, iar delegația românilor bănățeni a avut 359 de membri oficiali, reprezentând toate categoriile sociale și principalele organizații politice, sociale și culturale bănățene.

Alba Iulia – între bucurie și tristete

Hotărârea de la Alba Iulia a lăsat răni deschise pe toate marginile hotarului de vest al vetrei strămoșești, întrucât trasarea frontierelor s-a făcut de către Marile Puteri, interesate doar să-și realizeze proiectele lor politice, economice și militare.

• **Pe latura de nord a Transilvaniei a fost ciopârțit Maramureșul istoric**, care se întindea de o parte și de alta a Tisei. Presimțirile despre soarta care i-a fost hărăzită s-au ivit încă de la Alba Iulia, unde în Casa delegaților s-a votat „*Unirea de la Nistru pân' la Tisa*”. În bucuria generală a fost acolo și multă mâhnire a unui mic grup de oameni, aflați în fața tribunei. Aceștia au strigat: „*Protestăm în contra devizei de la Nistru pân' la Tisa. Nu pentru aceia am venit noi din Maramurăș, de peste Tisa aici. Pe noi să ne lăsați altora! Noi încă voim să fim uniți cu România Mare! Trăiască România Mare, de la Nistru până peste Tisa!*”.²³ Românii aflați în apropiere le-au înțeles durerea, ovaționând: „*Trăiască România Mare până peste Tisa! Trăiască*

²³ Ion Bîlțiu-Dăncuș, *Drumul spre Alba-Iulia. În Alba-Iulia*, în „Sfatul”, organ oficios al CNRC din Maramureș, an I, nr. 1, vineri 7 (20) decembrie 1918, p.4.

Maramureșenii!” Episcopul dr. Miron Cristea a încercat să potolească durerea și mânia, spunând: „*De sâne se înțelege că România Mare în Maramurăș va fi până peste Tisa, până în Carpați. Numai la Seghedin va fi până la Tisa!*”

Glasul maramureșenilor de peste Tisa n-a fost ascultat,²⁴ diplomații români prezenți la Conferința de Pace de la Paris din anul 1919 limitându-se la susținerea frontierei pe Tisa (trasată în anul 1916!). Astfel, partea nordică a Maramureșului a fost atribuită Cehoslovaciei. Ca urmare a sprijinului dat Cehoslovaciei de către armata română pentru blocarea ofensivei Ungariei bolșevice, în întreg Maramureșul a fost instalată, la înțelegere cu autoritățile tânărului stat cehoslovac, administrație militară și civilă românească. Însă, schimbându-se guvernul român, această înțelegere nu a mai fost ratificată, iar în anul 1920 s-a revenit la frontiera de pe Tisa.

• **Așa-numita „Țară Ungurească” a fost înjumătățită de către experții Puterilor Aliate învingătoare**, respectiv americani, englezi, francezi, italieni și sârbi, printr-o linie trasată de la nord-est spre sud-vest. „Experții străini” n-au putut fi convinși că „*Țara Ungurească*” nu însemna „*Țara Ungurilor*”, ci constituia o arie geografică întinsă din Munții Apuseni până-n Tisa, numită *Partium*. Aceasta avea doar semnificație juridică din jurul anului 1540, când comitate de la est de Tisa, care au aparținut fostului regat al Ungariei, respectiv Crișana (Bihor), Maramureș, Sătmăr, Solnocul de Mijloc și Crasna (din anul 1876, Sălaj) au fost anexate voievodatului Transilvaniei, formând împreună cu acestea *Principatul Autonom al Transilvaniei*. Pentru că a făcut parte din punct de vedere politic din Ungaria, românii încă îi spuneau „*Țara Ungurească*”. Deci, expresia „*Țara Ungurească*” folosită de către Marea Adunare Națională de la Alba Iulia semnifica „*pământul din Apuseni până-n Tisa*”.

Frontiera româno-ungară a fost trasată, succesiv, începând cu sfârșitul anului 1918, după terminarea războiului, și definitivată pe teren între anii 1920-1923, după semnarea Tratatului de la Trianon (4 iunie 1920) de o comisie internațională prezidată de geograful francez Emmanuel de Martonne și de generalul Meunier. Frontiera trasată a fost una politică, nu una etnică, lăsând la vest de aceasta, în Crișana de vest, până în marginile Tisei, mai multe „*insule*” de români.

• **Banatul a continuat să fie obiect de dispută între România și Serbia** și după hotărârea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia de a proclama unirea Banatului, până în Tisa și Dunăre, cu România.²⁵ La 3 august

²⁴ Cristina Țineghe, *Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919-1923)*, București, 2009, p.5.

²⁵ Sever Bocu, *Lupta pentru Banat*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2011.

1919, când trupele române erau la porțile Budapestei, în Timișoara au intrat primele unități ale armatei române, sub comanda colonelului Economu, în uralele unei mulțimi entuziasmate. În piața din centrul orașului, armata română a fost primită de oficialitățile locale și de reprezentanți ai minorităților. Pentru a pecetlui actul unirii Banatului cu România, au sosit la Timișoara dinspre Arad primul-ministru Ion I.C.Brătianu și ministrul Consiliului Dirigent, Ștefan Cicio-Pop. În ziua următoare Regatul român a încheiat tratatul cu Puterile Aliate, în urma căruia Banatul intra în granițele României Mari.

Pe acest fond de bucurie, în 10 august 1919 s-a desfășurat la Timișoara o mare adunare populară a băănățenilor, veniți în număr de peste 40.000, din toate colțurile provinciei să consfințească unirea Banatului cu România. Cu acel prilej a fost adoptată o rezoluție în care se spunea răspicat: „*1. Declarăm unirea pe vecie a întregului Bănat cu Statul român sub sceptrul dinastiei române. 2. Pretindem respectarea tratatului din 4 august 1916, încheiat de către Regatul român cu marile puteri aliatare, pretindem întreaga provincie „Banatul” cu hotarele sale naturale Dunărea, Tisa și Mureșul, din punct de vedere istoric, etnografic și economic, protestăm prin urmare contra oricărei încercări de schimbare arbitrară a hotarelor României Mari*”²⁶

Împotriva voinței românilor s-au ridicat sârbii care, profitând de faptul că trupele române erau ocupate cu bolșevicii unguri, au ocupat o mare parte din Banat. Revendicarea sârbilor nu s-a bazat pe vreun drept istoric, ci pe existența a 250.000 de sârbi locuitori la nord de Dunăre, precum și pe faptul că orașul Belgrad, capitala statului lor se afla la granița cu Banatul, fiind vulnerabil din punct de vedere strategic și militar.

La primele negocieri dintre Aliați, Banatul n-a fost prevăzut să fie acordat Serbiei, ci României. Însă, în disputa dintre Marile Puteri, sârbii au primit câștig de cauză, iar Consiliul Suprem al Conferinței de Pace de la Paris a comunicat României decizia finală privind granița dintre România și Ungaria și dintre România și Serbia: astfel, două treimi din Banat reveneau Regatului României și o treime revenea Regatului sârbilor, croaților și slovenilor. Astfel, România a pierdut partea de vest a Banatului, până-n Tisa și Dunăre, numit de atunci „*Voivodina*” sau „*Banatul sârbesc*”.

Și în acest caz se adevărește zicala: „Istoria o scriu învingătorii”!

Col. (r) dr. Aurel V. David

Vitralii – Lumini și umbre, an IX, nr. 35, iunie-august 2018

²⁶ Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943, reeditată de Editura Planetarium, Timișoara, 2006, p.121-122.

FORMAREA ROMÂNIEI MARI: CONCRETIZARE A PRINCIPIULUI NAȚIONALITĂȚILOR ȘI A DREPTULUI LA AUTODETERMINARE

Prezentarea de față își propune să arate argumente care au legitimat și legitimează, în plan intern și internațional, ființa Statului Național Român, așa cum au fost ele statuate în urmă cu 100 de ani și care s-au conturat, fără tăgadă, în conștiința istorică și juridică românească și cea a națiunilor europene. Desăvârșirea unității politico-teritoriale a națiunii române trebuie înțeleasă, în egală măsură, prin prisma principiului naționalităților, a dreptului la liberă determinare și a contribuției ei în timp la abordarea și rezolvarea acestei complexe problematice care a frământat societatea românească și cea europeană în epoca următoare Marelui Război.

Factorii obiectivi și cei subiectivi care au determinat coagularea politică și teritorială a românilor într-un Stat național, pornind de la unitatea etnică, geografică, lingvistică și economică, coroborate cu nașterea unei conștiințe naționale sunt temeiurile fundamentale ale nașterii și evoluției ființei statale românești, de la primele formațiuni politice prestatale la Statul român modern și apoi la Statul național unitar.

Istoric vorbind, similar cu ce se întâmpla în evul mediu european, Statul, respectiv voievodatul Transilvaniei, mai târziu Principatul Transilvaniei, Țara Românească și Moldova, aparțineau, ca proprietate, voievodului și ulterior principelui, respectiv domnitorilor din dinastiile Bogdan-Mușatinilor și respectiv ale Basarabilor. În același timp, împreună cu ideea domniei și a unui teritoriu bine definit se constituie în subconștientul colectiv conceptul național-unitar, care va evolua și persista, definindu-se în secolul al XIX-lea și concretizându-se în anul de grație 1918. De remarcat că realizarea în etape a Statului român a avut cauze interne de ordin politic și economic, accentuate de poziția geo-strategică, de cele mai multe ori prea puțin favorabilă – prezența unor puternice entități statale vecine, cu tendințe agresive a fost de natură să împiedece evoluția statală firească din spațiul locuit de români. De la un regim de independență, asigurat de voievozii de la sud și est de Carpați în secolele XIV și XVI, s-a ajuns în secolele XVII și XVIII la o situație de autonomie care se va prelungi, în cazul Principatelor Române, cu toate eforturile considerabile

ale lui Alexandru Ioan Cuza, până în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Națiunea română conștientă de unitatea de limbă, de continuitatea sa culturală, cu o conștiință națională puternică, precum și de unitatea intereselor sale, s-a simțit îndreptățită să aspire spre formarea unui Stat național unitar, devenind creația unui popor ajuns la maturitatea gândirii sale politice. Voința colectivă a românilor, care, la 1859, a pus comunitatea internațională într-o dilemă juridică, această voință, a unei entități conștiente de drepturile ei câștigate prin eforturile și sacrificiile colective de-a lungul timpului, s-a afirmat din nou la 1 Decembrie 1918 și a fost consfințită ulterior prin tratatele de pace din anii 1919-1920. S-a realizat astfel pentru națiunea română, ca și pentru celelalte națiuni din Imperiul austro-ungar, într-o Europă de secolară oprimare a naționalităților, delimitarea teritorială concordantă cu voința și sentimentele românilor ardeleni, bucovineni și basarabeni, Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920 consfințind doar dezmembrarea unui imperiu eterogen din multe puncte de vedere. Așadar, granițele României rezultate în urma exprimării voinței românilor la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918 și consfințite prin acte juridice internaționale s-au realizat într-o realitate europeană, care a dat câștig de cauză principiilor moderne despre care aminteam mai sus: principiul naționalităților și dreptul de liberă autodeterminare a națiunilor, principii care au permis popoarelor de a dispune liber de ele însele.

O primă etapă în desăvârșirea unității Statului român se va realiza în primăvara anului 1918, când Basarabia, despărțită de Țara mamă prin tratatele de la București, din 16 mai 1812, respectiv Berlin (18 iulie 1878), demonstrând (?) evoluția organică și istorică a Statului român, se va pronunța pentru revenirea în componența Statului român. Toate măsurile Rusiei țariste referitoare la biserică, școală, armată și administrație, la care s-au adăugat colonizările masive de populație rusofonă și deportările numeroase ale românilor basarabeni în Siberia, n-au putut altera caracterul românesc al Basarabiei. Conștiința de neam prezentă la elita socială și intelectuală, iar mai târziu conștiința națională au reacționat, opunându-se introducerii limbii oficiale ruse și reformelor agrare care ținteau la disoluția etnică a românilor basarabeni. Măsurile dure de rusificare de la jumătatea secolului al XIX-lea au dus la revigorarea puternică a conștiinței naționale, presa urmând să joace un

rol important în această problemă¹. De altfel, tendința spre autonomie și refacerea unității naționale devine tot mai vizibilă în primul deceniu al secolului al XX-lea și mai ales în timpul primului război mondial, când soldații basarabeni încorporați în armata rusă² au colaborat cu armata română, pe frontul din Carpați. Întâlnirea lor cu românii ardeleni, bucovineni și cu cei din Vechiul Regat a contribuit puternic la întărirea conștiinței naționale, concretizată la sfârșitul Marelui Război în trecerea de la ideea de autonomie și independență la cea de unitate națională românească. Trebuia spus că românii basarabeni în frunte cu o elită intelectuală redutabilă au înțeles și au pus în practică dreptul la autodeterminare, respingând opera de bolșevizare în egală măsură cu pretențiile Ucrainei asupra Basarabiei prin proteste energice, așa cum a fost cel al Comitetului executiv al soldaților moldoveni din Odessa, din 20 iulie 1917, și cel al Comitetului central executiv moldovean al soldaților și ofițerilor din Chișinău. Mai mult, după participarea celor șase delegați moldoveni la Congresul popoarelor Rusiei, desfășurat la Kiev, între 8-14 septembrie 1917, idealul național va căpăta valențe superioare, concretizându-se în înființarea la Chișinău a Partidului Național Moldovenesc, în frunte cu Vasile Stroescu³, partid care va lupta pentru obținerea de autonomii: politică, juridică, economică, administrativă, eclesiastică, școlară etc. – autonomia juridică se va finaliza la Congresul militar al moldovenilor din 20-21 octombrie 1917. Congresul decide înființarea Sfatului Țării, cu rol de Adunare legislativă, format din 120 de deputați români basarabeni și reprezentanți ai minorităților naționale, devenind în felul acesta expresia voinței colective a populației. La 21 noiembrie 1917 Sfatul Țării își începe activitatea, iar în 2 decembrie proclamă Basarabia Republică moldovenească democratică, acțiune la care bolșevicii răspund prin instalarea unui comitet la Chișinău în 5 ianuarie 1918. În aceeași zi

¹ Ziarele *Cuvânt moldovenesc*, apărut în anul 1913, condus de Pan Halippa. *Minerva. Enciclopedie Română cu peste 100 de clișee în text, 100 hărți simple, 10 hărți în color și 50 planșe artistice*, Cluj, 1929, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva (mai departe *Minerva*), p. 363; *România Nouă (Ardealul)*, ziar săptămânal fondat în Chișinău în timpul războiului, condus de Onisifor Ghibu; Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea. material românesc. oameni și înfăptuiri*, ediție anastatică, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1999, pp. 46, 736, etc.

² În jur de trei sute de mii de militari.

³ Vasile Stroescu, patriot și filantrop român basarabean, membru onorific al Academiei Române din 24 mai 1910, născut în 11 noiembrie 1845 în Trinca, Hotin, sau în Brânzenii Vechi, decedat în 13 aprilie 1926 la Spitalul Regina Elisabeta din București.

Blocul moldovenesc solicită Guvernului regal, aflat în refugiu la Iași, intervenția armatei române pentru restabilirea ordinii și liniștii.⁴ Aniversarea Unirii Principatelor Române a prilejuit Sfatului Țării ocazia de a face pasul următor pentru desăvârșirea unui proces istoric legitim și pe deplin legitim: proclamarea independenței Republicii moldave. Odată declarată independentă și devenind un stat independent, Basarabia se afla pe drumul procesului de integrare românească, adică revenirea ei la Regatul României și ea va intra în acest proces o lună mai târziu. În 27 martie/9 aprilie 1918 Sfatul Țării, în frunte cu Ioan Inuleț, în baza amintitului drept de autodeterminare, a realizat actul Unirii Basarabiei cu România, promulgat prin decret regal în 9 aprilie 1918 și ratificat de Parlament în 28 decembrie. Astfel că, prin atitudinea lor din 21 octombrie și 2 decembrie 1917 și 24 ianuarie, respectiv 27 martie 1918, românii basarabeni au dovedit că au știut și au putut fructifica cele două mari principii enunțate în spațiul istoric și juridic european: principiul naționalităților și cel al autodeterminării. Mai trebuie reamintit că Puterile Aliate, prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920, înțelegând dorința legitimă exprimată de românii basarabeni și în baza criteriilor istorice, economice, etnografice și geografice, au recunoscut suveranitatea României asupra Basarabiei.

Într-un mod asemănător s-au petrecut lucrurile cu partea de nord a Moldovei, încorporată Imperiului habsburgic în anul 1772, după o vremelnică ocupație militară și cu acordul tacit al Turciei, ca putere suzerană, rămânând, în perioada 1775-1918⁵, sub ocupație austriacă. În baza acelorași principii folosite în Basarabia și ca urmare a unei puternice conștiințe naționale, în Bucovina, viața politică românească s-a manifestat activ prin elita intelectuală, în fruntea căreia s-au aflat episcopul Dosoftei Herăscu⁶ și boierul Vasile Balș.⁷

⁴ Cel care a intrat în Chișinău cu armată pentru a scăpa Basarabia de tulburările bolșevice a fost generalul Ernest Broșteanu (1869-1932), distins în primul război mondial când în fruntea Regimentului 53 din Iași a salvat situația gravă a frontului. Lucian Predescu, *op. cit.* p. 131.

⁵ De reamintit că administrația militară s-a prelungit până în anul 1786.

⁶ Dosoftei Herăscu, episcop al Rădăuților, sub păstoria căruia s-au înființat câteva școli confesionale de dieceză și s-a pus temelia unei culturi românești și confesionale; moare la 22 ianuarie 1789 la Cernăuți. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 285.

⁷ Vasile Balș, guvernator al Bucovinei 1777. Lucian Predescu, *op. cit.* p. 72. Cărturar și om politic român din Bucovina, care a deținut funcția de căpitan districtual (guvernator) al Bucovinei în perioada 1792-1805.

La protestele lor din anul 1781 s-au adăugat protestul din anul 1786 împotriva încorporării Bucovinei la Galiția, cel din anul 1791, împotriva politicii de asuprire națională și religioasă și cel din anul 1800, împotriva intenției de sârbizare a Bisericii ortodoxe, proteste reluate în anii 1821 și 1848. Recunoașterea autonomiei Bucovinei de Curtea de la Viena după revoluționarul an 1848, nu a însemnat încetarea încercărilor autorităților austriece de a intensifica politicile de ucrainizare și germanizare⁸ a Bucovinei. Protestele vor continua în anii următori, când, dorind aniversarea unui secol de la anexarea Bucovinei, în anul 1875, guvernul austriac a întâmpinat refuzul românilor bucovineni de a participa la această „aniversare”, la care se adaugă organizarea la Iași, de către societatea studențească „Arboroasa”⁹, la împlinirea a 100 de ani de la asasinarea lui Grigore Ghica¹⁰, o manifestare curajoasă de omagiere publică a domnitorului.

Conștiința unei unități culturale, promovată de „Junimea Literară”¹¹, a impulsionat rezistența națională în direcția exprimării tot mai fățișe a unei voințe colective a românilor bucovineni, în ciuda măsurilor restrictive ale autorităților austriece¹². Contactele cu elitele din Regatul României și cele dintre prizonierii români aflați în lagărele din Rusia au netezit căile în procesul autodeterminării Bucovinei, care la sfârșitul primului război mondial, în condițiile disoluției Imperiului austro-ungar, era pregătită să își ia soarta în propriile mâini pentru a-și hotărî propriul

⁸ În anul 1862 a intrat în funcție o adunare provincială care avea 15 deputați în Parlamentul de la Viena.

⁹ „Arboroasa” a fost o societate a studenților români din Cernăuți, capitala Ducatului Bucovinei din Austro-Ungaria. A funcționat între anii 1875 – 1877 având activități de natură atât culturală, cât și patriotică. O figură centrală în cadrul grupului a fost compozitorul Ciprian Porumbescu. Arboroasa a fost desființată de către autoritățile imperiale, iar conducerea arestată după ce unii membri au trimis două telegrame cu caracter politic Vechiului Regat. Cu toate acestea, un an mai târziu, organizația a fost în mare parte reconstituită sub numele de Societatea Academică Junimea. *Wikipedia*, accesat 30.09.2018.

¹⁰ Grigore Alexandru Ghica, domnitor al Moldovei în perioada 1764-1767 și 1774-1777 și al Țării Românești între anii 1768-1769. Ca domnitor s-a arătat inamic al Austriei și prieten al rușilor. Pierzând simpatia turcilor, este atras într-o cursă și asasinat la Iași la 10 octombrie, spre indignarea opiniei publice europene. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 359. *Vezi și Minerva*, pp. 486-487.

¹¹ *Junimea Literară*, revistă literară științifică, Cernăuți, ianuarie-septembrie 1904; apoi Suceava, din octombrie 1904, apărea o dată pe lună. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 460.

¹² Sunt bine cunoscute măsurile și încercările de intimidare ale guvernatorului Rudolf von Meran și ale maiorului Eduard Fischer.

destin. Elita intelectuală bucovineană reunită în data de 11 octombrie 1918 la sugestia lui Sextil Pușcariu¹³ va formula fără echivoc ideea unirii tuturor românilor¹⁴.

Constituirea Consiliului Național al Bucovinei în frunte cu C. Isopescu-Grecu¹⁵, înființat la Viena din deputații români aflați în Parlamentul austriac, la care s-au adăugat și alți reprezentanți ai românilor bucovineni, a devenit sub conducerea lui Iancu Flondor¹⁶, în 27 octombrie 1918, Adunarea Constituantă a Bucovinei¹⁷. Expresie a dreptului la autodeterminare, moțiunea votată în această zi a hotărât „Unirea Bucovinei integrale cu celelalte Țări românești într'un Stat independent”, marcând în felul acesta triumful ideii de unitate națională. Pentru materializarea acestei idei a fost nevoie însă de solicitarea din partea Consiliului Național a sprijinului Guvernului aflat la Iași¹⁸ și de continuarea activității Consiliului Național în direcția formulării unor soluții juridice de exprimare a suveranității – în 12 noiembrie, acesta va vota „Legea fundamentală provizorie asupra Țării Bucovinei”, ca urmare întreaga putere

¹³ Sextil Pușcariu, filolog, profesor de limba română la Universitatea din Cluj, născut în 4 ianuarie 1877 la Brașov. După Unire a fost împuternicit cu organizarea Universității din Cluj, prezidând, ca prim-rector, 1919-1920, inaugurarea Universității în anul 1920. Prorector în anii 1920-1921. A înființat, în anul 1919, Muzeul limbei române și a condus Buletinul acestui institut Dacoromania. Delegat al României la Liga Națiunilor, 1922-1925. Scoate un Atlas lingvistic al României și întreprinde cercetări dialectale în aproape 1000 de comune din țară, prin chestionare. Lucian Predescu, *op. cit.*, pp. 700-701. Vezi și *Minerva*, p. 792.

¹⁴ „Glasul Bucovinei”, ziar cotidian înființat în anul 1918 de Sextil Pușcariu, organ al Partidului Național Liberal; va prezenta în 22 octombrie 1918 „Declarația de Principii”, care va influența moțiunea din 27 octombrie 1918. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 364. Vezi și *Minerva*, p. 490.

¹⁵ Constantin Isopescu-Grecul, profesor de drept penal și procedură penală la Universitatea din Cernăuți, născut în 21 ianuarie/2 februarie 1871 în Cernăuți. Deputat în Camera de la Viena și în Dieta Bucovinei, 1907-1918, ministru plenipotențiar la Viena, 1919-1922, deputat și vicepreședinte în Camera română, 1927-1931, președinte al Consiliului Național Român din Viena, 1918-1919, senator, 1932, rector, 1930-1933. A murit în 29 martie 1938 la Cernăuți. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 447. Vezi și *Minerva*, p. 570.

¹⁶ Iancu Flondor, luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Bucovina în timpul stăpânirii austriece, născut în 4/17 octombrie 1865, decedat în anul 1924. Întemeiază ziarele Dreptatea și Patria, conduse de Valeriu Braniște. În anul 1898 înființează Partidul Poporului, cu ideea națională democratică. Între anii 1898-1904 este deputat, apoi se retrage din politică. În anul 1918 este președinte al Consiliului Național și șef al Guvernului provizoriu din Bucovina, ministrul Bucovinei în guvernul Brătianu. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 326. Vezi și *Minerva*, p. 452.

¹⁷ Adunarea Constituantă va înființa un Consiliu Național format din 50 de membri.

¹⁸ Revendicărilor ucrainene li s-a răspuns prin intervenția armatei române, care la 11 noiembrie a intrat în Cernăuți, restaurând liniștea și garantând exprimarea dreptului la autodeterminare.

revenea Consiliului Național cu Dionisie Bejan președinte¹⁹, puterea legislativă o avea Adunarea Constituantă, iar cea executivă Guvernul condus de Iancu Flondor. Momentul hotărâtor va fi în 28 noiembrie 1918, când, la Congresul general al Bucovinei cei 100 de delegați români, ucrainieni, germani și polonezi²⁰ au adoptat cu unanimitate de voturi „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colaciu și Nistru, cu Regatul României”, locuitorii Bucovinei câștigându-și și exprimându-și hotărât „dreptul de liberă hotărâre de sine”.

Principiul naționalităților și cel al autodeterminării aplicate cu succes în cazul Basarabiei și Bucovinei, în martie, respectiv în noiembrie 1918, vor aduce în scurt timp și Transilvania în poziția de a lupta și finaliza procesul de integrare teritorială și politică în Statul român. În cazul românilor ardeleni dreptul de autodeterminare va fi înțeles în lumina unei lupte seculare pentru libertăți economice, sociale și politice care au frământat spațiul transilvan în permanență. Conștiința românească a respins în evul mediu stăpânirea mai degrabă nominală și vremelnică a regilor Ungariei asupra Transilvaniei²¹ și a făcut-o și ulterior, când aceasta a devenit principat autonom sub suzeranitate turcească, provincie a Imperiului habsburgic sau a monarhiei austro-ungare. Ca atare, această conștiință, mereu vie, s-a manifestat prin *Supplex Libellus Valachorum* în anul 1791, expresie modernă a solicitărilor drepturilor națiunii române, important document istoric și juridic, urmat de „Manifestul” din anul 1842, de poziția fără echivoc a lui Simion Bărnuțiu la 1848 pe Câmpia Libertății, de protestul împotriva încercării de „unire” forțată din anul 1848, toate culminând cu Memorandum-ul din 1892. Devine astfel vizibil că lupta pentru autonomie și libertate națională va evolua inevitabil spre înfăptuirea unității naționale ca un corolar al înțelegerii principiilor și relităților istorice din monarhia dualistă. Cu toate deportările și internările în lagăre ale unor fruntași din elita intelectuală ardeleană, conștiința națională a românilor din

¹⁹ Dionisie Bejan, militant activ pentru Unire, s-a născut în 1837 la Stăuceni, districtul Cernăuți. A studiat dreptul la Viena, timp în care a făcut parte din Societatea Literară Științifică a Românilor. Începând din anul 1903 devine deputat în Dieta Bucovinei, membru al Partidului Național Român și al Partidului Creștin Social Român din Bucovina. În 22 octombrie 1918, la prezidează la Cernăuți Adunarea Constituantă care hotărăște unirea Bucovinei cu elelalte țări românești într-un stat național independent. *Wikipedia*, accesat 30 septembrie 2018.

²⁰ Sunt sugestive declarațiile lui Alois Lebouton, reprezentantul Consiliului Național German și a lui Stanislav Kwiatkowski, reprezentantul minorității poloneze.

²¹ Bătălia de la Mohacs din anul 1526 va pune capăt acestei stăpâniri

Transilvania și Ungaria nu a putut fi anihilată – mai mult, românii ardeleni refugiați în România, cei din lagărele de prizonieri din Rusia, au devenit tot mai încrezători și mai conștienți de ideea de solidaritate românească și că, în contextul politic internațional din epocă, principiul autodeterminării era calea care trebuie urmată pentru realizarea unității depline. Se va constitui și în Transilvania, ca de altfel pe tot cuprinsul Imperiului austro-ungar, Consiliul Național Român la Arad, în frunte cu Vasile Goldiș și apoi condus de Ștefan Cicio Pop, urmat de formarea consiliilor județene și comunale, cu scopul menținerii și restabilirii ordinii și pregătirii Adunării Naționale de la Alba Iulia. Expresie elocventă a principiului autodeterminării vor fi Declarația Comitetului Național de la Oradea din 12 octombrie 1918²² și, șase zile mai târziu, în 18 octombrie, proclamarea solemnă a despărțirii de Ungaria citită în Parlamentul de la Budapesta de Alexandru Vaida-Voevod. A urmat, în 10 noiembrie 1918, ultimatumul Consiliului Național către Consiliul Guvernului Național maghiar prin care se solicita recunoașterea întregii puteri românești în Ardeal și apoi tratativele de la Arad din 13-14 noiembrie; poziția exprimată de Iuliu Maniu era „completea desfacere de Ungaria”, în contradicție cu cea a ministrului naționalităților, Oszkár Jaszi, care susținea că dezmembrarea Ungariei ar conduce la anarhie. Această poziție, argumentată în baza dreptului la autodeterminare, semnată de Iuliu Maniu și Ștefan Cicio Pop în ziarul „Românul”²³ din 20 noiembrie 1918, arăta că națiunea română „este hotărâtă a-și înființa pe teritoriul locuit de ea, Statul său liber și independent”. O zi mai târziu, același ziar din Arad publica „Chemarea” Consiliului Național Român la Alba Iulia pentru exprimarea voinței de unire a locuitorilor din așezările ardeleni, care prin prezența lor la Alba Iulia pe 1 Decembrie au dat, printr-o largă participare socială - intelectuali, țărani, meseriași - un puternic caracter spontan, democratic și plebiscitar voinței colective a celor peste 130 000 de oameni prezenți. În fața lor s-a decretat „*fondarea unității românești*”, stabilindu-se în Rezoluția sa „*Unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii, cu România ... fără condițiuni*”. A urmat constituirea Marelui

²² Declarația la Arad a lui Vasile Goldiș a fost adoptată cu ocazia reuniunii Partidului Național Român.

²³ Ziarul „Românul”, cotidian al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria, a apărut la Arad sub conducerea lui Vasile Goldiș în perioada 1/14ianuarie 1911-1916. Din 1918 apare tot la Arad, ca foaie săptămânală. Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 736. Vezi și *Minerva*, p. 844.

Sfat Național²⁴, iar în 2 decembrie s-a înființat Consiliul Dirigent²⁵ investit cu puteri legislative și executive nelimitate, avându-l președinte pe Iuliu Maniu, prezentarea actului Unirii regelui Ferdinand²⁶, care a declarat celor prezenți „pe veci unite în Regatul României, toate ținuturile locuite de Români de la Tisa până la Nistru”, afirmație întărită juridic prin Decretul Lege al Guvernului regal din 11 decembrie 1918. Așadar, pe plan intern principiul naționalităților și dreptul de autodeterminare găsiu-și rezolvarea, urma consfințirea lor pe plan internațional – eforturile diplomatice ale delegației române conduse de Ion I.C. Brătianu și apoi de Alexandru Vaida-Voevod au fost încununate de succes. Tratatul de pace din anii 1919-1920 au recunoscut, ținând cont de cele două principii care au călăuzit națiunile din Imperiul austro-ungar, voința popoarelor din dubla monarhie, condamnând pretențiile de dominație politică asupra altor națiuni.

Concluzionând, putem spune că procesul istoric de formare a României întregite a fost unul complex și de durată – de la autonomie la independență și de la independență la integrarea teritorială și politică, alături de celelalte națiuni din Imperiul austro-ungar – românii din Basarabia, Bucovina și Transilvania folosind principiul naționalităților și dreptul la autodeterminare au reușit în cursul anului 1918, având în frunte veritabile elite politice și culturale, să realizeze Statul național unitar, recunoscut apoi și prin tratatele de pace din perioada imediat următoare primului război mondial.

Dr. Alexiu Tatu

Sibiu

²⁴ Marele Sfat Național, compus din 212 membri, reprezentanți ai Partidului Național Român, ai Partidului Social Democrat, ai clerului român, ai organizațiilor sociale, economice și culturale românești din Ardeal și Banat.

²⁵ Consiliul Dirigent va funcționa la Sibiu în baza Decretului-Lege nr. 3632 din 11 decembrie 1918 și își va înceta activitatea în baza Decretului lege de dizolvare nr. 1462 din 2 aprilie 1920.

²⁶ Documentul a fost prezentat de o delegație formată din episcopii Miron Cristea, Iuliu Hossu, Alexandru Vaida Voevod și Vasile Goldiș

„Paginile Literare” cuprind contribuții ale membrilor ACMRR și ale veteranilor din serviciile de informații care au preocupări și prezențe publicistice în acest domeniu.

MIRCEA DORIN ISTRATE

NOI VREM SĂ NE UNIM CU ȚARA

„Noi vrem să ne unim cu țara”, gândea opinca adunată
Sub fulguiala de speranțe la Alba Iulia-mpărată,
Să fie rotundul unei patrii cu toți cei ce au același grai
Și de milenii tot frământă țărâna acestei guri de rai.

„Noi vrem să ne unim cu țara”, și-au zis trudiții din Ardeal
Căzuți sub biciul de obidă al grofului stăpân pe-un deal,
Pe câmpul cel luat cu sila, ce împrejururi nu-i ajung
Pe care ei, trudiții noștri, îl tot munceau ca boii-n jug.

„Noi vrem să ne unim cu țara” a fost un zvon din deal în deal
La cei români la care soarta cuiabar făcutu-le-a-n Ardeal,
Crezând că astfel vor întoarce norocul care l-au pierdut
Și-apoi uniți vor fi puterea, ce-o face țării 'naltul scut.

„Noi vrem să ne unim cu țara” a fost fior de vremi grăbite,
Voința lacrimii uscate de cele timpuri obidite,
Ce-au adunat măruntul țării în clipa mare de-nălțare,
S-o facă filă de istorii, nădejde veșnic urcătoare.

„Noi vrem să ne unim cu țara”, că doar așa vom fi vecie,
Nu risipiți și în dihonii, robind la alți stăpâni pe glie,
Că soarta noastră și a țării e pumnul strâns, ce dă putere
Durerii toată adunată, ce fi-va mâine, înviere.

CORIN BIANU

LA ALBA IULIA

Inelul carpatin e vajnică cetate,
Iar Tisa, Criș și Mureș, Oltul și Oituz,
Sunt porți, ce nu permit intrarea prin abuz,
Fiind întru vecie-n cremeni ferecate.

P
A
G
I
N
I
L
I
T
E
R
A
R
E

Spre milenarul nostru emblematic uz,
În mijloc – inima ce charismatic bate
E Alba Iulia unind frățietate
Și pentru oaspeți dragi nu știe de refuz.

Deasupra țării noastre-i veșnic aurora,
Lumina ei, făcându-ne pe toți mai buni...

Și dacă cerul ei e-al meu și-al tuturor
Și pentru toți rodește solul din străbuni,

Cât timpul își sui-va în veșnicie ora,
Vom fi unități și pașnici – pururea români!

IOAN FLOREAN

LA CENTENAR

Bat clopotele în Ardeal
Să ne-amintească de UNIRE
Iar focurile s-au aprins pe deal
Ca și atunci, să dea de știre.

Batalioanele care-au trecut Carpații
Așteaptă și acum la trecători
Și la un semn vor apărea iar frații
Ponind la Alba Iulia, în zori.

Suntem români ca voi, de dincolo de munți
Și limba noastră este cea română
De generații curg misterioase nunți
Ca-n Miorița noastră de la stână.

Dar nu mai vreau acum la Centenar
Să ne conducă mitul mioritic!
Să ne-apărăm al nostru sfânt hotar
Și să creăm un viitor mirific.

CONSTANTIN MATEI (IN MEMORIAM)

UNIREA

A fost Unirea țarm nețarmurit
în existența noastră multimilenară
Carpații într-o limbă ne-au-nfrățit
și-au însuflețit în noi o țară.

Unirea Țării n-am primit-o-n dar
ca este rădăcină-ntr-o simțire
că ne-am făcut din inimi un hotar
să nu ne calce nici o năvălire.

Unirea noastră nu s-a făurit
decât în focul luptei pentru țară
că toți suntem români și-am plămădit
istoria aceasta multimilenară.

Când noi, uniți, rostim, numele țării
rostim trecutul marilor furtuni
și ne-am clădit columna înălțării
cu inimile bravilor străbuni.

A fost un vis, a fost un ideal
neatârnamarea țării și a gliei,
iar azi rostim în lume triumfal:
trăiască viitorul României!

THEODOR BORCAN

ÎMPLINIRE

„ Fără cultul trecutului nu există iubire de țară ”
(Mihai Eminescu)

O sută de ani de la Marea UNIRE.
Istoria, în Decembrie - pe'ntâi - aduce pomenire
De acel ACT ce l-au înscris atunci
Românii, cu litere de aur și sânge, pentru prunci.

Uniți să fim în astă țară - singurii stăpâni
Și să-nvățăm a spune mândri: suntem români!

Să fluturăm Drapelul României, pretutindeni dus,
În cele patru zări, cu fruntea sus.

Români sau alte nații, ce trăiesc în astă țară,
S-o simtă ca pe-o mamă - nu povară;
S-o ocrotească și iubească cu-ntreaga lor ființă,
Căci patria-i oglindă și luminează fața în credință.

La acest an aniversar - drept dar -
În năzuința României sub dreptul ei hotar,
Îi urăm ca timpul să-i aducă liniștea râvnită,
Respect și prosperitate, într-o Europă unită.

Români! Cu bucurie-n suflete să ne sărbătorim
Pământul sfânt al Țării; la ALBA să pornim
Și Hora Unirii cu mic și mare să jucăm
Pe Plaiul Dacic - străbun. Români să ne chemăm!

ION DASCĂLU

NEAMUL ROMÂNESC

Eternitatea-i doar o noțiune,
Purtată-n dans măreț, în zbor spre infinit,
La noi ia forme sacre, de mare națiune,
Și este făurită cum neamul și-a dorit.

Punem la suflet cald, tot ce-i strămoșesc,
Realizat cu multă trudă, de milenii,
Și pentru toți aceia ce-l iubesc,
Să fie drumul lung, către vecernii.

Azi țara ta iubită se zbate în trăiri,
Cum ți-a fost dat de sus, și-ai ales-o mireasă,
Slăvește-o cu mândrie și veșnice măririi,
Ca mugurele ales să dea pădurea deasă.

Și dacă e nevoie de toți vlăstarii ei,
Răspândiți de urgii căzute nemilos,
Adunați-vă-n cete, zdrobiți-i pe mișei,
Ca neamul românesc să fie mai fălos.

De inima vă spune că-i nevoie de voi,
Nu stați în așteptare ca timpul să rezolve,
Veniți cu mic cu mare, în pas viori,
Și nimiciți veninul, prin fapte, nu prin vorbe.

Adunați-vă-n cuget, trăire și simțiri,
Voi cei care mai țineți cu tot ce-i strămoșesc,
Și împliniți dorința, înălțați iubiri,
Unire pe vecie, în neamul românesc.

VIOREL POP

DOR NESTINS

Te caut pe drumuri din inimi pornite,
Pe vârfuri de munte de soare-ncălzite,
Pe luciuri de ape, pe câmpii înverzite
Și în tot ce înseamnă bucurii împlinite.

Te caut în ochi de copii, de adulți și de frate,
Te caut în tot ce-i frumos și în toate,
Te caut în Deltă, te caut în Mare
Căci ești peste tot, în orice visare.

Te-am întâlnit uneori supărată
Alteori de Feți-Frumoși colindată.
Te-am întâlnit și la margini de lume
Vânată de interese străine.

Ai fost de atâtea ori sfârtecătă
Dar ai rămas, mereu, românului vatră
Și te iubim, țară străbună
Și vrem să trăim fericiți, aici, împreună.

GHEORGHE TRIFU

IUBIȚI ȚARA

Cuvântul ȚARĂ, înalt și demn
Cu arome de pâine aburindă,
Îl înfășurau sătenii-n busuioc
Și-n casă-l așezau pe grindă

Treziți din somn îl rosteau sfioși
Înainte ca lumina să apară,
Și-n rugăciunea către Dumnezeu
Mai lungă era ruga pentru ȚARĂ

Pe câmpurile de bătaie
Ei, vitejii vulturi de Carpați,
În piept cu dragostea de ȚARĂ
Lei au fost, ei, bărbații daci

E sacră jertfa celor din mormânt
Numele lor luminează zarea,
Nimic nu-i mai curat și sfânt
Ca pământul ȚĂRII și însăși ȚARA

Sângele lor clocotește-n țărână,
Flacăra este și arde mereu,
De undeva o voce ne spune:
Iubiți-vă ȚARA! V-o cere Dumnezeu!

Cuvântul ȚARĂ rar se mai pronunță
A-l rosti pare a fi obositor
Azi, pentru unii ROMÂNIA este
Doar obiect de pradă și decor.

ACMRR-SRI 2018: ACTIVITĂȚI DEDICATE CENTENARULUI MARII UNIRI

Pe parcursul întregului an 2018, Sucursalele și numeroși membri ai Asociației au omagiat Centenarul Marii Uniri atât prin organizarea unor evenimente, cât și prin contribuții literare, primite cu mult interes și apreciate de participanți și de publicul cititor. Le prezentăm mai jos pe cele mai relevante, în ordine cronologică:

- În cadrul activităților dedicate Centenarului Marii Uniri, **Sucursala Galați susține financiar un proiect de realizare a unui basorelief** reprezentându-l pe domnitorul Mihai Viteazul ce urmează a fi amplasat pe faleza superioară a Dunării.

În același context, la începutul lunii ianuarie, **col. (r) Didel Bădărău**, membru al Sucursalei, s-a implicat, în calitate de președinte al Asociației „Frontiera Gălățeană”, într-o acțiune **de prezentare pe Faleza Dunării a unor basoreliefuri privind importante personalități ale istoriei naționale**. De asemenea, **președintele Sucursalei, col. (r) Viorel Ursu a participat la ceremonialul de inaugurare a monumentului „Apărătorii orașului Galați, 9-22 ianuarie 1918”**.

La 18 septembrie, reprezentanții Sucursalei au participat la o ceremonie de depunere de flori, aducând astfel un omagiu eroilor care prin jertfa lor au făcut posibilă Marea Unire.

- În cadrul manifestărilor organizate cu prilejul Centenarului Marii Uniri, Muzeul Unirii din Alba Iulia a găzduit, în luna ianuarie, o expoziție internațională de modelism la care a participat și **col. (r) Valeriu Vișan**, din Sucursala București, **care a prezentat machete ale unor vehicule blindate** folosite de armata română începând din 1918.
- Membri ai **Sucursalelor București și Galați** au participat, în ziua de 21 aprilie a.c. la o acțiune de împădurire din cadrul proiectului inițiat de Consiliul Județean Vrancea de realizare a **Parcului Memoriei Naționale „Stejarii României – 100 de ani de istorie și demnitate – Ro-mândria”**.

La o activitate similară au participat membri ai **Sucursalei Alba**, care au contribuit la împădurirea unui teren din raza comunei Ciugud.

- Colegii din **Sucursala Mureș** au marcat Centenarul Marii Uniri prin **lansarea**, la 26 aprilie, la Tg.Mureș – Hotel Continental, a **albumului intitulat „Transilvania – leagăn și scut al Daciei străbune”**, purtând semnătura d-lui **col. (r) Gheorghe Bănescu – Musceleanu** cu ilustrații grafice semnate de Horea Remus Epure. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de colegul nostru, dl. **Mircea Dorin Istrate**, președintele filialei Mureș a Ligii Scriitorilor Români, care a elogiat proiectul, considerându-l un valoros cadou făcut cu ocazia Centenarului Marii Unirii.
- La 15 mai, membri ai **Sucursalei Dâmbovița** au participat la o acțiune de îngrijire a unor monumente închinat ostașilor români căzuți în Primul Război Mondial în localitățile Aninoasa, Doicești și Bezdead.
- Ziua Eroilor și Centenarul Marii Uniri au fost aniversate la **Mănăstirea Comana** în ziua de 17 mai 2018, printr-o serie de evenimente la care **au participat și reprezentanți ai Sucursalei București**, alături de militarii de la Unitatea Militară Grădiștea și numeroase personalități naționale și autorități locale. Au fost elogiați veteranii prezenți, printre care general (r) Radu Theodoru, care a primit titlul de cetățean de onoare al comunei, și generalul-maior (r) Ion Dobran. A urmat o procesiune, depunerea de coroane de flori la Mausoleul Eroilor și un frumos spectacol artistic. De asemenea, au fost rostite alocuțiuni și au fost lansate volume tematice, între care „*Calvarul - Istoria și natura extremismului naționalist maghiar*” de dr. Gh. Rațiu și „*Urmașii lui Atilla*” de gen. Radu Theodoru. (Tiberiu Tănase)
- La începutul lunii iunie a.c., **Sucursala Mureș**, în colaborare cu filiala județeană a Ligii Scriitorilor Români (al cărei președinte este prof. Mircea Dorin Istrate) au organizat **lansarea Albumului și Expoziției jubiliare „100 de ani de la Marea Unire – Demers pentru Adevăr – Transilvania, leagăn și scut al Daciei străbune – România”** al cărui autor este **col. (r) Gheorghe Bănescu-Musceleanu**.

Albumul și expoziția au fost lansate în județele Mureș, Maramureș, Vâlcea, Olt, iar în cursul toamnei la Cluj-Napoca, Alba Iulia și Blaj. Expoziția, preconizată a fi vizionată în douăzeci de localități, s-a bucurat de

un frumos succes, evenimentele fiind pe larg reflectate în mijloacele de informare locale.

- **Dr. Gh. Rațiu**, membru al **Sucursalei București**, a omagiat centenarul Marii Uniri prin volumul **„Un centenar înnegurat – România, 1918-2018, Speranțe”**, apărut în iunie a.c la Editura Paco.

Lucrarea, bazată pe un bogat volum de informații și date documentare, cuprinde o trecere în revistă a principalelor momente ale istoriei românești, acordând, după cum era firesc, un loc principal procesului de edificare a unității naționale, dar analizând în context și fenomenul iredentist care a urmat Tratatului de la Trianon. Dacă veacul ce a trecut de la Unire este prezentat mai degrabă în culori sumbre, autorul accentuând asupra greutăților și necazurilor pe care le-a avut de înfruntat poporul român (inclusiv în anii din urmă), epilogul lucrării este dedicat Speranței, dar și convingerii că *„trebuie să muncim, să luptăm și să fim uniți, căci fără muncă, fără luptă și dezbinăți speranțele se risipesc în van!”*

- Membri ai **Sucursalelor Maramureș, Satu Mare și Sălaj** au participat în localitatea Băsești, la 1 august, alături de oficialități locale, la omagierea a 183 de ani de la nașterea președintelui Marii Adunări Naționale de la 1 decembrie de la Alba Iulia, Gheorghe Pop de Băsești.
- La 5 august, la biserica ortodoxă „Sf. Dimitrie, izvorătorul de mir” din Carei (Satu Mare) a avut loc festivitatea de **inaugurare a unui catarg de susținere a Drapelului național donat, cu ocazia Centenarului, de Asociația Civică Tempora condusă de col. (r) Voicu Șichet**, președintele **Sucursalei Satu Mare**.
- În cadrul programului „Centenar – 100” inițiat de Primăria Ploiești, **Sucursala Prahova a fost co-organizator al unui simpozion** desfășurat la 28 august la Cercul Militar din localitate, în cadrul căruia au fost lansate volumele *„Un ploieștean prin excelență – Dumitru Munteanu Râmnic”* de prof. dr. Constantin Dobrescu, respectiv *„Evoluția vieții statale la români”* de prof. dr. Ion Baicu. Evenimentul a fost reflectat în emisiunile TV locale și în revista culturală prahoveană „Atitudini”
- **Promoția de ofițeri de informații 1968 a omagiat**, în zilele de 1 și 2 septembrie a.c., **semicentenarul înălțării în grad, la Alba Iulia** – orașul

regens al Marii Uniri – marcând astfel Centenarul acestui act istoric. Gândită și realizată ca o manifestare complexă, întâlnirea a fost onorată de prezența unora dintre comandanții și profesorii de atunci: col (r) Ion Stoica, col (r) Ion Lăzăroaie și lt. col. Dumitru Lupulescu.

În prima zi a fost vizitată Cetatea Alba Carolina, unde ghizi avizați au oferit adevărate lecții de istorie, apoi, Casa memorială Lucian Blaga din Lancrăm, prilej cu care au fost depuse buchete de flori la mormântul marelui scriitor, filozof și diplomat.

În cea de-a doua zi, prin posibilități proprii, a fost organizat un moment cultural-istoric dedicat Centenarului Marii Uniri, deschis de doamna profesor Viorica Ignat (soția unui coleg de promoție), care a făcut o captivantă prezentare a semnificației și importanței istorice a actului de la 1 Decembrie 1918. În continuare, domnul gl. bg. (r) Vasile Mălureanu a rememorat o acțiune informativ-operativă a Securității de la începutul anilor '90, încununată cu prevenirea scoaterii din țară și preluarea amiabilă de către Arhivele Naționale a numeroase documente de certă valoare istorică privind mișcarea unionistă și realizarea Marii Uniri. Gl. bg. (r) Ioan Florean, coloneii (r) Ion Cobianu și Viorel Trif au recitat poezii din creația proprie adecvate momentului.

Colegilor prezenți și invitaților le-a fost conferită Medalia jubiliară *Romania Magna*, însoțită de o insignă, ambele proiectate de col. (r) magistrat Gheorghe Ciobotaru – membru al Promoției 1968 – și realizate la Monetăria Statului.

- Colegul nostru, **istoricul col. (r) dr. Tiberiu Tănase, din Sucursala București** a fost invitat și **a participat la mai multe simpozioane dedicate Centenarului Marii Uniri, în cursul cărora a prezentat comunicări** care s-au bucurat de frumoase aprecieri.

Astfel, la festivitățile din ciclul „Centenarul Marii Uniri” organizate în zilele de 17-19 august 2018 în comuna Vama Buzăului, col. (r) dr. Tiberiu Tănase a prezentat comunicarea „*Preocupările domnitorului Mihai Viteazul - unificator al celor trei Țări Române - pentru informațiile secrete ca instrument în lupta pentru independență și unitate națională*”. De asemenea, la lucrările celei de-a XXIV-a ediții a Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie, Cultură, Civilizație” (4 -5 octombrie 2018, Covasna, cu tema dedicată aniversării Centenarului Marii Uniri) a prezentat comunicarea

„Portretizarea lui Mihai Viteazul ca unificator al celor trei Țări Române și ca simbol al luptei românilor pentru unitate și independență națională în viziunea Școlii Ardelene”.

- La 13 septembrie, **Sucursala Argeș** a marcat Centenarul Marii Uniri prin **organizarea unui simpozion la Mausoleul Eroilor de la Mateiași** (Câmpulung), eveniment la care au participat și colegi din **Sucursalele Vâlcea, Olt, Brașov și Dâmbovița**. Au fost prezenți prefectul județului și reprezentanți ai autorităților locale, ai altor asociații de veterani, scriitori, istorici și un numeros public.
- **Sucursala Argeș a continuat seria evenimentelor** dedicate Centenarului prin **organizarea, la 18 octombrie, la Muzeul de Istorie din Curtea de Argeș, a unui simpozion** care a evocat contribuția armatei române la victoria trupelor aliate în primul război mondial, victorie care a favorizat unirea cea mare a românilor de la 1 decembrie 1918. A participat ca invitat special scriitorul general (r) de flotilă de aviație Radu Theodoru, cadre de la Universitatea din Pitești, între care colegul nostru col. (r) prof univ. dr. George Ene, profesori și elevi de la liceele și școlile din localitate. De asemenea au fost prezenți, alături de membrii Sucursalei, gl. bg. (r) Ion Stoica, vicepreședinte al ACMRR-SRI, președintele Sucursalei, col. (r) Dumitru Șovar, col. (r) Vasile Moise, organizator al evenimentului împreună cu directorul muzeului.
- La inițiativa **Sucursalei Ialomița**, colegi din **Sucursalele Galați, Brăila, Călărași, Constanța și Tulcea** sărbătoresc Centenarul prin evenimente organizate la Complexul „Laguna albastră” din stațiunea Amara, în perioada 30 noiembrie – 2 decembrie.

**ACMRR-SRI UREAZĂ MEMBRILOR
ASOCIAȚIEI ȘI TUTUROR
CITITORILOR REVISTEI
„VITRALII – LUMINI ȘI UMBRE”
UN AN NOU PLIN DE BELȘUG ȘI
FERICIRE**

LA MULȚI ANI !